

BIBLIOTHECA INDICA.

WORK No. 206.

TADHKIRA-I-SHŪSHTAR.

PERSIAN TEXT.

TADHKIRA-I-SHŪSHTAR

AN ACCOUNT OF SHŪSHTAR, FROM THE
EARLIEST TIME TO A.H. 1169
WITH NOTICES OF ITS CELEBRATED
MEN AND MEMOIRS OF THE
AUTHOR'S LIFE.

BY

SAYYID 'ABDALLĀH BIN NŪR AD-DĪN BIN
NĪMATALLĀH AL-HUSAINI ASH-SHŪSHTARĪ
(SURNAMED FAQĪR)

EDITED BY

KHĀN BAHĀDUR MAULĀ BAKHSH

AND

SHAMS-UL-'ULAMĀ' M. HĪDAYET HUSAIN, Ph.D., KHĀN BAHĀDUR.

19919

A384 V. 84.

CALCUTTA:

PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS.
PUBLISHED BY THE ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

1924.

PREFATORY NOTE.

The first fascicle of this edition of the History of Shūshtar, containing pages 1-144, edited by Khān Bahādur Maulā Bakhsh, was published in 1914. For budgetary reasons immediate continuation could not be undertaken at the time. When work on this text could be resumed the Society's office had lost touch with the Editor. Since then news has been received of his death. The Council of the Asiatic Society of Bengal have therefore decided to arrange for the completion of the work by another hand, and Shams-ul-'Ulamā' Professor Hidāyat Husain has kindly volunteered to undertake the labour. Owing to his help the work is now issued in its completed form, for which the Council of the Society and the learned public owe him their thanks.

Professor Hidāyat Husain is responsible for the edition from page 145 to the end, as well as for the Preface and List of Contents.

The edition has been made from a single and rare MS. No other copies have been traced in any MSS. Library in India, though a copy exists in the British Museum Collection, mentioned on page 214b of Dr. Rieu's Catalogue. It is, however, reported that other copies exist in private hands in India, though all efforts to procure them have been in vain.

The MS., which is fairly correct, is written in clear *Nasta'liq*, dated A.H. 1317 (A.D. 1900), by a scribe Asadallāh Āsafī, who calls himself Shūshtarī, but does not mention the place of copying. The handwriting seems Persian.

JOHAN VAN MANEN,
General Secretary.

ASIATIC SOCIETY OF BENGAL,
1, PARK STREET, CALCUTTA.
December, 1924.

INTRODUCTION.

The author of the "History of Shūsh̄tar," as-Saiyid 'Abdallāh, came of a very distinguished family. His grandfather, as-Saiyid Ni'matallāh¹ was originally an inhabitant of Jazā'ir, near Baṣra (Busrah) but came later to live in Shūsh̄tar in Persia. The author's grandfather as well as his father, as-Saiyid Nūr ad-Dīn,² were both eminent scholars. The family, which belonged to the Shī'a sect and was known as *Sādāt Nūrīya*³, after having settled there, lived for generations in Shūsh̄tar.

The author⁴ was born on the 7th Sha'bān A.H. 1112 (A.D. 1700), at Shūsh̄tar during the life time of his grandfather, who

¹ As-Sayid Ni'matallāh was born in A.H. 1050 (A.D. 1640), and not in A.H. 1150 (A.D. 1737), as given in *Rawḍāt al-Jannāt*, p. 220. He was one of the eminent scholars of Persia of his time. *Tuḥfat al-Ālam*, fol. 54a, describes the reason for the shifting of his residence from Jazā'ir to Shūsh̄tar as follows:—

"In A.H. 1079, Ḥusain Pāshā bin 'Alī Pāshā, Governor of Baṣra, revolted against the Uṭhmānī Sultān Muḥammad IV, A.H. 1058-1099 (A.D. 1648-1687). A Turkish army was sent to suppress him and Ḥusain Pāshā fled towards India from Baṣra. The army plundered and devastated the whole country from Jazā'ir to Baṣra, because the people therein were supposed to have sided with Ḥusain Pāshā. In consequence the people scattered to different countries. As-Saiyid Ni'matallāh was one amongst them. He first went to Hūwaiza and thence proceeded to, and settled at, Shūsh̄tar at the request of the people of the place."

He is the author of many works and died on the 23rd Shawwāl, A.H. 1112 (A.D. 1700). For details of his life, see this History of Shūsh̄tar, p. 56; *Rawḍāt al-Jannāt*, *bāb an-nūn*, p. 220; *Aml al-Āmil*, p. 72; *Nujūm as-Samā'*, p. 268; *Shudhūr al-Iḳyān*, vol. II, fol. 250b where the date of his death is wrongly given A.H. 1130 (A.D. 1717); and *Tuḥfat al-Ālam*, fol. 52a.

² As-Saiyid Nūr ad-Dīn was born in A.H. 1088, (A.D. 1677) and died in A.H. 1158 (A.D. 1745). He is the author of several works. For details see this History of Shūsh̄tar, p. 59; *Nujūm as-Samā'*, p. 238; and *Tuḥfat al-Ālam* fol. 58b.

³ Probably after the name of As-Saiyid Nūr ad-Dīn bin as-Saiyid Sa'd ad-Dīn, whom we find in the genealogical chain, mentioned in p. 58 of this History.

⁴ The biography of the author that follows is based on this History, pp. 60, 133; *Nujūm as-Samā'*, pp. 251-258; and *Tuḥfat al-Ālam* fol. 62a-69a.

very early anticipated that the boy would in after life develop into a great scholar and took great care of him so long as he lived. The old man, however, died in 'Abdallāh's infancy. The boy's father then had him educated in the recognised courses of Arabic study of the time. 'Abdallāh completed his full course of study at the age of 15 and then travelled to Isfahān, Khurāsān, Āzarbā'ījān and other parts of Persia and Turkey, and studied Astronomy and other branches of Science under the renowned authorities of those places. His scholarship became known throughout the country, and all kinds of difficult problems of Jurisprudence and Tradition, which were presented to him were solved by him to the satisfaction of every one. He also made pilgrimages to the different sacred places of Islām.

On the death of his father in A.H. 1158 (A.D. 1745) people assembled at the Madrasa, situated very close to his house, and requested him to take upon himself the *Imāmat*¹ and the charge of reading sermons at Friday-prayer. He, however, recommended as being a fitter person, his brother,² as-Saiyid Murtaḍā, who was accordingly selected for these duties. From the court of Nādir Shāh 'Abdallāh was offered the duties of supervising religious state functions, which he accepted and discharged to the great satisfaction of all.

When Nādir Shāh declared himself Emperor of Persia and held a *Darbār* for this purpose, all Governors and Ambassadors were summoned for the occasion. At that time the author was ordered to deliver a sermon on the auspiciousness of the coronation, and the speech which he delivered was considered a master-piece. On one occasion when all the eminent scholars and theologians from Constantinople, Bukhārā, and Baghdād assembled under the orders of Nādir Shāh, to discuss as to which sect of Islām was the best and could be considered to have been following the right path, the author represented the Shī'a sect and discussed the matter satisfactorily and at great length with the heads of the other sects.

¹ In the Shī'a sect *imāmat* (the function of leading prayers) and reciting sermons at the Friday-prayer are entrusted only to the most pious and recognised scholars.

² As-Saiyid Murtaḍā died in A.H. 1190 (A.D. 1776). See for his life *Tuhfat al-Ālam* fol. 71a.

When Āzād Afghān established his supremacy at Iṣfahān—he was ultimately defeated by Karīm Khān Zand (A.H. 1163-1193, A.D. 1750-1799), and was driven away from the country¹—he captured and imprisoned many people among whom was a distinguished Christian priest. When ‘Abdallāh heard this, he ransomed the prisoner and brought him home most respectfully and read the New Testament with him with great care. Similarly he arranged to bring to Shūshtar, to his own house, a Jewish scholar from Iṣfahān as well as a priest of the Fire-worshippers from Yazd, and read all their religious books with them for a long period.

He had always been saying that if any Emperor or King could afford to build a new observatory he would gladly take charge of it, and would perform the work in such a way that his observatory would surpass, in reputation, all the existing observatories of the world.

Though some may consider it below the dignity of such a great scholar as he was to compose poetry, he was also a great poet. There are some 5 or 6 hundred lines of poetry composed by him. His poetic name was *Fakīr*. He is the author of several works which I enumerate below as given in this History on pp. 60-61, and in the Buhār Library MS. of the *Tuḥfat al-‘Ālam*, fol. 67 :—

- (1) *Risāla Madīnat an-Nahv*, a treatise on Arabic Syntax.
- (2) *Hāshiya Arba‘in Hadith*, a commentary on the forty Traditions of the Prophet written at the instance of the author’s father.
- (3) *Risāla dar Taḥkīk-i-Qibla-i-Shūshtar*, a Persian treatise fixing the direction in which the people at Shūshtar should turn their faces in prayer. This treatise was written at the request of Isfندیār Beg.²
- (4) *Risāla dar Taḥkīk-i-Qibla-i-Huwaiza*, a Persian treatise fixing the direction in which people at Huwaiza should direct their faces at the time of prayer. He wrote this treatise at the request of Saiyid ‘Alī Khān, the Governor of Huwaiza.

¹ This event took place in A.H. 1166 (A.D. 1752). See Sykes, *History of Persia*, vol. II., p. 374.

² For Isfندیār Beg, see this History, p. 71.

- (5) Risāla at-Tuḥfat an-Nūriya, a treatise solving problems of ten different branches of learning, which he named after his father.
- (6) Sharḥ Ṣaḥifa Usturlāb, a commentary on the treatise on the astrolabe by Bahā' ad-Dīn Muḥammad bin Ḥusain al-'Amilī (died A.H. 1031), called as-Ṣaḥifa.
- (7) Sharḥ Mafātiḥ ash-Sharā'i, a commentary on the work Mafātiḥ ash-Sharā'i, on Jurisprudence by Muḥammad bin Murtaḍā, known as Muḥsin al-Kāshī (died after A. H. 1090). This commentary is called Adh Dhukhr ar-Rā'i.
- (8) Risāla-i-Jabaliya Ūlā, a treatise in answer to seventy problems pertaining to different branches of learning, which 'Alī Nahāwandi sent to the author.
- (9) Risāla-i-Jabaliya Thāniya, a treatise solving thirty further questions asked by the above Nahāwandi.
- (10) Risāla-i-'Alaviya, answers to questions of Shaiḫ 'Alī al-Huwaizi.
- (11) Risāla-i-Aḥmadiya, replies to queries of Mawlā Aḥmad, the brother of the governor of Huwaiza.
- (12) Risāla dar Taḥkīk-i-Ḍawābiṭ-i-Istikhrāj, a treatise on the method of determining the Qibla in all countries.
- (13) Tilism Sultānī, a work on different important problems of 'Ilm Hai'at (Cosmography), 'Ilm Nujūm (Astronomy), and magical science. It was written at the request of Abū Ṣāliḥ Sultān Tarshizi.
- (14) Tuḥfat as-Saniya fi Sharḥ an-Nukḥbat al-Muḥsiniya, a commentary on the work by Muḥammad bin Murtaḍā (known as Muḥsin al-Kāshī), called an-Nukḥba, on Jurisprudence. It was composed at the request of Mawlānā 'Alī bin 'Alī an-Najjār.
- (15) Hāshiya bar Muḳaddamāt Wāfi, a commentary on the preface of the book by Muḥammad bin Murtaḍā, known as Muḥsin al-Kāshī, entitled al-Wāfi.

- (16) Glossaries, not collected in the form of books, on the portion of Badr' of al-Muṭawwal,¹ Madārik,² Masālik,³ Mughnī al-Labīb,⁴ Khulāṣat al-Hisāb,⁵ etc.

Our author devoted his whole life to teaching, seeking the truth, and serving the cause of humanity. Towards the end of his life he retired from the world and passed his days in devotion and prayer. He died in A.H. 1173 (A.D. 1759) at his native place.

Mawlānā Muḥammad Hādī Kamāngar, a contemporary poet (whose poetical name was Kawwās, adopted at the suggestion of our author, as mentioned on p. 162 of our edition) wrote the following chronogram giving the date of as-Saiyid 'Abdallāh's death :—

از امر خداوند جهاندارِ قدیم علامه دهر و سیدِ خالدِ مقيم
در باغِ نعیم جای او شد قوَّاس تاریخ وفاتش طلب از باغِ نعیم
1173

PRESIDENCY COLLEGE,

Calcutta.

M. HIDAYET HOSAIN.

¹ Al-Muṭawwal is a commentary on al-Ḳazvīnī's treatise on rhetoric called Talkhīṣ al-Miftāḥ, by Sa'd ad-Dīn Mas'ūd bin 'Umar at-Taftāzānī, died A.H. 792, A.D. 1390, see my Catalogue of the Arabic MSS. in the Buhār Library (Imperial Library), p. 437.

² The full name of the book is Madārik al-Aḥkām fī Sharḥ Sharā'i' al-Islām by Muḥammad bin 'Alī al-Mūsawī al-Āmilī, died A.H. 1009, (A.D. 1600). See the same, p. 207.

³ Probably this Masālik is by Muḥammad bin 'Alī al-Iḥsā'ī, which is called Masālik al-Aḥkām. Al-Iḥsā'ī lived in A.H. 894 (A.D. 1489).

⁴ Mughnī al-Labīb, a book on Arabic Grammar, by 'Abdallāh bin Yūsuf known as Ibn Hishām, died A.H. 761, (A.D. 1360). See Brockelmann, Geschichte d. Arabischen Litteratur, vol. II. p. 23.

⁵ Khulāṣat al-Hisāb, a treatise on Arithmetic, by Bahā' ad-Dīn Muḥammad bin Ḥusain al-Āmilī, died A.H. 1031, (A.D. 1622). See my Catalogue of the Arabic MSS. in the Buhār Library (Imperial Library), p. 385.

و گفت من میخواهم شما را در خلوت به بینم - چون به بنده خانه رفتیم از او پرسیدم که راست بگو این کار از کجا ترا بدست آمده - گفت از آنجا که از دست تورفته - گفتم در بلاد مغرب از دست من رفته و قصه را حکایت نمودم - گفت من همان مرغم که تو دیدی و زخم زدی - و برهنه شده موضع جراحت را نشان دادم - گفت ما سه نفر بودیم که باغواهی شیطان بودیم تحصیل علم سحر افتاده بودیم - و استادی داشتیم که بهر صورت که می خواست ما را میگردانید - و هر روز نوبت یکی از ما بود که آدمی برای او شکار کنیم - که برای قوت سحر او خود دل و جگر و دماغ او را میخورد و مابقی را بشاگردان تقسیم می نمود - آن روز که تو بر خوردی نوبت من بود - و چون از توجدا شدم ازین عمل قبیح توبه کردم - و ببندگی حق تعالی اشتغال نمودم - و کار را بمن داد - و چون مرا سبب توبه و خدا پرستی خود دانست شرایط تسلیم و ارادت بجای آورد *

وَاللَّهُ يَعْلَمُ

بتاریخ یوم پنجشنبه بیست و چهارم شهر رجب المرجب سمت ترقیم پذیرفت

سنه ۱۳۱۷

کتابه اسد الله آصفی الشوشتری

می نمود که تمام این مدت را بسیاحت گذرانیده - و باطراف بلاد روم و هند و حبشه و فرنگ و اوزبک و چین رسیده - و در هر بلد با درویشان و قذاعت کیشان صحبت داشته - و حکایتهای عجیب و غریب نقل می نمود - از آنجمله میگفت که چند سال قبل از این در دیار مغرب بودم و با رفیقی که داشتم از محلی بمحلی تفرج می نمودم - روزی از دیهی بدیهی میرفتیم - در عرض راه طایری بسیار بزرگ نمایان شد که در وسط راه نشسته بود و صورت آن صورت انسان بود - و خیره خیره بجانب من نگاه میکرد - از مشاهده آن بغایت هراسان شدیم - و از راه گذاره نمودیم - ناگاه از جای خود پرید و آمد بمن حمله نمود - رفیق من بگریخت و برای من مجال فرار باقی نماند - کاردی همراه داشتم که بکمر زده بودم از غلاف کشیدم و مابین کتفین او چنان زدم که تمام تیغ تا حد دسته فرونشست - و نتوانستم بیرون کشید آن مرغ نعره بزد صدای افسان - و پیروید و برفت - و من بر رفیق خود ملحق شده بدو دیدم تا بیابانی که دران صحرا بنظر میآمد خود را رسانیدیم - باغبانها که در آنجا بودند ما را پرستاری نمودند و بحال آوردند و پرسیدند سبب دهشت شما چه بود - چون حکایت کردیم گفتند که ما هرگز همچو چیزی ندیده ایم و نشنیده ایم و تکذیب نمودند - القصه بعد از چند سال وارد بلاد ایران شدم - و در سالیکه نادر شاه از هندوستان معاودت نمود باردم بودم - روزی در دکان سیاف آن کار را دیدم که سیاف برای آن غلاف میساخت - پرسیدم که این کار از کیست - گفت از شخصی است داده است که غلاف بگیرم - گفتم من غلاف موافق این کار ساخته دارم - شما میدهم بشرط آنکه صاحب آن را نشان بمن بدهید - و برخواستم و از منزل خود غلاف را بردم - سیاف چون دید موافق است - گفت غلاف اصلی این کار همین بوده است - در این اثنا صاحب کار حاضر شد چون مرا بدید و غلاف را بشناخت از جای برخواست

فصل چهل و چهارم

در این سنوات انقلاب که معاهد دول انحلال و اوضاع اکثر ایران اختلال پذیرفته - در هر بلدی فتنه جوئی رایجیت فساد افراخته - و در هر قطری فرومایه کیش دجالی ظاهر ساخته - ضعفا و فقرا بی اختیار بمصیبت جلالی اوطان گرفتار - و از زحمت مصادره بیکار و مطالبه درهم و دینار درکار انتقال از دیار بدیار بوده و میباشند - هرکس در هر منزل که هست چون از مکانه منازل دیگر بیخبر است بگمان این است که مگر آنجا بهتر باشد - چون خود را بآنجا رسانید و بر احوال آنجا مطلع گردید و دید که مانند منزل سابق یا شد از آن است - از آنجا نیز آغاز سفر و اراده منزلی دیگر مینماید - مانند مریض که از شدت اضطراب سر را بجای پا و پا را بجای سر میگذارد - و آنرا راحتی از برای خود پندارد - تا مدت زندگانی تمام پذیرد و مستوفی اجل حساب بداکم تعودون^۱ از سر گیرد *

* بیت *

ز زیر خاک تا بالای افلاک

مقامی خوش نکرد این جان غمناک

در ضمن این اسفار خلاق بسیار باجل اختراعی از این دار فنا انتقال

گزیده - و از دستبرد یغماگر قضا و قدر از لباس حیات عاری گردیده *

حکایت عجیبه درویش

از آنجمله مردی درویش وارد این ولایت شده نام خود سیفعلی میگفت - و مدت درسه سال در اینجا توقف نمود تا آنکه وفات یافت - و بشغل کمالی اشتغال میورزید - و از قبول اجرت و هدیه و صله امتناع داشت - و بحسب رویت مظنه آن بود که در عشر ثلاثین یا اربعین باشد - لیکن خود حساب عمر خود را از سبعین و ثمانین متجاوز میگفت - و مذکور

و این غزل از ملا عبد الکرم سابق الذکر است:—

بگلزار چنان آن عاشق سر در گریبانم
که دایم بزمگاهِ عهد گیتی است زندانم
برنگِ شعله آوازِ بلبلِ نغمه خواهم
که خیزد از درونِ پرده گل آه و افغانم
نه سر از پایه پا از سر شناسم وقت جان دادن
برای طی دشت بیخودی از بسکه حیرانم
من آن مجنونِ اساسِ دشتِ بیمایم که در عالم
سواد طرّه لیلی بود شامِ غریبانم
نیابد دامنِ عفوشِ رهایی از کفِ فطرت
بآبِ رحمتِ خود تا نشوید لوحِ عصیانم

و این غزل از خواجه ابوتراب است:—

چنان لبریز شوق از نشئه بزمِ حریفانم
که صد دایم بدل میسوزد و چون لاله خندانم
ز فیضِ عشق شد آماده اسبابِ جنونِ من
کنون در انتظارِ وعدهای سنگِ طفلانم
گاهی در دام زلف و گاه در محرابِ ان آبرو
چه مستضعف بمذهبِ مشتبه در کفر و ایمانم
چه فرق از ترکِ یغمائی بود آن چشمِ فتان را
زند هر لحظه بر دل بی سبب صد تیرِ مژگانم
نمی باشد چه خضرم گر حیاتِ جاودان باشد
چرا باشد بگردنِ منتی از آبِ حیوانم

نشانها باشندم از ناته لیلی بهر سنگی
 بدوق پیروی می جست مجنون در بیابانم
 دل عاشق شکیدائی ندارد ای مسلمانان
 ندارم تاب هجران من مرید پیر کفعم
 فقیر از عالم بالا است این قسمت که می بینی
 کلوخ آید بسر جای گهر از ابر نیسانم

و این غزل از ملا فتح الدین متولی است :-

من آن سرگشته مرغ آشیانی دور از گلستانم
 که هر دم در هوای موطن اصلیمست افغانم
 نمی آرم بخود چندانکه فوق از پا کنم سر را
 ز بس دلگیرم از شوق دیدن در بیابانم
 در این گلشن گلی از شاخسار کام من نشگفت
 برنگ چوب سرو از پای تا سرداغ حرمانم
 پریشانی نباشد آنقدرها زلف و کاکل را
 که من از فکر زلف و کاکل خوبان پریشانم
 مرا عهد جوانی صرف شد در حالت پیری
 ز ضعف ناتوانیها بصورت شیخ طفلانم
 بامیدی که در منزل رسم روزی از این والی
 گهی افتان و گه خیزانم و گاهی خرامانم
 ز فیض همت انفاس پاک مرشدم فتحی
 ازین پس در خیال فکر و جمع شعر و دیوانم

گرفتم دامن اهل جنون را بهر آسایش
 نشان دادند سوی کوچه بند سنگ طفلانم
 بتکلیف و تکلف رفتم گر نیست معذورم
 فقیه شهر میداند من از صحرای نشینانم
 نمیشد بلوح خاطر حرف دگر باقی
 بجز حرف محبت هیچ تعلیم از دبستانم
 مرا گر معصیت اندوز میدانی توای زاهد
 بِحَمْدِ اللَّهِ که از لوحِ ریا پاک است دامنم
 دل صد پاره دارم برونِ برگ گل قواس
 چه باشد حاجت گلگشت اندر باغ و بستانم

و فقیر نیز چند بیتی تتبع نموده *

نیم محسود ابنای زمان نی از عزیزانم
 نیم یوسف نمیدانم چرا در چاه و زندانم
 چنان فرسوده هر عضو درین سر منزل حسرت
 که وقت حیرت اکنون میگرد انگشت دندانم
 بود صیت هنرها سنگ مقناطیس آفتها
 خوشا احوال گم نامی من از شهرت پشیمانم
 نشد یکذره روشن خانه ام از تنگی روزن
 کشاد از سیل غم دیدم که آخر ساخت ویرانم
 بود بخت سیاهم سمرق آوازه عشرت
 ببنم گل خراشد بانگ بلبل در گلستانم
 دلی پر خار خار شوق در راه طلب دارم
 کند تاثیر شاخ یاسمین خار مغیلانم

شکوه ها از دست خود دارد بدرگهت فقیر
دست گیر و دار خواهش یا امیرالمومنین
ای خوش آنروزی که آید در لب کوثر بحشو
تر زبان در خیل مداحان بود این کمتربین

فصل چهل و سوم

روزی در اثنای صحبت ملا هادی قواس این غزل از میرزا صلیب
بر خواند *

نه امروز است سودای جنون زاریشه در جانم
بچوب گل ادب کردی معلّم در دبستانم
عزیز مصرم امّا در فرامش خانه جا هم
گل خورشیدم امّا در کنار طاق نسیانم
ز من سنجیده وزن عالم و سنگ است رزق من
همانا من در این بازار پر آشوب می‌زانم
لب افسوس اگر غافل بدندان آشفنا سازم
دو چندان می بُرد مقراض قسمت از لب نانم
چنان محروم که اشک شور در چشم نمیگردد
قیامت گر نمکدان بشکند در چشم حیرانم
نمی افتم چو اسکندر بدنبال خضر صایب
من آن خضرم که آب روی باشد آب حیوانم

و بعد از آن از خود این غزل گذرانید *

ز اسباب تعلق گرچه من برچیده دامنم
نشانی از محبت میدهد چاک گریبانم

هیچ مخلوقی نبود آگه از این سر نهان
 غیر سر الله مولانا امیر المومنین
 آن زر ندیری بشاعر داد و در شکر قبول
 خلعتی افزود و خود در زیر منت شد رهین
 بعد از آن رخت زیارت بست و بس همراه برد
 دعوت نعمت فراوان در ره سلطان دین
 ای خوشا آن مؤمن روشن ضمیر پاک دین
 کش بود سر امیر المومنین یار و معین
 ای بسازین گونه باشد معجزات از آن جذاب
 شهره از هفتم زمین تا آسمان هفتمین
 يَا اَمِيْرَ الْمُؤْمِنِيْنَ يَا سَيِّدِي يَا مَوْلِي
 يَا ذَخِيْرِي يَا وَلِيَّ اللهِ يَا كَهْفَ الْحَصِيْنِ
 يَا غِيَاثِي اَذْهَنْبِي شِدَّةً اَوْ كَرْبَةً
 يَا رَجَائِي عِنْدَ عُسْرِ الْحَالِ يَا حَبْلَ الْمَتِيْنِ
 شَابَ فَوْدِي وَانْقَضَى عُمْرِي وَ قَلَّتْ حِيلَتِي
 وَ الْخَطَايَا اَثْقَلَتْ نَفْسِي يَا اَمَانَ الْخَائِفِيْنَ
 يَا ظَهِيْرِي يَا عِصَامِي يَا مَلَذِي اَنَّهُ
 اَخْلَقْتَ رَجَبِي ذُنُوْبِي يَا مَعَاذَ الْعَائِدِيْنَ
 يَا عِمَادِي يَا سَنَادِي اَنْتَ مَصْمُوْدِي فَكُنْ
 لِي شَفِيْعاً عِنْدَ رَبِّي يَا شَفِيْعَ الْمَذْنُوْبِيْنَ

نزد او پیغام ما را بر بگو بعد از سلام
 کشتیت در بحر عمان بود چندی قبل از این
 نوبتی از رستخیز بحر شد مشرف بغرق
 کشتی و اموال کشتی از رخیص و از ثمین
 نذر ما کردی زر خالص ز مالیت یک هزار
 ما در آوردیم هم دست مدد از آستین
 کشتی و اموال کشتی سالم آمد در کنار
 صد هزاران محمدت لله رب العالمین
 باید اکنون مال نداری را مهمسازی کنی
 میستان ای کاشی آن مبلغ از آن مرد امین
 بامداد از آن مکان ملا حسن شد رو براه
 تا حضور خواجه مسعود آن بزرگ پاک دین
 چون بگوش او کشید آن گوهر پیغام شاه
 در کشاد و گفت و طیتتم فادخلوها خالدین
 خوش دمی ایندم که آید از نسیمش بوی جان
 چون صبا گارد شمیم از کشت زار یاسمین
 خیر مقدم مرحبا ای قاصد فرخنده پی
 راست پیغامی بدادی از امام راستین
 آنچه گفتی سر بر صدق است و حق ست و درست
 لیک ای کاشی بذات پاک یزدان یمین
 کین سخن را هیچکس دانا نبود الا خدا
 ز آنکه این راز از دلم هرگز نشد بآلب قرین

بهر ممد از فیض او هم اندیسا هم اولیا
 مستفید از علم او هم اولیسن هم آخرین
 طفلی از طفلان مکتبخانه اش روح القدس
 دیوه خوار خول او هم سابقین هم الحاقین
 خواجه دولتشاه اوزبک در کتاب تذکره
 قصه از شاهدین کرده حکایت این چنین
 مفتخر کاشان و آمل حضرت ملا حسن
 آنکه بود از ملاحان پیشوای متقین
 بعد طوف کعبه و آماج مصطفی
 کرد آهنگ طواف مقتدای مهتدین
 تا بمقصد چون رسید آن مومن پاکیزه رای
 رو بموقد کرد و خواند از سینه این فرد گزین
 ای ز بدو آفرینش رهنمای اهل دین
 وی ز عزت ملاح بازوی تو روح الامین
 در همان شب حضرت شاه ولایت جاه را
 دید در رویا که با او از سر لطف و حنین
 عذر خواهی میکند میگوید ای کاشی ترا
 هست در شرع کرم بر ما دو حق مستبین
 آن یکی حق ضیافت آن دگر جلدوی شعر
 گامدی از راه دور و مدح گفتنی آفرین
 منعمی در بصره مسعود بن افلاح نام او
 خواجه از اهل ایمان است مشهور و مهین

دست حاجت گر بدرگاه خدا سازی دراز
یا برای رزق باشد یا برای حور عین
میکنی مانند کسری کاخ ایوان را بلند
میکشی همچون شهران اسپان تازی زیرین
میکنددت عاقبت بر مرکب چوبین سوار
میرسانددت بمنزلگاه تو زیرزمین
با هزاران حسرت و غم میکنددت سرنگون
گیرم این هر هفت اقلیمت بود زیر نگیں
بهر وارث خانه و اسباب و مال و حال رفت
بهر تو وزر و وبال و خزی میماند همین
وای بر حالت نگردد گر شفاعت خواه تو
در قیامت ساقی کوثر امیر المؤمنین
آنکه منشورش بدست قدرت حق خود نوشت
مطلع صبح ازل برپایه عرش برین
آنکه فضلش در جهان روشن تر است از آفتاب
بر موالف بر مخالف بر کهین و بر مهین
آنکه حقش بر گزید از جمله خلایق از نخست
بهر امت تا بود بعد از محمد جانشین
بنده از بندگان درگاهش رضوان خاص
مالک از خیل غلامان است مملوکی کمین
کاشف اسرار دانش وارث علم نبی
از همان روزی که بود آدم میان ماء و طین

می نفوشتی آب تا ساقی نباشد دلپسند
 یا نباشد کاسه همچون کاسه فغفور چیس
 می نفوشتی تا قبا دیبا نباشد زرنگار
 یا نباشد جامه نرم و نازک و ابریشمین
 می نخوابی تا نباشد بستر کمخا و نخم
 یا نباشد دست در آغوش یار نازنین
 می نبینی غیر عیب مردمان بی خلل
 کاش میدیدی بخود یکره بچشم عیب بین
 نشنوی غیر از صدای نغمه و آواز نی
 یا حدیث غیبت روشن دلان پاکدین
 عمرت از پنجه گذشت و فکر دنیا میکنی
 از شراب بیخودی تا چند مخموری چنبر
 موی رخسارت سفید اما بیالا می برند
 نامه هایت چون خط مشقی کرام الکاتبین
 لاف ایمان میزنی اما نکردی بهر حق
 سجده از روی اخلاص و سر صدق و یقین
 یکقدم نهاده هرگز تو در راه خدا
 می نپویی جزره بیشرمی و بیداد و کین
 گاه گاهی گر بمسجد میروی سازی نخست
 دور باش از پیش و از پس از یسار و از یمین
 بنده نفسی و یارت دیو گیرم در نماز
 بر زبان گوئی دروغ آياک تَعْبُدُ تَسْتَعِينُ

باورت هرگز نشد ای ملحد کج اعتقاد
 اینک حق سبحانه ازاق را باشد ضمیم
 آن خداوندی که رزقت را فراوان می‌رساند
 در رحم بی زحمت آن و قتیکه بودستی چنین
 بعد از آن آماده در پستان مادر چشمه سار
 شیر نوشین با هزاران رافت و ذوق حنّین
 آرزوها در دلت باشد بسی دور و دراز
 می‌نیددیشی که ناگه می‌رسد مرگ از کمین
 نیست مکنون ضمیرت جز تلاش عز و جاه
 در مجالس تا شوی از همگان بالا نشین
 در امور دین شعورت پست ذهنت کور و کج
 در فن دنیا ضمیرت روشن و رایت رزین
 پای سعیت لنگ و سنگین سیر در راه خدا
 در راه شیطان سبک رفتاری و چابک تکیین
 که بفکر عشرت و طنازی و عیش و هوس
 که بحرف خط و خال و چشم و زلف عنبرین
 که بوصف دلبهر شیرین لقاسر تا قدم
 عارض و موی و میان و ساعد و ساق و سرین
 گفتگو تا کی ز ابروی کج و بالای راست
 نرگس مست و لب لعل و عذار آتشین
 که بذوق صحبت یاران و گلگشت چمن
 با شراب و شاهد و نُقل و گلاب و انگبین
 که ببحث مؤمنان آلوده میسازي دهن
 بیگناهان را بذالحق پاره سازي پوستین

فصل چهل و دوم

در یکی در بعض مجالس مؤانست از کتاب تذکره دولتشاه سمرقندی
در احوال ملاحسن کاشی قصه از کرامات حضرت سید الوصیین صلوات الله علیه
خوانده شد و فقیر را رغبتی بنظم آن قصه افتاد و این قصیده را منظوم
نموده *

قصیده در معجزه حضرت امیر المومنین که در
عالم رویا جناب ملا حسن کاشی را صله
شعر مرحمت فرمودند

تا بکسی شوریده حالی در هوای آن و این
غافل از اندیشه احوال روز واپسین
چند جان را بسته و افزونه در زندان تن
چند خود را در سرای بیخودی داری رهین
چند کشتی کرده لنگر بگرداب بلا
بحر پر آشوب و ره دور و نهنگان در کمین
چند کارت بگذرد در کار دنیا مختلف
ز آمد و رفتش گهی خوشحال و گه باشی غمین
بر در ارباب دنیا چند از روی ادب
میکنی گردن کج و قامت خم و سر بر زمین
چون گدایان چند بر درگاه هر لات و مذات
بهر مشتکی سیم و زر فرسوده میداری چنین
می پذیری صد هزاران رنج در تحصیل مال
حبه حبه میکنی جمع آوری چون خوشه چین

ایضا

گرچه در راه طلب گرم روانند بسی
 نرسیدند بمقصود مگر چند کسی
 دل آزاده نداری تو کجا کعبه کجا
 که بسر منزل غفلت تو رهین هوسی
 شعله طور تجلّی بقرار اند هنوز
 کو کلیمی که از آن کوی بیارد قبسی
 رنج شب میشوّدت باعث آسایش روز
 دوش این نکته شنیدم ز زبان جرسی
 گرچه ناقابل از فیض تو مایوس مباش
 جهد کن بلکه اجابت بشود ملتسمی
 بیخرد آمدی از اوج سعادت بحضیض
 تو همائی عبث اینقدر بفکر قفسی
 دل ارباب صفا را چه غم از غمازان
 بکر را کی بود اندیشه هر خار و خسی
 پند در پرده دهد فی دل آگاهان را
 تا ز خود برگ نریزی بمقامی نرسی
 رو کن از دار خلائق بفضای ملکوت
 تو غزال ختنی چند بقید رسنی
 سهل باشد غم نقلی که نخوردی تا چند
 بر سر از حسرت آن دست زنان چون مگسی
 هر طرف می نگرم مرده دلانند فقیر
 کاش میبود در این عصر مسیحا نفسی

و فقیر هر دو غزل را تتبع نموده -

محتسب امروز با غوغا که در بازار داشت
 و بمسجد کرد و دل در خانه خمار داشت
 وسعتی کوتا بیکجا جمع گردد کفر و دین
 شیخ صنعان در بغل هم سبزه هم زفار داشت
 قصه منصور باشد شهره آفاق و بس
 عشق در هر کوچه صد زیسان کسان بردار داشت
 در طریقت میکند خار مغیلان کار گل
 دوش آن فرسوده پا در سر هوای یار داشت
 دست گلچینان بیغما میبرد هر جا گلی است
 گل پریش باغبان دانسته ما را خار داشت
 شهرت سر بازی فرهاد از شیرین بود
 ورنه عشق بیمروت کشتگان بسیار داشت
 از شهادت می طپید از دوش دل معذور دار
 یار آنجا بود و دل یک لحظه با جان کار داشت
 صورت حق را اگر در خود ندیدی دور نیست
 نیست تقصیر کسی آئینه ات زنگار داشت
 دور باش کن ترانی شد زبان بند کلیم
 ورنه هر برنا شبانی لایه دیدار داشت
 آگهان سروا زنند از ننگ سلطانی فقیر
 تارک ادهم ز تاج پادشاهی عار داشت

و این غزل را موزون طبعان تتبع بسیار نموده اند - و مطلع غزل ملا عبد الکبیرم این است -

چشم مخمـورت دلِ عشاق را افکار داشت
عالمی را مضطرب احوال این بیمار داشت

و میر سید محمد شفیع ناطق نیز تتبع نموده - و این سید محمد شفیع بالاصل از سادات اصفهان و والد او میر سید علی بهذروستان انتقال نموده - و میر سید محمد شفیع در بلاد دکن متولد و در آنجا نشو و نما یافته - و با شیخ محمد علی حزین در دارالخلافه شاه جهان آباد رفیق و ندیم بوده - و بقصد زیارت عتبات عالیات وارد بصره و از آنجا بقصد تحصیل علوم دینیّه روانه این بلاد گردیده - در کمال سلامتی نفس و استغذای طبع و تعفف و قذاعت بتحصیل مشغول و از صحبت ابتدای زمان باقصی الغایه متوحش و ملول است - و قدرت او در فن سخنوری زیاده از دیگران و در سرعت نظم مسلم امثال و اقوان است - و شعر او در اغلب بتتبع حافظ شیراز است که از سایر شعرا بجهات عدیده ممتاز است - و حافظ را غزلیست که مطلعش این است *

عمر بگذشت به بیخاصلی و بوالهوسی

ای پسر جام میم ده که به پیری برسی

و مطاع ناطق این است -

نکنند اهل هنر هیچ بدنیا هوسی

پنجه باز نشد و بشکار مگسی

راه بیهوده عبث این همه هر سو مشتاق

خدمت پیم مغان کن که بجائی برسی

خاریم اگر در نظر مردم عالم
صد شکر که هرگز نخلیدیم بیانی
فطرت بعدش ناله و افغان هنری نیست
از دل شدگان کس نشنیده است صدائی

و این غزل از خواجه حافظ است *

بلبی برگِ گلی خوشترنگ در منفقر داشت
و اندران برگ و نوا خوش ناله‌های زار داشت
گفتمش در عین وصل این ناله و فریاد چیست
گفت ما را جلوۀ معشوق در اینکار داشت
یار اگر نداشت با ما نیست جای اعتراض
پادشاهِ کامران بود از گدایان عار داشت
در نمیگیرد نیاز و عجز ما با ناز دوست
خرم آن کز نازنیزان بخت برخوردار داشت
خیز تا بر کلک آن نقاش جان افشان کنیم
کین همه نقشِ عجب در گردشِ پرگار داشت
گر مریدِ راهِ عشقی فکر بدنامی مکن
شیخِ صنعان خرقه رهنِ خانهٔ خمار داشت
وقت آن پیرِ قلندر خوش که در اطوار سیر
ذکر تسبیحِ ملک در حلقهٔ زفار داشت
چشمِ حافظ زیرِ بامِ قصرِ آن عالی جذاب
شیوۀ جذباتِ تجرّی تحتها الانهار داشت

فصل چهل و یکم

ملا عبد الکَریم بن مولانا نظر علی بن محمد امین زجاجی سابق
الذکر که مدتها در بلدۀ نهارند مقیم و از آنجا بسایر بلاد عراق عجم مسافرتها
نموده بود بعد از انقلاب اوضاع آنحدود بمضمون کُلُّ شَیْءٍ یَرْجِعُ اِلَیْ اَصْلِهِ
بلد قدیم خود معاودت نمود - و در مدت غیبت بصحبت بسیاری از اعیان
و ارکان و علما و ادبا و امرا و شعرا و فقرا رسیده - و از هر گلبن آن گل که رعنا
تر بود چیده - فطرتش بلند و طبعش ارجمند است - و این غزل از اوست *

غزل

شعله وادی ایمن دلِ غم پرور ماست
نور آئینه خورشید ز خاکستر ماست
خلعتِ عشق تو با ما نبود امروزی
جامه داغ تو از روز ازل در بر ماست
تا نخورد آب ز خونِ دلِ ما تند نشد
برش خنجر بیداد تو از جوهر ماست
صفحه سینه ز داغ تو مسجّل کردیم
وارثِ ملک جنونیم و همین محضر ماست

واسه ایضا

از مرغ سحر دوش شنیدیم نوائی
ناید ز گلستانِ جهان بوی وفائی
خود سوختگان را چه غم از شعله آه است
ترسم که فتد آتشی از فاله بجائی

باعث سماجت معنی گردیده - و پایه سخن از این مقوله در آن مجلس گذشت - در مجلس دیگر فقیر این غزل را معروض ساخت و معزی الیه نظر قبول بر آن انداخت *

غزل

يَا حَيْرَةً بِتَجَدِّ لَمْ يَرْقُبُوا الْجَوَارَا
صَبْرًا عَلَى جَفَاكُمْ ضَيَعْتُمُ الدَّمَارَا
افروخت صبح پیری شبهای وصل بگذشت
وَاهَا عَلَى لَيْالٍ بَتْنَا مَعَ الْعَذَارَا
پیرمغان سحرگه بر کوی ما گذر کرد
دستی ز باده افشاند بیدار کرد ما را
کي بیدلان شعوری وی غایبان حضوری
فَاحِ الصَّبَا وَ أَنتُمْ لَمْ تَكْسِرُوا الْحُمَارَا
در بزم سرخ رویان فقر تو روسپاهيست
گیرم که داری از بر دستور کیمیا را
این خرقة نمدر اخصیتی نباشد
خالی نسازی از دل از خارخار خارا
دل بیصفای مشرب بی بهره است از غیب
آلوده چند سازی جام جهان نما را
از دست رفتگان را ذوق بقا نباشد
آری به از بهار است رنگ خزان حنا را
عمر فقیر آخر ضایع بگفتگو شد
یکره نکرد خوشنود نی خلق نه خدا را

بلد را بنور قدوم مسرت لزوم مغرور میسازد - آئینه ضمیرش از زنگار اقدار پاک -
و ذهنش در نهایت لطافت و حسن ادراک - سخنش بسیار متین - و شعرش
بغایت پسندیده و دلنشین - روزی در بعض مجالس صحبت این غزل
مشهور از خواجه حافظ خوانده میشد *

دل میبرد ز دستم صاحب‌دلان خدا را

دردا که راز پنهان خواهد شد آشکارا

و ذوالفقار بیگ غزلهای متعدد از مولانا جامی و سایر متأخرین شعرا
که بخاطر داشت میخواند - و در وصف غزل خواجه و ممتاز بودن آن مبالغه
بسیار نمود - خصوصاً در خلط عربی بفارسی که در بعض ابیات این غزل واقع
شده - و خواجه این صفت را بسیار بکار برده و از جامی نیز بسیار واقع شده
است - و فی الحقیقت باعث خلوت سخن و طراوت کلام و نشاط روح
و انبساط ذهن می شود - نهایت کار همه کس نیست - یا کسی باید که
مانند حافظ از مبداء فیاض نفس رحمانی باو مدد رساند - یا کسی همچو
جامی اکثر عمر خود را در تحصیل علوم عربیت بگذراند - و دیگران
که کرده اند غالباً از خلل لفظی یا معنوی مانند لحن اعرابی و تقدیم
و تاخیر بیموقع و رکاکت معنی و کثرت تکرار و تنابع اضافات و سایر وجوه
مغفصت خالی نباشد - و باین سبب زیرکن بر ایشان نکته گرفته اند - و کسیکه
از عربیت خود خاطر جمع نداشته باشد بمذلول

* شعر *

إِذَا لَمْ تَسْتَطِعْ أَمْرًا فَدَعَهُ وَ جَارِزَةً إِلَى مَا تَسْتَطِيعُ

اولی آنست که احتراز از آن لازم شمارد - و خود را در معرض سهام
طعن و شتم ظریفان ندارد - و این مقدمه اختصاص بنظم ندارد بلکه
در کلام منثور هم جاری است - و از منشیان که از علوم بلاغت کم مایه
بوده اند خطاهای بسیار بوقوع پیوسته - و اقتباسات نا مناسب کرده اند که

وجود آورده باشد - و بسا عجایب و غرایب که دست فکرت حکیم از رسیدن بحقیقت آن قاهر - و نظر فیلسوف از ادراک چگونگی آن خاسر است همه روزه از عالم غیب جلوۀ ظهور می نماید - و ابواب عبرت بر روی دقیقه شناسان رموز حکومت میکشاید - و نوای آلا له الْخَلْقُ و الْأَمْرُ بگوش هوش ارباب معرفت میسراید *

ز ابر آورد قطره سوی یم ز صلب آورد نطقه در شکم
از آن قطره لولوی آلا کند وز این قامتی سر بالا کند
فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ *

فصل چهارم

ذوالفقار بیگ بن محمد حسین بیگ بن عیسی خان بن ذوالفقار خان از جمله امیرزادگان قدیم این ولایت در اوایل حال در اردوی معلی بود - و در دارالسلطنه اصفهان و سایر بلاد عجم تهذیب اخلاق بر وجه اتم نموده - در ایام دولت نادری برفاقت مصطفی خان ایلچی بسفارت روم مامور گردید - چون آن بساط برچیده شد با اهل و عیال بمشاهد مشرفه عراق عرب انتقال نمود - و در اوقات مجاورت آن اماکن فیض موطن بصحبت بسیاری از اهل الله رسیده - و از برکت مجالست ایشان بانواع فیوض بهره مند گردیده - و همواره بموانست دردمندان راغب - و صحبت فقرا را طالب - و صفت ستوده درویشی بر طبعش غالب مییابد - و الحال چند گاهی است باینحدود ارتحال و بلده طیبۀ دزفول را که از عوارضات و آفات قدری ایمن تر بود مسکن قرار داده - و امور زندگی را بمقتضای و مَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ بکفایت احکم الحاکمین مفوض نهاده - و گاهی بتحریک دواعی التفات شوق گزینان حاجتمندان را مینوازد - و ساحت این

حکایت دخترکه در شب زفاف پسر شده

چنانچه در بعض کتب تواریخ مسطور است که در محفل قمشه اصفهان دختری را که بسن پانزده سالگی بود خواستند بشوهر ببرند - در شب زفاف دفعه در زهار او خارش عظیم پیدا شد - و هرچند میخارند زیاد میشد تا آنکه از کثرت خاریدن بشره او خراشید و ذکرو خصینین از آن موضع بیرون آمد - و بفاصله دو سه روز ریش در آورده از پس پرده انوثیت بیرون افتاد - و کلاه رجولیت بر فرق نهاد - و در آن سال پادشاه عصر از لباس حیات عاری و انواع هرج و مرج طاری گردید - و همین قسم اثر برزائیدن استر نیز بتجربه رسیده - و اصل آنست که هرگاه بسبب تغییر نفوس خلایق مشیت حق تعالی بتغییر نعمت ایشان قرار بگیرد - چنانچه مضمون صدق مشکور *لَنْ يَكُونَ لِلَّهِ لُغْيَرٌ مَّا بَقَوْمٍ حَتَّى يُغْيَرُوا مَا بَأَنْفُسِهِمْ* مبنی از آن است - اولاً باظهار بعض آیات موحشه علوی مانند کسوف و خسوف و صیحه و شهب و نیارک و ذوات الاذئاب و یا بعض غرایب ارضی مانند زلزله و خسف و سایر خوارق عادات ایشان را تخویف و انذار و از مقدمات غضب و استحقاق سخط اخبار می نماید - تا بدعا و تضرع و تصدق و توبه و انابه و استغفار آن را از خود دفع نمایند - چنانچه برکار ناهنجار خود اصرار ورزند و از خامت افعال قبیحه نیندیشند بموئدای *فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ* حجت بر ایشان تمام شده باشد - *رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ* - و چون سیاق سخن باینجا کشید و حدوث این امر غریب بمشیت رب العالمین مستند گردید دیگر بحث از سبب و علامت بروش طبیعیین ضرور بلکه میتواند بود - که مشیت قادر مختار تعالی شأنه دفعه تعلق گرفته - و بجهت اظهار قدرت بدون ماده و مدت از کتم عدم بسرحد

آوردند که هم مشاهده و هم اگر از اسباب و علامات آن علمی داشته باشد
 اخبار نماید - فقیر که ملاحظه نموده در تا از آنها که کوچکتر بود بسبب دست
 بدست بسیار مضمحل و اعضای آن درهم شکسته شده بود که تشخیص
 نمی شد - و یکی دیگر که بزرگتر و اعضای آن بحال خود باقی مانده بود
 شکل سگی بود که سر و گردن و گوش و بینی و چشم و دهان و سینه
 و شکم و خصیه و پا و دم و انگشتان و ناخنهای آن همگی برقرار و ظاهر بود -
 و شکم آن نسبت بدقی جثه بزرگ و دم آن دراز و باریک و پوز آن دراز
 بود مانند سگ گرگ - و طول از گوش تا دم بقدر انگشت سبابه طولانی بود -
 و چون فقیر همچو چیزی در کتب تواریخ قدیمه ندیده و از حکایات سلف
 نیز نشنیده بود نهایت آنچه در آنوقت بخاطر رسید این بود که ماده نکون
 همچو چیزها همان ماده نکون کرم معده است - که رطوبات بلغمیه عفنیه که
 در جوف انسان مجتمع و طبیعت از تحلیل آنها عاجز باشد بسبب طول
 مکث و حصول استعداد صورت حیوانیتی بر آنها حاصل می شود * و در
 بعض کتب معتبره مسطور است که حجاج بن یوسف ثقفی را در مرض
 موت عقرب در جوف بهم رسیده بود - و حاذقی بلطایف الحیل یکی از آنها
 از ممر حلق او بیرون آورد - و او را اخبار نموده بود که این مرض علاج پذیر
 نیست - و سنوح این مقوله امور خارق عادت از جمله علامات رذیله و فلهای
 مذموم است - زیرا که علامت سوء مزاج روزگار و انحراف طبایع از سرحد اعتدال
 است - و اوضاع علوی که سبب این قسم تاثیرات در عالم سفلی گردد
 مقتضی تغییر عادات خلائق و حصول زیاده نقصان در رسوم معهوده مستمره
 خواهد بود - و این معنی باعث حصول خلف و شقاق - و فقدان التیم و اتفاق -
 و صدور فتنه و فساد - و خراب بلاد و ضرر عباد - و کثرت تفرقه و آشوب -
 و بسیاری معارک و حروب - و تسلط ازدال و اجلاف - و ضعف حال عظماء
 و اشراف خواهد بود *

گه یکی زین جمله بر آفاق مستولی شود
 هفت اقلیمش بزیر حکم ذی القرنین وار
 گه چه احمد بر فراز عرش مینازد براق
 بهر امت تا کذب اسرار دانش آشکار
 گه چه اسکندر کذب طی صفحه روی بسیط
 فرسخ و میل و ذراعش را در آرد در شمار
 گه چه ادیس است جایش فوق هفتم آسمان
 نی بچرخ چارمین عیسی صفت گیرد قرار
 حق او دانند چون منصور اصحاب الیمین
 میدر آویزند اصحاب الشمال او را بدار
 صد چه ابراهیم سلطان از سلاطین جهان
 میکند از فیض دست آویزی او افتخار
 جمله شاهان چون گدایانند در کویش فقیر
 سوده بر درگاه او روی سوال و افتقار

فصل سی و نهم

در شهر جمادی الاول طفل رضیع یکساله را که آزار سعال داشت مادر
 او جهت استعلاج نزد حکیم طاهر بن حاجی نعمت الله طیب که احق
 طبای بلد بود برده - و در اثنائی که حکیم متوجه آن طفل و پرسش احوال او
 می نمود شروع بسعال نموده - و بعد از قبض و بسط بسیار سه قطعه لحم
 متشکل بشکل حیوانی از حلق آن طفل بیرون افتاد - و سعال فرو نشست -
 و بسبب غرابت این امر حکیم آن اشکال را برداشته در میان ظرفی نگاه
 داشته بود - و روز دیگر بجهت تماشا بخانه میگردانیدند - تا آنکه نزد فقیر

حجه اش مقصود دایها همچو محرابِ حرم
 کرسیش چون منبرِ اربابِ تقوی استوار
 روزنش چون سرِ پاکان مطلعِ انوار غیب
 بنده اش از نور حق چون جبهه شب زنده دار
 منظرش چون باطنِ روشن ضمیران بی خلل
 جوهرش پاک از عرض هم چون زرِ کامل عیار
 حلقه اش اربابِ ایقان را قوی مستمسکی
 عروة الوثقش خالی ز انفصام و انفطار
 هیکلی از بهر تسخیرِ کواکب بی نظیر
 پیکری فنِ طلسماتش یکی از صد هزار
 گه مجرّد گه چه درویشان بپوشد جبهه
 گه نهد اکلیل بر سر چون شهران تلجدار
 میخ و دام ورشته اش همراه در هر جا که هست
 تا کند بهر کسان مرغانِ معنی را شکار
 هر زمان چون قرعۀ رمال دارد نیتی
 انقلاباتش فزون از حد چه وضع روزگار
 گه کند میلِ بلندِ گه رود زیرِ زمین
 چشمه ساران یابد از فیضش بعالم انفجار
 گه چه بازیگر بیک جستن رود بالای کوه
 لمحّة العینی فرود آید بدیوار از منار
 هفت توام در قرار امش از روح القدس
 هر یکی باشد باقلیمی ز عالم شهریار

گو رقم زن سطر بالا را در آب از زیرکی
 گر شرف خواهد که داند نام آن حکمت شعار
 افتخار او بان باشد که گه گاهی مگر
 هست دست آویز خدام خدیو کامگار
 خسرو گردون سیر اسکندر برجیس قدر
 هرمز بهرام کین جمشید خورشید اقتدار
 داور دوران مغیث الدین و الحق کافتاب
 خاک درگاهش کند در چشم گردون سرمه وار
 ماه اوج پادشاهی شاه ابو الفتح آنکه هست
 آفتاب عدل پرور سایه پروردگار
 خسرو جم رتبه ابراهیم سلطان کاسمان
 هست قصر قدر او را غرقه از صد هزار
 آنچه در اوصاف شاهان جهان گفتند هست
 رمزی از نعت جلالش برسبیل اختصار
 آسمان بر داشت اسطرلاب مهر و در نیافت
 ارتفاع نیسر قدرش کزو شد شرمسار
 تا شود هر ماه اسطرلاب گردون زورقی
 ماه جاهش باد افزون بر سپهر افتخار

و فقیر چند بیتي بهمین سیاق منظوم و در ذیل آن مرقوم نمود *

ای دمت مانند افلاس مسیحی روح بخش
 وی فروغ صبح صادق از جبینت مستعد
 آن حکیمی را که با او داشتی خوش صحبتی
 از سر اخلاص بودم سالها خدمتگذار

صحبتي خوش داشتم دی با حکیمی نامدار
 کاملی از دانش اندوزان یونان یادگار
 گرد طاقِ حجره اش اجزای گردون منتقش
 زیر سقفِ کرسیش اجزای دایر را مدار
 مرسلی مانند موسی صاحب الواح آمده
 بر در غارش چه احمد عنکبوتی پرده دار
 مریم آسا گشته امش بیوقایع حامله
 طفل او عیسی صفت در مهد خود حکمت گذار
 گاه معراجش چه عزم ارتقاعی شد بر اسب
 نعل بندد از بشیزی یا ز فلسی استوار
 حکم او در باب اعمالِ نجومی متبع
 رای او در فصل احکامِ ریاضی مستشار
 کرده استفسار اسرارِ سپهر از حدس او
 فاضلان در هر زمان و کاملان در هر دیار
 زو تفحص کرده صوبِ قبله و وقتِ صلوة
 مقتدیانِ خطه دانشوری لیل و نهار
 طبع او مایل بمركز روی او سوی محیط
 داده اصحاب یمینش اختصاصی بایسار
 تا ز یک چشمش فتابد نور در چشم دگر
 در نیابد هیچ و باشد نور چشمش مستعار
 دور بینی بی بصر بسیار دانی بیخبر
 راست قوی بی زبان گردون وشی بس هوشیار

اولخر این سال راقم حروف از طول نزاع و جدال و امتداد حرب و قتال نهایت کدورت و ملال بهم رسانیده بقصد تفرّج غموم و تسلیه کروب و هموم اختیار مسافرت و از راه دورق روانه بصره گردید - و در اثنای طریق شیخ عثمان بن سلطان بن ناصر کعبی را که از نجبای روزگار و اکابر فرخنده آثار است ملاقات و حسب التکلیف او چند روزی در محلّ اقامت او توقف و بعد از آن روانه حضور شیخ سلمان برادر او که بسوابق صداقت اختصاص داشت گردید - و از آثار عظیمه او بندی است که بر رود کرن بسته و بچوب ونی و خاشاک بندکوی آن را مضبوط و محکم نموده است که کار گذران شوشتر بسنگ و ساروج نتوانند نمود - و الحال مدار آبادی جمیع محال قریبه بر آن است - و آنقدر فخلستان و مزارع برنج و سایر حبوبات صیفی در آنجا متجدد شده و رعایا و زارعین از اطراف مجتمع گردیده که در ازمنه سالفه هرگز نبوده - و حسن سیاست شیخ سلمان بعدی است که در محال تصرف او در دزد و قطاع الطريق وجود عنقا بهم رسانیده است - و اگر ضعیفه اعمی طبقی از طلا بسر نهاده در شب تاریک از دیهی بدیهی رود احدی متعرض حال او نمی تواند شد - و با حکام و اعیان بصره طریقه موافقت و مسالمت پیموده اکثر اقطاعیات و اربابان آن حدود بلا منازع در تصرف او میباشد *

فصل سی و هشتم

ملا هادی قواس که باقتضای طبع دقیق همواره نکات ادبیه را در مقام تحقیق و تفتیش است روزی در بعض مجالس موانست بتقریب سوال از فرق مابین لغزو معما - و اینکه ثانی اشاره باسم است و اول بمسمی از معنیات مولانا شرف الدین علی یزدی سخن میراند و آخر الامر این قطعه بر خواند *

نیز با ایشان طریق موافقت پیمودند - و باین تقریب تمامی محصولات
 ضعیفی آنحدود بتلف رسید - و قری و دیهات خراب گردید - و اکنون که آخر
 سال است نیز همان جمعیت در محال دزفول است - و محصولات در
 معرض تلف در آمده - و شیخ سعد آل کثیر در حوزة محبوس میباشد -
 عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِي بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ - و ایضاً در این سال نواب سلطان
 حسین میرزا که در میان طوایف بختیاری بود از علی مردانخان بختیاری
 انصرافی بهم رسانید - و علی مردان خان استشمام این معنی و پیش دستی
 نموده از نور بصر او را عاری ساخت - و رخصت انصراف بهرجا که خواسته
 باشد ارزانی داشت - و سلطان حسین میرزا بدزفول آمده روانه نجف
 اشرف گردید - و باندک زمانی فتنه در بختیاری سnoch یافت - و علی مردان
 خان بقتل رسید - و ایضا در این سال محاربه عساکرافغان و زند و بختیاری در
 حوالی بلاد بروجرد واقع شد - و باین تقریب قصبه خرم آباد و بروجرد
 و نهاوند و محال قریبه همگی پایمال و اهالی آنجا را بطمع مال انواع زجر
 و نکال نمودند - و برسید محمد شیخ الاسلام خرم آباد مصادره و مواخذة
 و تعذیب بسیار واقع شده تا آنکه بلطایف الحیل خود را مستخلص و با
 اهل و عیال افتان و خیزان قاصد دزفول گردید - و در عرض راه بسبب آسیب
 آن مدمات بجوار رحمت آهی رسید - و ایضاً در این سال متفرقة عجم که از
 کل بلاد ایران در عراق عرب مجتمع گردیده بودند و از اولیای دولت
 رومیة تا آن زمان بانواع مکرمات و مراعات که لازمه طبع خردمندان غریب
 نواز است معزز و محترم بودند بسبب سعایت بد نفسان مورد مصادره
 گردیده مبلغهای کلی از ایشان باز یافت - و در کمال مذلت و خاری ایشان را
 از آن حدود اخراج نمودند - و از آن جمله بود سلطان حسین میرازی مذکور
 که باتفاق بسیاری از اهالی اصفهان و غیرهم وارد بصره گردیدند - و ایضاً در

صبح و شفق و طلوع و غروب - معانی بدیعه و مضامین لطیفه بکار برده -
و فقیر نیز چند بیتی تتبع نموده *

رایت اقبال دوخت والی ملک ختن راجه ظلمت شکست همچو سپاه پشن
باز بخود راست کرد حشمت افراسیاب بیخبر از سمت چین زد بجهان تاختن
بیچن خود را ز چه چرخ ببالا کشید تا کشد از پشت کوه تیغ بر این انجمن

فصل سی و هفتم

در سال شصت و هفت که منازعه محمد رضا خان و سید فرج الله
اشدداد و زمان آن امتداد بهم رسانید انواع محنت و بلا در داخل و خارج
اینها استیلا یافت - و فتنه برپا شد - و جمعی بسیار از معارف و غیره ناچیز
گردیدند - از آنجمله میرزا عبد الله سابق الذکر اضطرراً بسمت بختیاری مسافرت
و در آنجا مریض شده معاودت نمود - و بسهل فاصله وفات یافت - و میرزا
ابراهیم برادر میرزا عبد الباقی در اثنای محاربات باسیب گلوله مقتول
گردید - و حاجی نظر علی فقیره را برادر او خواجه ابو الکسین باغوالی
معاندان مقتول نمود - و حاجی محمد بن ملا کاظم بمعاندت سید فرج
الله احداث فتنه نمود - و حاجی محمد و حاجی محمد علی و ملا رفیع الدین
پسر او هر سه در آن فتنه بقتل رسیدند - و باز ماندگان ایشان همه اسیر و دستگیر
و خانه ایشان بتاراج حوادث هبائ منثور گردید - و آنچه اموال و ذخایر
و ودایع در آنجا بود همگی بتلف رسید - و میرزا رحیم بن میرزا محمد تقی
جهت تسکین فتنه واسطه شده رفت و آمدی برای اصلاح می نمود - آخر الامر
بتهمت موافقت آنطرف مقتول گردید - و این فتنه بعروستان سرایت نموده
تمامی طوایف آل خمیس و بنی لام و غیرهم از حدود بنادر الی بغداد در
محال دهند و تبعه جمعیت نموده - و والی جایگاه برفاقت اعراب حویزه

و روزی در بعض مجالس منادمت ملا هادی این رباعی را بر فقیر خواند *

بر درگهت ایخسرو ارباب سخن قسمت شده چرون ناصیه فرسائی من
از مکرمتت توقّع آن دارم سازی بتخلصم تو مشهور زمن
و فقیر این رباعی بر خواند
ای تیر فلک تراست پیوسته بکیش برجیس کمان نهاده استت در پیش
آواز زه ترا ز هر گوشه بلند قوأس بود تخلصت بیکم و بیش
و شیخ ابو المفاخر زایرا را قصیده ایست مشهور مصدر بوصف طلوع
نیر اعظم که مطلعش این است *

بال مرّع بسوخت مرّغ ملمّع بدن
اشک زلیخا بر بخت یوسف گل پیزهن
صفحه صندوق چرخ گشت نگونسار باز
کرد برون مار صبح مهره مهر از دهن
صبح مسیحا نفس از ره بام آمده
سافر زرین بچنگ چرون صنم سیم تن

و شعرای متأخرین بسیار تتبع نموده اند از آنجمله خواجو کرمانی
و افتتاح بوصف طلوع و بعد ازان وصف غروب نموده - مطلعش این است *
قرطه زر چاک زد لعبت سیمین بدن اشک ملمّع فشاود شمع مرّع لکن
صبح برآمد ز کوه دامن اطلس کشان چون نفس جبرئیل از گلوی اهرمن
سالک دل یافته نگهت روح القدس چون نبی یثربی بوی آویس از قرن
و ملا هادی را در مدح حسنین صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمَا قصیده طولانی است
که اختتام بمدح حضرت امام رضا^ع و یکی از سادات عصر نموده - و در وصف

نه مردمک بود آن دیده که در چشم
نگه بر او شده از طول انتظار گره
و فقیر باین سیاق چند بیتی منظوم نمود *

صبا کشد چه از آن زلف مشکبار گره
زند ز شرم بناف آهوی تتر گره
شمیم پیرهن یوسف است پنداری
کشاده است ز بند قبا نگار گره
نسیم صبح چه بوی بهشت روح فراست
مگر ز چاک گردبان کشاده یار گره
مشام جان شود از نگفت تو عطر آمیز
ببوی طره کشائی ز دل هزار گره
مگر ز بوی تو در دیده است گلبن باغ
که بسته است ببار خود استوار گره
ببوی تست که در هر صباح فروردین
ز رخت غنچه کشد باد نو بهار گره
بیاد تست که آواز نغمه دف و نی
زند بیداد بعنوان یادگار گره
رسید مژده وصل و هنوز میتـرسم
که فارسائی بخت افکند بکار گره
لبم ز هم نکشاید چه بلبل تصویر
دام ز بسکه بخون خورده غنچه وار گره
فقیر نظم تو در نظم دیگران رسواست
چنانچه در صف لولوی ابدار گره

خاطری دارم پریشان چون سر زلفین یار
 سینه آتش فشان مانند حسن تابدار
 چهره کاهی چه رنگ عاشقان مستمند
 همچو چشم فتنه انگیزان تنی بیمار و زار

و قصیده دیگر ایضا بمدح آن سرور بهمین بحر و قافیه با تجنیس قافیه -
 و قصیده دیگر به تتبع قصیده استاد انوری که متاخرین اکثر تتبع نموده اند -
 مطلعش این است - قصیده *

تیره روزم بسکه من از ظلمت بد اختری
 پیش چشم من تنها دارد فروغ خاوری
 بسکه رنجورم من از آسیبِ آلام زمان
 حفظ اندر کام من دارد مذاق شکری
 رشته اوضاع من گردیده سر تا سر گره
 تا به از بس داده دست جور چرخ چنبیری

و قصیده در مدح حضرت سید الشهداء عَلَیْهِ السَّلَام در تتبع قصیده
 مشهوره خَلَقَ المعانی کمال اسمعیل اصفهانی - و قصیده به تتبع مولانا فیاض
 رح در مدح حضرت امیر المومنین^۴ - مطلعش این است - قصیده *

دمی که باز کنی از لب ای نگار گره
 بکار قند فروشان قند هزار گره
 من و صبا تو پریشان مساز و سر گردان
 خدای را مکش از زلف تابدار گره
 ز بسکه از پی داغ تو گشته ام بجهان
 فتاده است پیای من آبدار گره

متفق ساخته - و بجمعیّت تمام بخانه شیخ ناصر رفته استدعای محمد رضا خان نمودند - و شیخ ناصر با جمعی از عشیره مرافقت نموده بکوبه تمام نواب عالی را داخل ولایت نمودند - سید فرج الله و موافقان در هر باب متابعت رای او را بر خود التزام نمودند - تا عرّه شهر رمضان شصت و شش بدین منوال بود و بعد از آن خوف و شقاق تجدد یافته - و وقایع و سوانح بسیار رو داده که قابل تحریر نیست - حق سبحانه و تعالی همگی را براه خیر هدایت و از شرور شیاطین الانس و الجن حراست و حمایت نماید بِمُحَمَّدٍ وَ آلِهِ *

فصل سی و ششم

خواجه ابوتراب بن خواجه علیخان بن حاجی نجم الدین بن خواجه علی نقاش و ملا هادی بن خواجه صادق بن استاد محمد تقی قوأس از اهل عصر هر دو لطیف الطبع و موزون خیال - و از ادراک معانی دقیقه و ابداع انواع نظم از غزل و قصیده و مثنوی و غیره بهره تمام دارند - و با وصف اشتغال بمشاغل دیگر و مصروف بودن اکثر اوقات ایشان باکتنساب معیشت و عدم تردد بمجالس شعرا و علما و سخنوران بحسب استعداد ذاتی و قابلیت فطری قدرت ایشان در این فن از هر گونه منقصت عاری - و تهذیب اخلاق بر وجه کمال نموده اند - و همواره طریقه مجاورت و مواسات و موافقت و مواخات بینهما مسلوک و مرعی - و در کسب و کار با یکدیگر مشارک و مساهم می باشند - و از خواجه ابوتراب است مثنوی چهار دریشان - و این قصه شیرین مشتمل بر لطایف و نکات بسیار - و ملا هادی را در مدایح اهل بیت و بعض سادات عصر قصاید متعدده است - از آن جمله قصیده در مدح حضرت امیر المومنین صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ - مطلعش این است *

از خانه میرزا عبد الله بیرون آمده بخانه سید عبد الله بن سید محمد تقی مستوفی انتقال نمود - و روز دیگر رای بران قرار داد که انجام این مقدمه را به رای آقا طالب سابق الذکر تفویض نماید - و آقا طالب تعهد انجام آن بر وجهیکه متضمن مصلحت وقت باشد نمود - و چون محمد رضا خان مطمئن خاطر گردید بخانه آقا طالب نقل مکان نمود - و در همان روز آقا طالب روانه حضور شیخ ناصر و در معاودت شیخ عبد علی بن رملی و شیخ علی بن مطلب ابن حسین بن علی بن عنیفق و شیخ سالم بن حرب را همراه آورده که محمد رضا خان را باعزاز و احترام و اطمینان تمام از شهر بیرون برده بخانه شیخ ناصر رسانیدند - و بشغاعت آقا طالب تقصیرات مردم دستوا و سایر موافقان را بعفو مقرون داشته - در همان روز برفاقت محمد رضا خان کوچ نموده - و مردم از مضیق محاصره بیرون آمدند - و فرمان فرمانی بلد کما کان بسید فرج الله استقرار یافته - ضعفا و فقرا از درد سر منازعه رؤسا فارغ گردیدند - و مدت این جنگ و جدال سی و سه روز بود - و مقارن استقامت مشتری فرو نشست - و عدد مقتولین از معارف و غیرهم قریب بهشتاد بود - و هر چند برونق آیه کریمه **وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبُ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً** - بر قاطبه سکنه این مرز و بوم آسیب این قضیه عموم داشت - نهایت بهره راقم این سطور از مکاره و متاعب این فتنه پر شور زیاده از دیگران بود - اجامره و اوباش در چار سوی خانه چون خیل مور - و در و دیوار کاشانه از آسیب گلوله پر سوراخ تر از آشیان زنبور - شب تا صبح از صدای طبل جنگ و نعره توب و تفنگ مرغ خواب از آشیان چشم پریده - و تیغ ستیزه سوبه داران رشته مجالست احباب و رقت و آمد اصحاب اطیاب را بریده - مدار صحبت برهم نشینی سپاه و چریک - و لهو الحدیث مکالمات ایشان نا خوشتر از آواز دهل نزدیک - القصه بعد از طی مقدمه بچند روزی آقا طالب جمعی کثیر از اعزه و اعیان را با خود

میرزا عبد الله رسانید - و خانه خان با اکثر خانهای آن محله بجاوب غارت از چرک حیفه دنیا پاک گردید - و آتش فتنه بنحوی اشتعال پذیرفت که در ازمنه سابقه هرگز معهود و معمول نبود - و طرفین شب و روز بمحافظه ثغور و حدود بتوب و تفنگ مشغول - و همه روزه جمعی مقتول و مجروح میگرددند - و سید فرج الله و شاه مراد خان سابق الذکر که با او رفیق شفیق بود و ابراهیم بیگ کندزلو منجمله شاه مراد خان مذکور و حاجی محمد علی بن ملا کاظم و جمعی دیگر در اوایل این فتنه بآسیب گلوله مجروح گردیدند - و باین سبب آثار ضعف در جانب ایشان بظهور رسید - و مقارن این حال شیخ ناصر با اکثر مشایخ آل کثیر بتقویت ایشان وارد ولایت و چندین روز بخصوص تسکین این فتنه توقف نمودند و مؤثر نیفتاد - و هیچک از طرفین از سخن اول خود بهیچ وجه تنزل ننمود - تا آنکه شیخ ناصر با رفقا بناخوشی از شهر روانه شده - بعد از دوسه روز خانه کوچ عرب را بمحاصره شهر کشانید و محل عقیلی را از تصرف میرزا عبد الله انتزاع و مردم خود را بضبط آن موکل گردانید - و املاک محمد رضا خان را که در خارج بلد بود خراب و اشجار را مقطوع و اتلاف بقول و زور نمودند - و بمضمون **إِنَّ الْبَلَاءَ إِذَا نَزَلَ بِقَوْمٍ عَمَّ الصَّالِحَ وَالطَّالِحَ** از شر این آتش هزار بیگناه سوخته - و درد مصیبت در دل اندوخته - و بترکناز اجلاف اعراب همگی املاک و مزارع خراب - و محصول ارباب در یاس و اضطراب - و موافقان و مخالفان و کسانیکه مطلقاً ربطی و رجوعی باین امور ندارند همه بایکدیگر بر حاصل حرمان - و دانشمندان متحیر در چاره این کار بی سامان - و علاج درد بیدرمان - و چون موافقان محمد رضا خان این اوضاع مشاهده نمودند و دانستند که زیاده اصرار بیصرفه و موجب ندامت است بجانب سید فرج الله میل نمودند - و فرستادگان ایشان در جزو عهد و میثاق گرفتند - و محمد رضا خان احتیاط نموده

سید فرج الله نمود - و سید فرج الله ببعض معاذیر دران باب تاخیر نموده -
 این معنی سبب نقار خاطر میرزا عبد الله گردید - نهایت رسم دید و بازدید
 و رفت و آمد و سایر رسوم ظاهره بینهما برقرار بود - تا آنکه نیم شبی
 حاجی نظر علی فرصت یافته از مجلس گریزان و بزحمت تمام افتان
 و خیزان خود را بخانه میرزا عبد الله رسانید - و میرزا عبد الله بزبان ملاطفت
 او را دلداری و نزد خود نگهداری و بنحوی که لایق ارباب مروت بود او را
 پرستاری و غم خواری نمود - و در ساعت که این خبر انتشار یافت موافقان که
 تا آن زمان بعضی در شکنجه جفا - و بعضی معتکف زاویه اختفا - و جمعی
 ملنزم طریقه مدارا و سکوت - و گروهی از افسردگی فرسوده و فروت بودند
 متظاهر گردیدند - و چنان شد که اکثر مکاتبات دستوار بعض مکاتبات کرکر همه
 همراهی و همزبان و بقسم قرآن تجدید عهد و پیمان نمودند - و چون شیخ
 ناصر از این واقعه خبردار گردید مکتوبی خوشونت آمیز در کمال تهدید
 و نهایت تاکید و تشدید بمیرزا عبد الله فرستاد - و او را از نگهداشتن حاجی
 نظر علی منع بلیغ نمود - و ایشان اعتنا ننموده بر رای خود اصرار نمودند -
 و مکاتیب محبت آمیز مشتمل بر عذر خواهی مقدمات گذشته و تقاعد
 از اعانت و امداد در اول وهله بمحمد رضا خان در دزفول فرستادند - و او را
 بآمدن شوشتر تکلیف و ترغیب نمودند - و مشارالیه ابتداءً علیقلی بیگ پسر
 خود را با جمعی دزفولی روانه نمود و شب وارد شده - علیقلی بیگ
 در خانه خود منزل نمود - و همراهان را در خانهای متعدد در همان محله
 نزول فرمود - و سوبها و سنگرها بساختند - و سید فرج الله مردم خود را مامور
 نمود که آنچه از سوبها دسترس بود خراب کردند - و دو روز بعد از آن محمد
 رضا خان خود وارد شهر گردید - و سید فرج الله در ساعت جمعیت نموده
 بر او یورش نمود - و محمد رضا خان مجال توقف ندیده خود را بخانه

ارقام و فرامین ملاطفت آمیز مشتمل بر استمالت خلائق و دعوت رعایا و زیرستان بسلوک شاهراه انقیاد بجمیع معارف این حدود صدور یافت - و سجع فگین او این بود - سجع *

دارد ز شاهمردان فرمان حکمرانی * بر جمله ممالک سلطان حسین ثانی و محل مهر و ثبت پروانچیان و سایر خصوصیات همگی بدستور ارقام پادشاهی - و متعاقب آن نیز خود حرکت - و بعد از ورود بمحل بیات منجمله محال فیلی مجدداً ارقام متواتره متضمن خبر قرب ورود و فرمایش سیورسات و سایر مصالحی که جهت مصرف عساکر ضرور بود ارسال داشتند - و چون از شیخ ناصر و سایر مخاطبین بر وفق خواهش جواب صادر نشد از آنجا عذر عزیمت بجانب قیلاب فیلی معطوف نمودند - و علی مردانخان جهت تهیه اسباب و تدارک ملزومات سلطنت پیش افتاده در این روزها وارد بلاد بختیاری و مشغول جمعیت و ایلجاری است - * مصرع *

تا خود فلک از پرده چه آرد بیرون

فصل سی و پنجم

شیخ ناصر در اوایل اقتدار خود وارد شوشتر و در خانه سید فرج الله نزول نمود - و حاجی نظر عالی بن حاجی محمد امین فقیره را که از مخصوصان محمد رضا خان بود محبوس و مبلغی کلی مصادره نمود - و بعد از یافت آن وجه شیخ ناصر روانه منازل خود گردیده - حاجی نظر علی در خانه سید فرج الله همچنان محبوس بماند - و منسوبان او جهت استخلاص او بمیرزا عبد الله سابق الذکر توسل نمودند - و میرزا عبد الله چندین نوبت بالمشافه و غایبانه شفاعت و درخواست رخصت او از

و چون معارف آن محله را با شیخ ناصر و برادران از قدیم الایام روابط اختصاص مرگد بود و بحکومت او قوی حال بودند جمعیت نموده دفعه از جای خود حرکت و بطرف خانه محمد رضا خان یورش نمودند - و موافقان از این محله نیز مراقبت نمودند - و محمد رضا خان مضطرب شده از یاران و یکجهت آن که بایشان نهایت حسن ظن و اعتماد داشت استمداد نمود - و چون امدادی بعمل نیامد مایوس گردیده اهل و عیال را بخانه حاجی قاسم باغبان فرستاده - و خود با رفقا و مخصوصان از دروازه مقام از شهر بیرون رفتند - و در آن شب خود را بمحل شاهولی رسانیده از آنجا روانه حضور شیخ ناصر گردید - و آخر بدین قول انتقال نموده در آنجا متوقف میباشد - و ولایت شوشتر بدون منازع و مخاصم برسد فرج الله مسلم گردید - و همه این وقایع در ماه ذیحجه مقارن رجعت مشتری در سرطان اتفاق افتاد - و ایضاً در این سال علی مردانخان بختیاری سابق الذکر با جمعیتی که از عجم و عرب فراهم آورده بود روانه بلاد کرمانشاه و فیلی گردید - و کریم خان زند از اصفهان بقصد او حرکت نمود - و در حوالی کرمانشاه تلاقی فریقین و جنگ سلطانی بینهما وقوع یافت - و شکست بر علی مردانخان افتاده اکثر سپاه او مقتول و مجروح گردیدند - و از جمله مقتولین آقا قاسم شاعر سابق الذکر که از دینول با ایشان رفیق شده بود - و بعد از این شکست علی مردان خان با معدودی خود را بحدود بغداد رسانید - و از آسیب تعاقب طایفه زند را رها نید - و قبل از آن بتواتر خبر رسیده بود که در عراق عرب شخصی پدید آمده سلطان حسین میرزا نام - و خود را به بنو منسوب بغواب کامیاب شاه طهماسب مینماید - و مصطفی خان شاملو بیگدلی که از قدیمان دولت صفویه و از اواخر عهد دولت نادری در آنجاها متوقف بود تصدیق نسب او نموده - و سلیمان پاشا حاکم بغداد مراسم لازمه معمول داشته - و چون علی مردانخان با وی پیوست

برادر شیخ ناصر و شیخ سلامه بن حرب برادر زاده او مقتول گردیدند - و این معنی باعث زیادتی اصرار شیخ ناصر و موافقان گردید تا آنکه جنگ سلطانی واقع شد - و شیخ سعد مغلوب و در معرکه دستگیر گردید - و اولاد و اعوان او متفرق گردیدند - و چند روزی او را در خانه شیخ عبد الله بن رملي بن مساعد که عذراده بلا واسطه او بود نگهداری و بعد ازان رخصت انصراف دادند - و باهل و عیال روانه محال آل خمیس گردید - و منسوبان و متعلقان باو ملحق گردیدند - و شیخ مطلب بادر او نیز باو پیوسته در آنجا متوقف میباشند - و مشیخت آل کثیر بدرون منازل و مخاصم بشیخ ناصر مذکور قرار گرفت - و اهالی شوشتر و دزفول حکومت او را قبول و مراسم تسلیم و انقیاد معمول نمودند - چون مهر علیخان سابق الذکر برابطه که با شیخ ناصر داشت قویکال گردید از قلعه بندبار که تا آنوقت در آنجا متوقف بود اراده دزفول و شیخ ناصر امداد و اعانت نمود - و موافقان که در اصل بلد داشت و تا آن زمان ساکن بودند بحرکت در آمدند - و عباس قلیخان در محله خود محصور گردید - و بالاخره باستصواب حاجی حسینی آقا بن حاجی صوفی که از معارف مصلحون حقانیت کیش است و سایر خیرخواهان رای بارتحال قرار داد - و با اقارب و مخصوصان بمحل کاروند که منجمله املاک مستعده است انتقال نمود - و ولایت دزفول بدرون منازل و مخاصم بر مهر علیخان مسلم گردید - و ایضا در اوایل این سال فیمابین محمد رضا خان و سید فرج الله سابق الذکر کدورت و ملال بهم رسید - و بسعایت مفسدان روز بروز غلیظ تر گردید - و هر چند مصلحون وساطت نمودند مؤثر نیفتاد تا چنان شد که سید فرج الله از خانه اصلی خود که در محله موکریان و نزدیک بخانه محمد رضا خان بود بمحله کرکر انتقال نمود - و اهل آن محله بتعصب افتاده مراسم خدمت بتقدیم رسانیدند -

پیش اهل فضل مانند نماز جمعه است
 در جواز و حرمت آن اختلاف بیشمار
 منددای سیمای او درد سر غم را علاج
 درد دندان را ز دودش سم قاتل همچو مار
 بیوجودش انجمنها را نباشد زینتی
 محفل از فیض وجودش رشک صحن لاله زار
 رأفت انسب آنکه از این گفتگو دم در کشی
 در بر عالیجناب سید والا تبار

فصل سی و چهارم

در اوایل هذه السغه شصت و پنج فیمابین مشایخ آل کثیر شقاق
 و نفاق بهم رسید - و اکثر ایشان از طور سلوک شیخ سعد ناراضی و گله مند
 گردیدند - و رئیس ایشان شیخ ناصر بن کریم بن ناصر بن خنیفر بود - و او
 مردی عاقل با تمکین است - و بلطایف تدبیر چنان کرد که اکثر بنی اعمام
 و عشیره حتی شیخ مطلب برادر شیخ سعد را با خود متفق ساخت -
 و چند روزی مصلحون خیر اندیش تسکین آن فتنه نمودند - و چنان شد
 که التیام و موافقت فی الجملة مابین ایشان دست بداد - و رفت و آمد
 رسمی باهم دیگر می نمودند - لیکن کینها باقی بود و رفته رفته بظاهر
 افتاد - و شیاطین الانس در کار افساد بودند - و ماده بحدی غلیظ شد که
 دیگر قابل اصلاح نبود - لاجرم نایب جدال و قتال اشتعال پذیرفت - و طرفین
 هر یک علیحده از حاکم و اعیان شوشتر استمداد نمودند - و مردم از امداد
 ایشان احتیاط و مصلحت در آن دیدند که خود را بآن فتنه آلوده نسازند
 و چنان کردند - و بین الطرفین جنگها قائم شد - و در آن معارک شیخ طعان

گاه استدلال قولت حجت اهل کلام

وقت برهان هندی را بر وجودت اقتصار

همدمی فرموده خواهش آنکه در هم صحبتی

یک‌زبان باشد بیاران سخن‌دان خامه وار

قابل این وصف نبود در جهان جز یک‌صنم

کان بود در این صفت مطلوب خلق روزگار

با همه شاه و گدا یکسان انیس است و جلیس

هم نفس با مرد و زن هم صحبت لیل و نهار

روز سر سوزی شعارش با دماغ آشفته‌گل

مونس سودائیان عشق در شبهای تار

بیرفیقان خشک لب چون بلبلان در فصل دی

با حریفان در نوا سنجی چه دستان در بهار

وضع او با عاشقان یکسر شبیه

بر سر آتش دود در دل عارض زار و نزار

نزد ارباب بصیرت همه کشف اهل حال

از صفا چون آب گوهر باطن او آشکار

نشاه اش چون بادۀ سرشار هنگام خیال

چون شراب وصل جانان مستی آن بیخمار

یک‌نفس بی همدان او را نمی باشد سکون

یک‌زمان در بزم بی یاران نمیگردد قرار

تلخیص مطلوب همچون تلخیصی ماء العذب

تذذیش مرغوب همچون تذذی دشنام یار

نسبتی دارد بیزم باده پیمایان درست
 نشاء و جام و صراحی اب تلخ پر خمار
 باد یا رب سازگار طبع ان عالی جذاب
 تا بود دور و دوام گردش لیل و نهار
 بیش از این طول سخن غیق النفس بار آورد
 ختم کن بهر اجابت در دعا دستي برآر
 یا رب این ذات مقدس را که باشد کن علم
 یا رب آن بکر معانی را که باشد مایه دار
 یا رب آن گلزار معنی را که دارد رنگ و بو
 یا رب ان ابر کرامت را که باشد فیض بار
 از زوال و از نکال و از بلا و از فتن
 در پناه لطف عام خویشتن محروس دار

جواب آقا قاسم رافت برادر آقا جواد

وزیر سابق الذکر

ای چه صبح صادق انفاس دمام فیض بخش
 وی طراوت ده بگلزار سخن چون نو بهار
 حکمت العین اشارات شفا بخش قلوب
 چشمه سار خاطرت قاموس معنی را بکار
 از معانی در بیانت هر زمان طرحی بدیع
 منطقت را از مطالع لمعها خورشید وار
 چون عرض بر جوهر ذات تو قایم هر کمال
 چون عدد حد کمالات برون از انحصار

نخبه اهل جهان در جمع اخلاق نیکو
 تاج فرق اهل فضل و مقتدای روزگار
 قرة العین اعظم قطب ارباب یقین
 قبله اهل سلوک و صدر بزم افتخار
 لعبتی را کت قلم کردی بوصفش در نشان
 رتبهها افزودش از این قطعه نظم زر نثار
 طرفه این باشد که در وی باوجود یکمزاج
 عنصر اضداد را باشد یکایک سازگار
 خاصه طبع بلغمی را مانع از فربه شدن
 تانه بیند جاننش از سنگینی جسمش فشار
 طبع خونی را دمامم از دمش فیض دگر
 میکند مسدود دودش راه خلط ماء و نار
 طبع صفرا را بهر طینت صداعی لازم ست
 وین عجب کان دود بنشانند بخار آن شرار
 طبع سودا را موافق باشد از حیثیتی
 چون دو هم مشرب که در بزمی بهم گردند یار
 قهوه و تریاق را دارد برادر خواندگی
 این سه باهم میشوند اکثر بیک مجمع دو چار
 صبح و شب اندر سرا او از برای همدمست
 هیچ کس را اینقدرها نیست سوز اعتبار
 قالب روح مثالی را نباشد اختلاف
 دارد اما این بقالب اختلاف بیشمار

از وفا میسوزد از بهر عزیزان چون سپند
 چون که میآرد برون از سینه ددو و از دمار
 همدمش گاهی کفد ادراک اسرار الیقین
 گاه دیگر میبرد از خود چه مستان از خمار
 مایه وجد و سماع عارفان اهل ذوق
 آتش جوش و خروش صوفیان حق شعار
 بیگناه و بی جریمت از گلویش میکشند
 بر زبانها قصه اش چون قصه منصور و دار
 این سخن پایان ندارد چون غم و دردم فقیر
 اینک گفتم رایگان حاضر اگر داری بیار
 این چنین حیرت مرا افزوده از این نظم پیر
 رفع این حیرت نما ای مرشد کامل عیار
 و این قطعه را موزون طبعان جوابها بسیار
 بر نقل دو جواب اقتصار می نماید - جواب ملا فتح الدین بن ملا کرم الله
 ابن ملا فتح الدین بن ملا صالح بن درویش شمس متولی مسجد جامع *

قلیایانرا بعنوان لغز بنظم بیان نموده

ای جذابیت از کمال و فضل خورشید اشتها
 وی بمیزان حقیقت دانشت کامل عیار
 حایط ملت ز پشتیبانیت محکم چه کوه
 وز وجودت کرسی دین و شریعت پایه دار
 ای زبانی حکمت آموز تو مفتاح العلوم
 وی بیانت از معانی در انوار بحار

پیکرش باید مہیای شکستن ہمجہ دال
 یا چہ عہد دوستان این زمان نا استوار
 عارضش افروختہ چون برگ گل در بوستان
 قامتش سوزون و رعدا ہمجہ سیر جویدار
 ناز پروردی چہ جان نازب میانی ہمجہ عمر
 دولت ان باشد کہ بی خون دل آید در گذار
 ہمجہ گلبرگی کہ از خاک غریبان سرزند
 لاله اش یا چون دام باشد سراپا داغدار
 زنگہای کهنہ و نو در دلش باشد نہان
 رویش ہمجچون آئینہ از یکنفس گیرد غبار
 گردد از باد صبا ہمجچون دل عاشق ملول
 میشود از آتش تر تازہ چون رخسار یار
 جلوہ گہ چون ماہ تابان می نماید سادہ رو
 گاہ آرایش دہد خود را بشکل آن نگار
 گاہ تذهائی شود افسردہ چون فصل خزان
 گاہ عشرت میشود خرم تر از فصل بہار
 گاہ از بی ہمدمی خاموش گردد از سخن
 گاہ دیگر میزند چہچہ بہ از بلبل ہزار
 گاہی از نخوت نمی جفد ز جا مانند خم
 گاہ دوران بر حریفان میزند پیمانہ وار
 محرم خلوت سراپی نازداران ہمجہ شمع
 مطرب بزم حریفان ہمجہ رود میگسار
 سوزن غمگین دالان سرمایہ بیحالان
 ہمدم زولیدہ حالان بیمالال و بی نقار

وقت خفتن چون در آمد باز دیگر شد حرام
 فویت آخر با تحریم میباید شد قرار
 این همه تحریم و تحلیل پیاپی از چه رواست
 بی طلاق و بی علق و بی اعلان و بی ظهار
 فرض این صورت بسی گردیده مشکل بر فقیر
 حلّ این مشکل نمایی میسر شد کامل عیار

جواب للمحاج علی ابن الحجاج میرو علی

طفل ابجد خوان فکرت بامدادی شد روان
 در دبستان تعلّم بهر تحصیل کمال
 دید میگفت از ده دانش معلّم نکته
 با خردمندان مکتبخانه فهم و خیال
 شد نخست از مدح و از تمجید او شکر شکن
 بعد از آن بر خواند چو طوطی مسلسل این مقال
 بعد فرض کفر اصلی از برای مرد و زن
 حلّ این مشکل باین یکقطعه میآید ببال
 از دو اسلام زن و مرد ز کفر هر یکی
 بین اسلامین هر یک با رضاعی در مآل
 اینهمه تحریم و تحلیل پیاپی رو نمود
 بی نکاح و بی طلاق ای مرجع اهل سوال

اوصاف قلمیان بطور لغز

* قطعه آخری *

نکته دانی صبحدم گفتا بمن کلی دستدار
 بو العجایب لعلتی یکدم مرا باید بکار

بدی شوشتر آن زن عشوہ گر
وای حضرت قاضی دین پناه
تقریر جمعی رفیقان او
محقق شدش فوت آن نوجوان
پس از عده داده بعقد جدید
پس آنگاه از مال آن نوجوان
ز بهر علوة و عیام قضا
برفتند در خلوت بوستان
یکی بود از بهر او روزه دار
سوم نازنین دایم عشوہ ساز
که ناگه در آمد جوان زنده سر
دو را گشت باطل علوة و عیام
منم بنده آنشهاب العلوم
شود طالع روی عالم تمام
که بودی دل آسوده از هر گذر
که او را ز هر سو بحق بود راز
که باز آمدند از سفر دون او
که در راز و مانده از همسران
بشوهر زن آن نوجوان سعید
باجرت گرفته دو زن زن زن
که تا حضرت حق شود زو رضا
نشستند آسوده دل آن زنان
یکی از پی فرض پروردگار
پی زوج ثانی بنماز و نیاز
فکندند آن جمله بر او نظر
سوم شد باین زوج ثانی حرام
که از ذهن او نکته چون نجوم
پیردازد از تیره گی و السلام

* قطعه آخری *

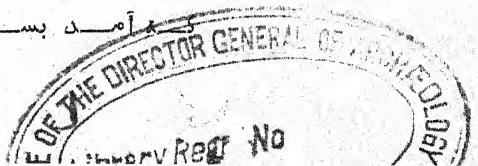
دوش میفرستم بمسجد بهر فرض کردگار
نکته دیدم عجب از مفتیان حق شعار
زوجه وقت سحر بر شوهر خود شد حرام
شد حلال آندم که شد خورشید تابان آشکار
ساعتی بگذشت از آن و بار دیگر شد حرام
بار دیگر شد حلال آندم که شد نصف النهار
چون نماز دیگر آمد بار دیگر شد حرام
بار دیگر شد حلال آن زن بوقت استنار

چون قامت رعنائی شاهد معنی را در طراز نظم زیبایی تازه و چهره دوشیزه
مدعیرا لفظ موزون بمفرقه غازه و کلام مظلوم در شگفتی خاطر چون نسیم
قبول و قوت حافظه آنرا بغایت سریع القبول است لا جرم این ابی بضاعت
احیانا جهة تشکيداذهان ناظران و ترطیب دماغ حاضران و تمرین خاطر
و تسهیل حفظ بحسب اقتضای حال بعنوان ارتجال بعض نکات ادبیه را
بصورت مقطعات در نظر افروختگان شمع شعور بجای آورده و جهة
انموزج پاره از آنها با اجوبه دار اینفصل ایراد نمود * * قطعه *

بسحر را شدم دوش نزهت کندان
بدیدم بخلوت که بوستان
سه زن حلقه زن همه چه خیل پری
بآیین دلداري و دلبری
یکی روزه دار و یکی در نماز
یکی با جوانی برآز و نیاز
نشسته دل آسوده از هر گذر
که ناگاه جوانی در آمد زدر
دورا گشت باطل صلوة و صیام
سوم گشت بر شوهر خود حرام
شود لطف حق رهبران خبیر
که این شبه را حل کند از فقیر

جواب للمولی محمد بن الحاج مهرعلي

خرد گفتم با من که آن نوجوان
که آمد بسر حلقه آن زنان

فقیر شریک حَجَره و یگانه بود و در شوشدر در عداد طبقه مذکورین
 بمدارست علوم اشتغال داشت و بعد ازان تتبع طب و شعر نمود و در
 ایامیکه محمد علیخان نژاد ابن اصلانخان والی فارس بود وگاهی که
 بنظم شعر اقدام می نمود ملا موسی با او همطرح و همدستان بود و نژاد
 را غزلی مشهور است که مطلعش اینست *
 * غزل *

تیر مزگان میزند زگ نشنوی درکار نیست
 عاشقم بیدمار هجرم بستری درکار نیست
 و شعرای عصر از کل بلاد فارس و عراق تتبع نمودند و فقیر نیز چند بیتی
 نظم نموده *

جوهر مردان حقرا زیوری درکار نیست
 در کف شیر زبان انگشتی درکار نیست
 نیست با رخت تعلق حاجت روشندان
 شمع بزم طور را طشت زری درکار نیست
 خانه بر دوشان ز آیین بخیلان فارغند
 خانه زین رانه دربان نی دری درکار نیست
 تارک تا کی شود مفت پزیر از قاج کی
 شمعرا جز شعله زیب افسری درکار نیست
 چند سر گردان بمانی بر سر سامان راه
 راه عشق است این نه سامان میبیری درکار نیست
 چند از هر طب و یابس میکنی بارت گران
 جز لب خشکی و مزگان تری درکار نیست
 عشق پاکانرا بحق معراج قرب آمد فقیر
 مذهب عشاقرا پیغمبری درکار نیست

و الهی آقایی مشتاق از طایفه قزلباش چکنی با زایر امعاصر و معارض بود
و با یکدیگر لطایف شاعرانه داشتند که فیما بین مردم مشهور است و وفات
مشتاق در عهد حکومت اول عبد الله خان بود و در وقت سکرات این رباعی
بر زبان او جاری شد و وصیت نمود که بسنگ قبر او بنوشته شود * رباعی *

روزی که بکشور داد خواهیست متوس

چون کار برحمت الهیست متوس

گر مهر علیست نا خدایت بخدا

هر چند که کسیت تباهی است متوس

و این دو شاعر هر دو بلا عقب رفتند و بعد از ایشان حاجی نقد علی
بن استاد رجب فلاس شهرت نمود و او مردی درویش قانع مجرد بود
و اکثر عمر خود را بسیاحت گذرانیده بود و از معاشرت اهل دنیا نهایت
اجتناب و احتراز داشت و اینفرد مطابق حال خود گفته * * شعر *

کشت ما از ابرو پیوسته سیر آب خود است

دانم ما چون زمررد سبز از آب خود است

* وله *

دلی چون غنچه خونین از غم آن سیدمتن دارم

گریبان چاک از دست همان گل پیرهن دارم

بود همچون نمک بیقدر در دکان حلوایی

برانشاهد شیرین سخن شوری که من دارم

و او را با حاجی جدید امی شیرازی ساکن شوشتر مطایبات و معارضات بود
و این هر دو بعد از واقعه الله داد بسهل فاصله ایضا بلا عقب وفات نمودند
و الحال ازان طبقه کسی که باقی مانده ملا موسی بن ملا میرزا قلی بن
ملا موسی است و او در مبادی حال در مدارس اصفهان با والد این

بغیر دل همه نقش و نگار بیمعنی است
همین ورق نه سیه گشته مدعا این جاست

و فقیر باین سیاق چند بیتهی تتبع نموده * غزل *

مرو ز بزم حریفان برون که جا این جاست
سعادت ابدی سایه هما این جاست
حدیث خضر و سکندر فسادۀ خواب است
فتوح هر دوسرا چشمۀ بقا این جاست
مرو بزم مزمار عود و نغمۀ داور
ترنم همه مرغان خوش نوا این جاست
رموز قصه بلقیس از که می پرسي
در آ بجزرگه ما هدهد صبا این جاست
بگو به بوالهوس این جا ببند لب ز طلب
که آرزوی دو عالم جدا جدا این جاست
شنیدم از در و دیوار طور آوازی
که تخنکاه شبان برهنه پا این جاست
دم برهمن از اسرار فیض خالی نیست
غنیمتی شمر ایندم که پیر ما این جاست
مبین بغیر که غیر از خیال باطل نیست
بخود بین تو که مرآت حقما این جاست
نشان کعبه بدیدم در آستانه درست
اگر غلط نکنم خانه خدا این جاست
فقیر بی ثمر است این خرابه گردیها
سر ار بجیب کشی گنج مدعا این جاست

میان کعبه و دل امتیاز اگر خواهی
 همین بس است که اندخانه و خدا این جاست
 لباس کعبه فیض است ظامت شهبها
 مراد اگر طلبی قبله دعا این جاست
 در ابله افتادگان و فیض بخوای
 که همچو خاک نجف خاک اولیا این جاست
 بود ز مرگ غم اهل دین زمانه و من
 چه شمع داغ از این زندگی بلا این جاست
 نمی نهیم چه خم پا برون ز میخانه
 کجا رویم که بیت الحرام ما این جاست
 اجل ز ضعف تدم در نظر نمی ارد
 خجل ز زندگی درد بیدوا این جاست
 بچشم زخم حسودان سپند میسوزم
 بگنج فقر که آسودگی مرا این جاست
 ز طوف کوی تو زایر نمیروند جائی
 که کعبه و حرم و زمزم و صفا این جاست
 و حکیم نیشابوری را باین قافیه غزلی مشهور است که اولش این است

* غزل *

حریف دردی و صافی نه بلا این جاست
 تمیز ناخوش و خوش میکنی خطا این جاست
 ز فرق تا قدمش هر کجا نظر فگنی
 کرشمه دامن دل میکشد که جا این جاست

مذکور و حاجی محمد امین بن حاجی فرج الله خراط که از معارف ابرار و دانشمندان فرخنده آثار است همگی از او استفاده علوم نجوم نموده اند و مبدء انتشار این علم در اعصار لاحق در این بلد از آخوند مولانا احمد خاتون آبادی اصفهانی بود که در سال سی و شش وارد این بلد گردیده و این فقیر برفاقت ملا علی نقی سابق الذکر کمر خدمتگاری او را بر میان جان بسته و آن حضرت با والد فقیر در مبادی حال در اصفهان شریک درس و رفیق و با فقیر با قصی الغایه مهربان و شفیق بود رحمة الله و رضوانه علیه ملا زاد علی بن استاد تقی شالباف در جمیع مکالم با یاران سابق الذکر مشارک و مساهم است خواجه عبدالمحمد زایرا فصیحی صاحب کمال و شاعری شیرین مثال بود و بالاعمال شاگرد ملا کاسبی سابق الذکر است و در مدایح و اخشتو خان و حسین پاشای بصری و سایر معارف آن عصر قصاید و مقطعات بسیار داشت که اکنون اکثر آنها از میان رفته و غزلیات و منظومات بسیار از او در مجموعها موجود است که از نسخه دیوان او که بنظر رسیده افتاده است و همواره با مشاهیر شعرا مانند میرزا طاهر وحید و شفیعی اثر و میر نجات و نجیبای کاشی و میرزا هادی شرر شیرازی و مخلصا و غیرهم همطرح و همدستان بود و قاعده حکومت بیچن خان معمر شد و در سال بیست و شش وفات نمود و این غزل در دیوان او مذکور است *

* غزل *

دلا بگوشه عزلت نشین که جا این جاست
مقام راحت و امنیت رضا این جاست
ز کینه خلوت دلا مکن غبار آلود
که جای هم نفس و یار و آشنا این جاست

سابق الذکر است ملا محمد تقی ابن استاد عبد الله سیمای تقوی از ناعیه اش ظاهر و انوار توفیق از مجامع احوالش ظاهر طبعش سلیم و فهمش مستقیم است ملا محمد تقی ابن نظر علی چیت ساز در نهایت حدت فهم و جودت ذهن و حسن ادراک و دامان ایمانش از آرایش مناکص پاک است ملا محمد حسین بن حاجی خضر سابق الذکر جامع کمالات صوری و معنوی و در فن طب و تنجیم دست تصرفش قوی است آقا محمد رضا بن حاجی نصیر بن حاجی رضا بن حاجی عنایت الله با حداث سن کاملی حقیقت نهاد موفور الاستعداد است و از این سلسله است آقا طالب بن حاجی محمد بن حاجی زمان بن حاجی عنایت الله که در جودت ذهن و استقامت سلیقه و حسن فهم و حدت شعور و علو ادراک یگانه زمان است و در مبادی حال تمامی اوقات را مصروف اشتغال داشت و تا مغنی اللیب و مفاتیح و خلاصه حساب و مقال ثالثه زیم که متعلق با استخراج است و شرح افسرایی طب در کمال دقت از نظر گذرانید و دران بین والد ماجدش از این سرای عاریت ارتحال و بسبب تراحم موافع و اشغال در سر رشته اشتغال آنستوده خصال اختلال بهم رسید لیکن استعداد اصلی و صفای ذاتی و کمال فطری او بهیچ وجه خلل پذیر نیست و بانداد التفاتی و ادنی نظری بقوت شعور ادراک مغامض امور می تواند نمود و الحال نظام این بلاد و صلاح اندیشی امور عباد مغوط برای رزین و فکر متین اوست و ابن عم او ملا عبد الله ابن حاجی عنایت الله ابن حاجی زمان در جمیع احوال با او شریک و انباز و در فن طب دستش دراز و ذهنش نکته پرداز است ملا محمد زمان بن ملا محمد علی صحاف در مضمار کمالات سابق و در فن طب و تنجیم ماهر و حاذق است و ملا نعمت الله برادر او و آقا علی رضای

ساخته و اکنون سالهاست که رحل اقامت در این مرز و بوم انداخته و رایت افادت و افاضت افراخته است و مولانا را بصحبت شعر و سایر بطالات چندان رغبتی نیست اتفاقاً روزی در بعض مجالس منذامت این شعر بر زبان او جاری شد *

* شعر *

بهر کاری که همت می‌گماری نصرت از حق جو
که بر کنجشک دام افگندم و صید هما کردم

و فقیر چند بیتی باین سیاق تتبع نموده

* غزل *

ز غم رستم دل از قید تعلق تارها کردم
طراز خانه چون مسجد ز نقش بوریا کردم
زند صد بوسه بر اندام من خورشید قا خود را
خلاص از زیر بار منت بال هما کردم
کرة چون غنچه در دل داشتم در فکر خود سازی
شگفتم این زمان چون گل که پیرواهن قبا کردم
نفس روح الامین در سینه میدزدید از خجلت
هزار آمین ملک میگفت چون او را دعا کردم

ملا محمد بن حاجی عبد الحسین سابق الذکر جامع فضیلتین علم و عمل و مبرا از هر گونه منقصت و خلل و در امامت مسجد کرکر قائمقام والد ستوده سیر است حاجی محمد بن خواجه محمد علی عالمی محقق تحریر و فاضلی صاحب تصنیف و تحریر در اثنای مباحثات شرحی بر استبصار و هاشیه مدونه بر شرح نخبه نوشته و رساله در تحقیق عصیر در غایت بسط و تنقیح ملا محمد بن حاجی میرعلی صراف گنجینه نفایس علوم و معارف و مخزن اسرار فضایل و لطایف در نهایت صفای ذهن و دقت طبع و وسعت فکر و در جمیع کمالات مشارک برادر مهتر

* رباعی *

ای مهر مغیر روشنی بخش جهان من ذره بیقدر و تو خورشید زمان
خواهم ز عنایت که قابد بر من نوری که تخلص عیان باشد ازان
و فقیر در ظهر رقعہ این رباعی نوشته *
ای صیرفی نقود افکار و خیال گنجینه دل زداشت مالا مال
رایج بتو شد کمال چون سکه بزد اکسیری و حاجت نباشد بسوال
ملا علی اکبر بن ملا محمد بن خواجه معز الدین مذکور در اعلی مراتب
ذکا و شعور و در جمیع صفات حمیدہ و اخلاق پسندیدہ مشابہ والد مسطور
است - آقا علی رضا ابن آقا سمیع ابن خواجه عنایت اللہ ابن خواجه
عبد الباقی مقدمی در دقت طبع و سلامتی ذات یگانه و در فن نجوم
کامل و فرزانه است - و الحال مدار تقویم این بلاد بر استخراج آن معرفت
نہاد است - ملا علی نقی ابن حاجی عبد الحسین سابق الذکر مرات
خواطرش نقش پذیر صور کمال و جام ضمیرش از شراب معرفت مالا مال
و در زهد و تقوی و سایر محامد اطوار مقتدی بسنت والد بذرگوار است -
ملا علی نقی بصیر ابن ملا محمد نقی ابن ملا عبدی محمد قاری
مذکور مصباح حقیقت در فانوس خیال افروخته و در عوض قوت باصرہ
نور بصیرت در دل اندوخته حاجی معسن ابن خواجه حیدر علی بہبہانی
قافلہ سالار ارباب یقین و سرخیل زمرہ سابقین و در مبادی حال در بلدہ
طیبہ بہبہان سالہا ملازم صحبت شیخ عبد اللہ بن صالح بحرین رحمۃ اللہ
و رضوانہ علیہ کہ از مشاہیر علمای روزگار و فضایی عالمقدار بود بودہ
و بعد ازان در مشاہد مشرفہ و سایر بلاد از فیض سایر علمای عصر انواع
استفاضہ نمودہ و در فقہ احکام دین بر طریقہ متوسطہ مابین اخباریین
و مجتہدین کہ صراط المستقیم ارباب احتیاط و یقین است قدم ثبات استوار

اکنون باضعاف مضاعفه بیوجو و پایمال و لکد کوب ارباش ورنوند با وصف آن طباع ایشان را ملالی یا اذهان ایشان را گلالی یا در مبادی که ایشان دهنی یا اختلالی یا در عقد عزیمت ایشان انحلالی متصور نیست - سید احمد بن سید محمد برادر زاده ابن ضعیف دهنش در غایت اشتغال و جمیع اوقاتش مصروف اشتغال است - ملا رفیع الدین بن حاجی محمد بن ملا کاظم ابن خواجه افضل شمع شعورش کفلة الصبح و ضمیر منبرش کمشکاة فیها مصباح و والد او از معارف اعیان عصر که از هر جهت مشمول نعمت الهی و در اصلاح امور مسلمین سالک طریقه نصیحت و خیرخواهی است سید زین الدین بن سید اسمعیل ابن سید صالح ابن سید عطاء الله ابن سید محمد ابن سید حسین صیاد مرغان اولی اجفکه معانی و صدر نشین انجمن شعاسائی و نکته دانی اکثر کتب مشهوره از نظرش گذشته و در طی مباحثات بر معنی اللبیب و مطول و استبصار و شرح لمعه و شرح نخبه حواشی متفرقه نوشته و سید صالح خان سید نور الدین و عم بلا واسطه سید نعمت الله است - حاجی عبد الرزاق بن حاجی خضر سابق الذکر خجسته سیرتی حمید الخصال محمود الاقوال و الافعال است - ملا عبد الله بن ملا محمد النجار امام جماعت و پیشوای اهل تقوی و قناعتست - حاجی علی بن ملا فرج الله بن درویش خدا داد مذکور پارسائی مقبول السیره و دانشمندی کامل البصیره است - حاجی علی ابن حاجی میرعلی صراف نقاد صنوف معارف و علوم و جواهری عوالی اللّوالی منطوق و مفهوم است - طبعش موزون و کمالاتش از حد افزون و بر اوایل شرح نخبه حاشیه مدون نوشته که مبلغ علم و استقامت سلیقه او از انجا معلوم میشود - و روزی در بعض مجالس مذاکمت این رباعی را در رقعه نوشته بدست فقیر بداد -

راه خدا - سالکان مسالک هدی - آبله پایان وادی طلب و تحصیل -
 سرگرمان مقاصد علیه بتفصیل - ثابت قدمان موافق وفا - روشن جبینان
 مقام صدق و صفا - حاویان محاسن خصال - سابقان مضامیر کمال - رهروان
 طریق موافقت و مسالمت - حافظان حدود مخالفت و مخالمت -
 همنشینان مجالس شهود - هم سفران کعبه مقصود - حلقه چون سیمای
 پاکان پر نور - و مجمعی چشم روزگار ازان کور * بیت *

این رفیقان همه گلچین گلستان همنده
 هم نوایان هم و بلبل دستان همنده
 نیک بختان همه در مصر مواخات عزیز
 همه دلدار هم و یوسف کنعان همنده
 جمع گردیده بیکجا همه چون رشتۀ شمع
 همه دلسوز هم و سر بگریبان همنده
 همه همنشون ز خمخانۀ یک میکده اند
 همه همجوش ز یک باده و مستان همنده
 میکند عکس یکی جلوه در این این روزها
 چشم بکشوده بروی هم و حیران همنده
 یکسر مو نگرینند جدائی از هم
 همه چون زلف بتان سلسله جنبان همنده

و هرچند در این جزو زمان بسبب غلبه اهل فساد متاع معرفت کساد
 و بهر اهل علم منحصراً در اذیت اعادی و حساد است - ارباب فضایل
 چون اشجار حریف پژمرده و اهل کمال چون بلبلان دی افسرده اند -
 و آن مقدار که این سلسله علیه در اعصار سابقه معزز و مکرم و از رواقب
 احسان خیرمندان مرفه و منعم و از همه جهت مقبول و مسلم بودند -

صحاف در کمال تقوی و تعفف و پرهیزگاری و نهایت ورع و زهد و دین داری است سلمه الله تعالی - شیخ محمود بن شیخ محمد بن حاجی علی بن امیر محمود ورع شعاری که جمیع صفات حمیده در او موجود و صفات زمیمه مسلوب و مفقود و فی الحقیقت از اولیاء الله معدود بود - و در سلامتی نفس و پاکی طینت و نصیحت و خیرخواهی و حفظ الغیب اصداقا و احباب و صدق قول و وفای عهد و قضای جوائج مؤمنین و سایر مکارم اخلاق نظیر نداشت - و در مراعات حقوق ایمان اصلا دقیقه فرو گذاشت نمی نمود - و دو سال قبل از این وفات نمود رحمه الله علیه مولانا مقصود بن علی النجار برادر مولانا محمد و مولانا علی مذکورین بمؤدای ذریه بعضها من بعض برازنده محراب سداد و فرازنده منبر وعظ و ارشاد بود - و در سال سی و شش وفات نمود - میرزا مهدی ابن میرزا حبیب الله بن میرزا هاشم سابق الذکر در غایت ذکا و شعور و علو ادراک بود نهایت در اواخر حال ترک اشتغال نمود - و سه سال قبل وفات یافت *

فصل سی و سوم

اخوان الصفا که این فقیر بملازمت ایشان دایم الاستفاده و از برکت معاشرت ایشان ابواب فیض بر وجنات احوال کشاده فروزندگان شمع تحقیق و سیرابان رحیق تحقیق اند - واقفان رموز طریقت - عارفان اسرار حقیقت - دانشمندان نکات تنفیع و تذهیب - آگاهان دقایق آداب و ترتیب - مستجمعان مکارم اخلاق - متدبران آیات انفس و آفاق - عالمان معالم اصول و فروغ ناظران معاهد معقول و مشروع - مستنبطان احکام تنزيل - مستکشفان استادان تفسیر و تاویل - سرشاران شراب طهور - متفهمان علوم بطون و ظهور - متعرضان نفحات رحمت - متیقظان اوقات غنیمت - ملتزمان

کاظم ابن استاد قاسم بن بخشی کرکری مردی صالح دیندار بود - سید
 محمد بن سید طاهر ابن سید عبد الله بن سید غیاث جمیع اوقات را مشغول
 مصروف اشتغال داشت - و در اواخر حال ببعض بلوکات بختیاری انتقال
 و درانجا وفات نمود - آقا محمد بن فتح علی آقای مذکور عالمی تحریر
 و فاضلی بی نظیر بود - سالک طریق رشاد و ناهج مذهب اجتهاد و ذهنی
 دقیق و فکری بغایت عمیق و دستی در فنون منقول و معقول دران
 و سلیقه مستقیم نکته پرداز داشت - و بعض فنون ریاضی مانند هیئت
 و اسطرلاب و حساب از افادات او در این بلد منتشر کرد - و سه سال قبل
 از این وفات نمود - ملا محمد بن خواجه معزالدین کرکری عالمی
 خجسته نهاد و صالحی موصوف بغایت سداد بود - و او را با ملا
 فرج الله و ملا کاظم مذکورین مدت الحیات عهد موافقت استوار و عقد
 موافقت برقرار بود - و در هیچ وقت جدائی از یکدیگر روا نمی داشتند -
 و همواره در اکتساب آداب مستحسنه و اجتناب احوال مستهجنه طریق
 همراهی می نمودند - آقا محمد بن قاضی نعمت الله مذکور اوقات
 خود را صرف اشتغال و در حداث سن تهذیب اخلاق بر وجه کمال
 نموده بود - نهایت آن مهلت نیافت - و در عهد جوانی روی از این
 جهان فانی بر تافت - میر محمد حسین بن سید محمد شاه مذکور ذهنی
 ثاقب و فکری صایب و شعوری بلند و فطرتی ارجمند داشت - و در
 اواسط حال باصفهان انتقال و مدتی مدید در مدرسه شاه ساکن و بعد ازان
 بمحل جعفر آباد اختیار سکنا و درانجا وفات نمود - ملا محمد صالح بن
 درویش جلال در غایت معرفت و شناسائی و اعلی مراتب ورع و پارسائی
 اسمی با مسمی و لفظی پر معنی بود - و در پنجاه و پنج وفات نمود -
 ملا محمد علی ابن ملا محمد زمان بن ملا محمد رضا بن حاجی فتح الدین

سیرت و سرپرست اختر اوج یقین بزم افروز حلقه متقین دانشمندی که بخیان
بیافش معاهد مشکلات حل پذیر و بلمعات افاداتش اذهان مستفیدون از
ظلمات جهل مستذیر رشکاب فیضش قلوب مستعدون را از مراحم رذایی
نشانه و زواج و عظمش در تنبیه اهل غفلت بمنزله تازیانه و بالجمله اظذاب
در وصف آنجناب از مقوله مساحت مساحت غبرا نمودن و بکر محیط را
بمکیال پیمودن است - و چندی قبل از این جمعی از تلامذه در خدمت
مولانا بمباحثه نسخه محسنیه اشتغال داشتند - و چون در عبارات آن کتاب
صنعت ایجاز و اختصار زیاده از حد لایق بکار رفته و در اکثر مواضع شاهد
مدعا در تنقح اختفا از ناظران روی نهفته و جهت استیضاح مقصود رجوع
بکتاب مبسوطه ناگزیر بود - و بعض اوقات بسبب فقدان کتب یا مواقع
دیگر میسر نمی شد - لاجرم اشاره ازان عالی جناب بشرح آن کتاب
مردور یافت و بمعونت و توفیق الهی و همت آن فضایل پناهی بر وفق
مرام باتمام رسید - و تا حالت تکویر بمباحثه همه روزه آن جناب و سایر
اصحاب قریب نصف آن تصحیح و تنقیح یافته و اگر در اجل موعود
مهلتی باشد عنقریب باتمام خواهد رسید - انشاء الله تعالی ملا علی رضا
و ملا علی نقی ابنی ملا محمد باقر سید محمد شاهی و ایشان در علوم
عربیّت فایق بودند نهایت ملا علی رضا را در اواخر حال مرض مالیخولیا
عارض شده از خیز انتفاع افتاد - و از عقب ایشان الحال کسی باقی
نیست - ملا فرج الله بن درویش خدا داد کرکری ذهقی وقاد و فکری
نقاد و طبعی سلیم و سلیقه بسیار مستقیم داشت - و علوم عقلیه را از
حاجی عبد الحسین سابق الذکر استفاده نموده بود - و در اواخر سال
چهل و شش رفات نموده میرزا فضل الله ابن میر ابو القاسم مذکور در کمال
صلاح و تقوی و قناعت بود - و در چهل و شش ایضا وفات نمود - ملا

یا کوکبا ما کان اقصر عمره و کذا تکنون کواکب الاسحار
و جاورت اعدائی و جاور زبیه شتبان بین جواره و جواربی
و وفات او در سال چهل و هفت بود رحمة الله علیه - سید عبد الرشید بن
سید مقیم الحسینی در غایت زهد و صلاح و وزع و تقوی و فلاح بود -
و در سال چهل و سه وفات نمود - ملا عبد الرشید بن ملا نظر علی در
اوایل حال بتجارت مشغول بود - و بعد ازان همت بتحصیل علوم مصروف
نمود - و در اصفهان بافاضل هندی رحمة الله نهایت ارتباط و اختصاص
داشت - و این سلسله همگی ایشان موصوف بصفات حمیده و اخلاق
پسندیده اند - و حسن سیرت ایشان مثل زد السنه و افواه و زبان بدگویان
از تناول اعراض ایشان کوتاه است و از این سلسله است حاجی نعمت الله
بن ملا محمد زمان طیب سلمه الله که فی الحقیقت مایه است
بصورت انسان وایه ایست از آیات رحمت حضرت رحمن نفس
مبارکش نمونه انفاس مسیم و حدس صابیش را بر حدس بقراط
و جالینوس هزار ترجیح و میرزا محمد طاهر ولد او با حادثات سن در
صفات مذکوره کامل و توفیقات الهی مجامع احوال او را شامل است -
و از همه جهت مقبول و مسلم و من یشابه ایه فما ظلم و سایر متطبان
عصر که الحال مدار معالجات مرضی بر ایشان است - همگی شاگردان
بلا واسطه آنحضرت و خوشه چینان خرمن پر برکت اند ملا عبد اللطیف
برادر ملا عبد الغفار سابق الذکر و او در مبادی حال باصفهان رفته تا آخر
مدت حیات در آنجا متوقف بود - و از آثار او کمال ذکا و فراست مستفاد
مولانا علی الفجار سلمه الله برادر مولانا محمد سابق الذکر شمع انجمن
هدایت و ارشاد و مرکز دایره مکرمت و سداد مجموعه انواع
مفاجر شیرازه اجزای مذاقب و متأثر نور حدقه بصیرت نور حدیقه حسنی

فصل سی و دوم

طبقه ثانیه که بعد از این طبقه نشو و نما نمودند همگی شاگردان سید نور الدین بودند - خواجه افضل ولد خواجه علی سابق الذکر و او در مبادی حال بعد از تحصیل مقدمات باصفهان رفته و در مدرسه شاه حنجره گرفته هشت سال در آنجا مقیم بود - و در علم موسیقی و تالیف نغمات نظیر نداشت - و اهل این فن در مشکلات خود بار رجوع می نمودند - و در ایام ماه رمضان که در مسجد جامع تلاوت قرآن می نمود خاص و عام جهت استماع صوت او مجتمع میگرددند - و در سال پنجاه و چهار وفات نمود - حاجی خضر بن ملا محمد حسنین بن ملا جاگیر ابن حاجی خضر موکبی سلمه الله در سلامتی ذات و محامد صفات و حسن سیرت و صفای سرپرست و سایر اخلاق فاضله و ملکات عادلانه یگانه زمان است - و برادر او ملا علی نقی رحمه الله از مبداء حال با این فقیر رفیق جانی و برادر رضایی و ایمانی بود - و در حسن فهم و ذکا و جودت ذهن و سرعت انتقال از مبادی بغایات و از مقدمات بنفایم نظیر نداشت - و قبل ازین که کمالات او تمام از قوه بفعل بیاید و ابواب مراد بر وجنات احوال آن رضی الخصال کشاید در عنقوان شباب شربت کل نفس ذائقة الموت چشید - و مستوفی اجل صکیفه وجود آنفرد کامل را بخط بطلان کشید - و این شکسته بال بر فقدان آن مجموعه کمال اشک خسرت از دیدگان می بارید - و مضمون ابیات ابن ابی السرایا را مطابق حال خود میدید *

* بیت *

حکم المنيّة فی البریة جاری	ما هذه الدنيا	بمدار قرار
جبات علی کدر و انت تریدها	صفوا من الاقدار	والاقدار
و مکلف الايام ضد طباعها	متطلب فی الماء	جذوة نار

القلوب بود - و حسن خطی داشت که باجرت کفایت می نمود -
و از تلاش هدایا و صلوات اهل دنیا مجتنب بود - و در سال بیست
و هفت وفات یافت - میر محمد هادی برادر میر ابو القاسم سابق الذکر
مستجمع صفات رضیه و مکارم اخلاق بهیه بود - و خطی بغایت نیکو
داشت - که از باب سلیقه از بلاد بعیده طالب بودند - و در سال سی
و هفت وفات نمود - و چهار پسر از او متخلف شده میر محمد علی
و میر محمد مجید که در عنقوان شباب وفات یافتند - و میر محمد شریف
که الحال قاضی این بلد است و میر محمد کریم که بالفعل در اصفهان
است مولانا نظر علی ابن خواجه محمد امین زجاجی حارثی صنوف
کمالات و مفاخر و مستجمع صفای باطن و ظاهر بود و طبعی بغایت
لطیف و نفسی عقیف داشت - و فقیر کتاب مفاتیح را نزد او خوانده
و در سال چهل و شش وفات نمود رحمه الله علیه - و یک پسر از او عقب
مانده ملا عبد الکریم که الحال در نهاوند است قاضی نعمت الله برادر
قاضی عنایت الله سابق الذکر عالمی عامل و دانشمندی کامل بود - و در
سال صد و دوازده وفات یافت - شیخ یعقوب بن ابراهیم در علوم عربیت از
نحو و صرف و لغت و معانی و قرأت نظیر نداشت - و در فقه
و حدیث و اصول نیز مسلم و مرجوع الیه بود - و مصنفات بسیار مبسوطه
و مختصره و حواشی بر اکثر کتبی که از نظر گذرانیده بود نوشته نهایت
چون در امر فتوی قدری تعجیل و بروایات شاذه و اقاریل مجهوله متروکه
بسیار تعویل می نمود - مصنفات فقیهه او مهجور و نواید و تحقیقات او
غیر مشهور مانده - و او از جمله معمرین بود - و در سال چهل و هفت در
حریزه وفات نمود *

میرفتند - و در سال سی و پنجم وفات یافت - ملا فرج الله بن ملا محمد حسین سید محمد شاهي طبعی دقیق و فکری عمیق داشت - و بحدت شعور و اشتغال ذهن از اکثر اقران ممتاز بود - و تمام اوقات را مشغول اشتغال داشت که لمحّه ببطالت مصروف نمی نمود - و این فقیر اکثر ایات را بخدمت او خوانده و از انقباس شویقه او فیض برده رحمة الله و رضوانه علیه - و در سال بیست و هشت وفات یافت - مولانا محمد بن علي النجار عالمی عالی مقدار و مرشدی کامل عیار و فاضلی فرخنده آثار بود - و در امور دین بغایت راسخ و متصلّب - و در امر معروف و نهی منکر مساهله و مداهنه روا نمیداشت - و در علوم شرعیّه خصوصاً تجرید و تفسیری نظیر بود - و از آثار اوست کتابی کبیر موسوم بمجمع التفاسیر و کتابی فارسی در سیرت ملوک و تدوین حواشی قران و جمع مابین شرح و متن تهذیب و استبصار و وفات او در سال چهل و یک بود رحمة الله علیه ملا محمد باقر بن ملا محمد رضای شانه ترارش بغایت ورع موصوف بود - و ترجمه باب حادی عشر از مصنفات اوست ملا محمد باقر سید محمد شاهي برادر ملا فرج الله مذکور بغایت فضل و سداد و در علوم عربیه و شرعیّه استاد بود - و اکثر مبتدیان نزد او تلمذ نموده و از برکات فایضه او بهره یافتند - و بر اکثر کتب عربیت و تفسیر و حدیث حواشی نوشته که مبلغ اطلاع او از انجا مفهوم میشود - و فقیر کتاب شرح لمعه را نزد او خوانده - و در سال سی و پنجم وفات نمود - سید محمد شاه بن میر محمد حسین از احفاد میر نور الله سابق الذکر بود - مردی ظریف لطیف شیرین مقال بود - و طباعرا بصعبت او میلی تمام و رغبتی مالا کلام بود - و در سال بیست و پنجم وفات نمود - ملا محمد طاهر بن ملا کمال الدین کواف مردی خوش خمیره محبوب

بمصاحبت و تعطیل و در فن منطق مسلم بود - و در سال بیست و هشت وفات نمود - حاجی عنایت الله برادر حاجی ابوالحسن مذکور و او تا آخر اوقات عمر دست از اشتغال باز نداشت - و در فنون کمالات خصوصا علم طب بی نظیر بود - و در معالجات او کمتر خطا اتفاق می افتاد و حدس او بحدی صایب بود که بمجرد ملاحظه قاروره یا نبض مریض با اطلاع بر مجمل احوال او اخبار بغضای سابق و مبدء مرض و سبب آن و سایر خصوصیات می نمود - و آنچه از حذاق اطباء یونان و غیرهم بعنوان قدرت و غرابت در کتب متقدمین منقول است از مشارالیه مکرر بظهور میرسید - و وفات او در سال چهل و هفت بود - قاضی عنایت الله بن قاضی معصوم بن قاضی رضای سابق الذکر مردی خلیق نیکو سیرت خوش معاویره بود - و از حکام و اهل دنیا قبول تمام داشت - و مدت العمر بقضای این بلد مشغول بود - و در حکومت اول عبد الله خان وفات نمود - ملا عیدیمحمد قاری بن ملا صالح بن درویش شمس و ایشان از قدیم الایام متولیان مسجد جامع بودند - مردی وقیع خوش صحبت بود - و از علم لغت و تجوید و ادبیات و شرعیات خصوصا فقه مواریث بهره تمام داشت - و مدت الحیات مکرر محکمه بود - و در سال سی و هشت وفات نمود - و ولد او ملا محمد تقی خلیفه او شده و او طبعی موزون داشت - و کتاب نهج البلاغت الحق علامه حلی را رحمة الله علیه ترجمه لطیف نموده که مبلغ کمال او از انجا معلوم می شود - و در سال پنجاه و هفت وفات نمود - فتح علی آقا ابن آقا محمد ابن آقا اسد الله و او بالاصل از طایفه قزاقاش جغتای بود - و فطرتی بلند و طبعی ارجمند داشت - و بواسطت سید دست از خدمت دیوان کشیده و بتحصیل علوم اشتغال ورزیده و همیشه سائر قوافل بود که بمشاهد مشرفه بزیارت

و کم معدوم مستعصم بذیوله فساق الیه المکررات و اکثری
 طول المعالی او حشت بعد فقهه و ربع المزیایا و المائر اقفوا
 جزعنا و کان الصبر مناسنجیه لرزنگ لانسطیح ان نتصبوا
 و لکنما للعید لیس وسیله الی صرف ما امضی الاله و قدرا
 بتوات من روض الجنان مبورا یغما و ریحاننا و روحا و انهرا
 میر ابو القاسم بن میر محمد بن میر عیسی شیخ الاسلام از احفا و میر
 نور الله سابق الذکر و در اجازتیکه سید یحیی شریف خود جهت او در
 ظهر بعض کتب حدیث نوشته اطراً مبالغه بسیار در وصف او نموده و در
 عفووان شباب وفات نمود - ملا احمد بن ملا کاظم کبابی مردی خلیق
 شیرین گفتار بود - و بهم قضا چند وقتی قیام نمود - و چون مردم
 از طور سلوک او ناراضی بودند تغییر یافت - و در چهل و شش وفات
 نمود - حاجی عبد الحسین بن حاجی کلب علی کرکری مردی عالم
 عامل پارسا بود - و مدتها در اصفهان و خراسان اقامت و از فضلا و علمای
 آن بلاد استفاده نموده بود - و همواره بالطبع مایل بانزوا و خمول و از
 صحبت اهل دنیا منحرف و ملول بود - و در علوم عقلیه ید طولی
 داشت - در سال چهل و یک رخت از این سرای عاریت برداشت -
 ملا عبد الغفار بن خواجه تقی بن خواجه طالب بن خواجه اسمعیل ابن
 خواجه افضل سابق الذکر مردی خوش صحبت بود - و از امراء و حکام
 حظ تمام داشت - و باین سبب اکثر اوقات هنگامه درس او معطل
 و سر رشته اشتغال او مختل بود - و در چهل و هفت وفات یافت -
 خواجه علی بن خواجه اسمعیل بن خواجه افضل صراف و او بقوت شعور
 و مزید ذکا و حسن ادراک از اکثر اقران ممتاز بود - و با وصف کثرت
 احتیاج و شدت فقر بتعفف و استغنا مدار می گذرانید - و اکثر اوقات نیز

فصل سی یکم

چون حضرت سید نعمت الله رحمة الله و رضوانه علیه در دار المومنین شوشتر اختیار توطن نمود - و مردم را باکتساب علوم و معارف رغبت افزد - همه مشتغالون و مستعدون بمدرس آن عالی جذاب شتافتند - و در ظلال تربیت آن بزرگوار نشو و نما یافتند - و اسامی جمعی از ایشان بتدریب حروف بنهجیکه در ذکر رجال معروف است در این تذکره ثبت می شود - حاجی ابوالحسن بن حاجی زمان بن حاجی عزایت الله سابق الذکر دانشمندی آگاه و در صفای ذهن و حسن فهم و سرعت انتباه آیه بود - از آیات الله و در مروت و فتوت و حسن سیرت و علو فطرت و سایر مکرم اخلاق و محاسن خصال بحد کمال بود - و در شهر صفر چهل و سه وفات نمود - و این ضعیف چند بیتى در مرثیه او گفته *

اطار عن الجفن الكرى طارق سرى	و اوقدني اضلا عفا لاهب الارى
و اخبر ان المجد غاضت عيونه	و نجم المعالي غاب في افق الثرى
و هدد من العلياء اسمي بوجه	و او طدار كان السماحة و السرى
و عون المزايا قد اصببت ببعلمها	فقم من هلوغات نوابد حسرا
يخن مجيزات بكرب و انه	الا اين من يفشي المكارم فى الورى
و اين الذي يرجي لكل كرهة	و يلقي الوقود المستضيفين بالقوى
و اين الذي يسدي الايادي موسعا	على منعم ضاقت يداه فافقوا
و من للابامي الفاقات عشائرا	و اين الذي يكسي اليتامي عن العرى
و عروة من امسي و اصبغ نايبا	و لا تحه رخو اليدين عن العزى
و كم بائس و افاة صفراء كفه	فعاد نعيم البال ملآن بالثوى

دانه لالی شب‌نم صبحدم در رخت گل
 خنده بازیچه با لولوی عمانی کند
 گرد راه شوخ چشمان در فضای کوچه باغ
 سرمه در آوازه کحل صفاهانی کند
 عقدها چون تاک دارم در دل پر خون فقر
 حل مشکلات مگر ساقی بآسانی کند
 ساقی کوثر جوانمردی که هر انگشت او
 صد ید بیضا بکار پیر عمرانی کند
 سر در ارباب همت آنکه بر روی پلاس
 حکمرانی بر سر تخت سلیمانی کند
 از ازل همدستان گردیده تا در درگاهش
 خضر سقایی کلیم الله دریانی کند
 آن شهنشاهی که هر جا گستراند مائده
 صد مسیحا بر سر خوانش مگس رانی کند
 از دم پر فیض او جبریل با لوح و قلم
 معرفت ادراک چون طفل دبستانی کند
 مختصر باید سخن در مدح آن عالی جناب
 بی ادب باشد گدا چون قصه طولانی کند
 یا امیر المؤمنین از فیض عامت همتی
 کشیدیم در چار موج غم نگهبانی کند
 نامه ام یکباره سازد از خط باطل سفید
 فارغ البالم ز قید وهم ظلمانی کند
 در ستانت شاد کام و دشمنانت نابکام
 تا جبین صبح از فروغ مهر نورانی کند

بر فراز کوه و روی دشت از فیض سحاب
 سپهر نو خیز خیز موی زندانی کند
 آنچه را در عرض سال آماده سازد چرخ پیر
 گستراند جمله چون مفلس که مهمانی کند
 جوش گل هرسو در اطراف خیابان جشنها
 چون چراغان شب نوروز سلطانی کند
 تازه گردد در چمن هر گونه طرح بزم و عیش
 بلبل شوریده آهنگ غزل خوانی کند
 هر طرف باد صبا دامن کشان دوزان زنان
 وز طرب گل در گلستان رقص شروانی کند
 نسترن چادر بسر پوشیده از نا محرومان
 با حریفان در لباس آلوده دامانی کند
 بوی گل چون نگهت پیراهن یوسف ز مصر
 نور بیفائی به چشم پیر نفعانی کند
 دمبدم از مهر مهد سبز طفل غنچه را
 دایه باد صبا گهواره جنبانی کند
 شاخ گل سبیل ز دم باد صبا چون زلف یار
 گاه جمعیت کند گاهی پریشانی کند
 حسن گل هر صبح افروزد عذار آتشین
 خون حسرت در دل لعل بدخشانی کند
 سر بطنازی کشد چون غنچه از شاخ انار
 رنگ خجلت در دل یاقوت رمانی کند
 گستراند لاله در صحرا بساط مخملی
 خار در پیراهن گل های بستانی کند

شیخ صاحب معرفت صنعان صفت پیرانه سر
 کار خود را سخت بپزند سمست ایمانی کند
 کم کند از بیکخودی صوفی شمار اربعین
 دست در جیب هوای نفس شیطانی کند
 سرکشد مستانه از خم فلاطونی حکیم
 آنچه دارد جمله صرف جسم روحانی کند
 پارسا بیرون شتابد از حریم اعتکاف
 در خرابات مغان کاری که میدانی کند
 پیر مکتبخانه علم و ادب چون ابلهان
 از هوس بیهوده بازیهای طفلانی کند
 حاجی از راه حرم نیست کند احرام باغ
 عشق را لبیک گوید جان بقریانی کند
 خواجه جان سخت از همینچه بکشاید گره
 رایگان ریش چه کشتیدان طولانی کند
 دل بصحرای جفون هر دم کشاید بال شوق
 خنده کبک دری بر عقل یونانی کند
 نسخه دستور استاد رصد بند خیال
 چون خط تقویم پاری کهنه بطلانی کند
 دست استاد ازل بهر رموز معرفت
 نقشها بر گل بشکل خط سریانی کند
 قفل از مخزن کشاید ابرو بر دریا و کان
 چون کف ارباب همت گوهر افشانی کند
 روح بخشاید بعالم جذبش رگهای ابر
 هم چنان کاندن بدن رگهای شریانی کند

نموده و اکفون احفا و عیشی و عبائی و غیبی معروفند نهایت از دیگران
 احدی معروف نیست - و از ملا حلمی خود نیز بهیچوجه اثری و نشانی
 و بغیر یک نسخه سقیم از دیوان او چیزی بنظر نرسیده - و این ضعیف در
 ایام طفولیت از خواجه عبدالمحمد زایرا که مسلم شعرای عصر و مفجمله
 معمرین بود - و ظاهرا در اوایل حال خود ادراک اواخر عهد ملا حلمی
 نموده باشد - استماع نموده که هرگاه ندما از مولانا تاریخی سؤال
 می نمودند - بدیهه ماده آن بزبان او جاری میشد - و بعد ازان قطعه
 موزون می نمود - و ملا کاسبی سابق الذکر شاگرد ملا حلمی است - و در
 دیوان ملا حلمی در مدح علی پاشا والی بصره قصیده مسطور است از
 بحر رمل و در دیوان ملا کاسبی ایضا به تتبع آن مطلع ملا کاسبی است *

* مطلع *

عید قربان شد که چشم یار فدائی کند

هرکه را بیند بخیخ غمره قربانی کند

و این ضعیف در مدح حضرت امیر المومنین تتبع نموده چند بیتی

* بیت *

ثبت میشود *

نوبهار آمد که نرخ عشرت ارزانی کند

می فروش از گرم بازاری گرانجانی کند

محتسب از کف دهد بیرون عنان اختیار

توبه کار از کرده اظهار پشیمانی کند

زاهد دیندار ترسم روزه بکشاید بمی

کیش ترسائی در آیین مسلمانان کند

آنکه از شب زنده داری مهر دارد بر جبین

چون برهنم بت پرستی نقش پیشانی کند

در ابدادی عشاق و ذره بنگر
 صفای وادی ایمن سنای آتش طور
 چراغ بزم محبت بود نه خورشید است
 که هر صباح جهانی ازان شود پر نور
 صفای ظاهر و باطن معجز که ممکن نیست
 مگر دمی که زنی آستین بشمع شعور
 ز دل برون نکنی تا حدیث چون و چرا
 رموز نشنوی از ساکنان بزم سرور
 دلا ز مردم دنیای دون صغیر و کبیر
 وفا معجز که از ایشان نیاید این دستور
 گهی بسجده انصاف سر فرود آرند
 که شهنشاه امامت کند ز غیب ظهور

و له فی الغزل

سربخوابی دلم چند دهی تو ناز را
 کرم کند نگاه تو زمزمه نیاز را
 شمع حقیقتم مگر نور هدایتی دهد
 ورنه چه روشنی دهد مجمره مجاز را
 از پی بردن دلم چند بشیوه فریب
 بر سر یک دگر زنی سلسله دراز را

و ملا حلمی در صنعت تاریخ دستی دراز و دهنی نکته پرداز داشت -
 و اکثر وقایع کلیه و جزئی را تواریخ مناسبه گفته و قطعات مرزونه نظم نموده
 مانند وفات ملا عیسی و ملا عبائی و ملا حامدی و ملا سلیمان و رشید او
 عقیبی و غیرهم و ضمن قطعه تاریخ هر یک مبالغه بسیار در مدح او

بن شاه سلطان حسین در ایامیکه نادر شاه به هندوستان بود حسب الامر
رضا قلبي میرزا ولد اکبر و ولیعهد او در سبزوار مقتول و بعد ازان نادر شاه نیز
مقتول و جمیع اولاد و برادر زادگان او در عرض مدتی قلیل همگی بتهمت
سلطنت مقتول واحدی از ایشان باقی نماند *

* بیت *

سر بلغندی مکن اندیشه که همچون ناخن

هر که در بند ترقیست سرش در خطر است

فصل سیام

مولانا محمود حلمی شوشتری شاعری تیز زبان و فصیحی نکته دان
دبو - و او را در مدح علی سلطان و طهماسب سلطان و شبلی سلطان
سابق الذکر قصاید متعدده است که در دیوان او مذکور است و در مدایح
میر محمد باقر و میر صدر الدین ابن میر سید علی صدر و مراثی ایشان
مقطعات بسیار دارد مشتمل بر انواع صفایح شعری از ترجیع و ترکیب و توشیح
و غیر ذلک که از انجا کمال قدرت او در فن سخنوری مفهوم میشود - و او را
با ابو طالب کلیم معارضات و تعریضات بسیار است که ناظران از سیاق
سخن او استنباط می نمایند - و آنچه از دیوان او موجود است قریب بشانزده
هزار بیت می شود - سوای آنچه اسقاط نموده اند از هزلیات و اهاجی
رکیکه و او را در مدح استاد ملا حامدی غلو و مبالغه بی پایان است -
و قصیده در مدح حضرت صاحب الزمان علیه السلام بتکلیف استاد
حامدی در دیوان او مسطور است - و چند بیتی ازان جهت انموذج
ثبت میشود *

* قصیده *

شراب اهل محبت بود می منصور

شهید عشق نفوشت بجز شراب طهور

اصفهان نمود - و چون استیلا یافت پادشاه را در یکی از عمارات مخصوصه
محبوس و برادران و اولاد او را که در اصفهان بودند همگی را مقتول
نموده و جمیع خزاین و ذخایر سلاطین سلف را از نقود و اسلحه و دراب
و غیر ذلک متصرف گردید - و قشون باطراف فرستاده اکثر بلاد فارس
و عراق بر او مسلم شد - و سکه او در همه جا جاری گردید - و چون او را
خیط دماغی عارض شد که بعض سخنان و حرکات بیهوده از او بظهور
میرسید - اشرف سلطان بن حاجی انکوه که عمزاده او بود او را مقتول
و خود بجای او جلوس نمود - و چون اشرف شاه از اصفهان فرار نمود در
عرض راه که بقندهار میرفت او هم مقتول گردید - و در خلال این احوال
شاه سلطان حسین بدست یعقوب خان افغان مقتول گردید - و صفی میرزا
که در خوزستان صاحب طبل و علم بود در کوه کیلویه ایضا مقتول
و شخصی دیگر در محال دیناران ظهور نموده خود را عباس میرزا نام
و بسلسله صفویه منسوب می نمود - و اراده شوشتر نموده در حوالی شهر
جمعی از طایفه افشار کندزلو او را استقبال و در همانجا مقتول نمودند -
و سید احمد خان بن میرزا ابو القاسم بن میرزا را دو متولی روضه رضویه
که از جانب مادر نسب بصفویه میرسانید - در بلاد فارس مدتی نویت
دولت کوفته بالاخر مغلوب افغان و مقتول گردید - و اسماعیل میرزا نامی
در بلده ماسوله طبرستان ایضا بادعای نسبت صفویه ظهور نموده
آخر الامر مقتول و ملک محمود سیستانی را از نسل ملوک کیان قدیم
در مشهد مقدس صاحب سکه و خطبه و حقیقه شده بالاخره او هم مقتول
و شیخ احمد مدنی در بلاد بئادر و سواحل فارس ریاست افراخته
و بخدایع و لطایف الحیل خلقی کثیر از عوام الناس را مرید خود ساخته
مدتی مدید در امر خود مستقل بود - و عاقبت مقتول و شاه طهماسب

خود را تغییر داد همین اسمعیل میرزا بن شاه طهماسب بود که در ایامیکه پدر بزرگوار در یکی از قلاع خراسان او را محبوس داشت بسبب همصحبتی یکی از علمای مخالف که در آنجا نیز محبوس بود مذهب تسنن اختیار نموده بود و چون پدر او وفات یافت و نوبت دولت باورسید متظاهر بانحراف از طریقه اسلاف گردید و او خود منجمی بی نظیر بود که از معاشرت همان عالم استفاده نموده بود و جلوس در مجلس پادشاهی و سکه و خطبه و جیقه و سایر خصایص سلطنت را موقوف داشت بساعتی مسعود که خود اختیار نموده بود و قبل از رسیدن آن وقت اجل او رسیده چون بسبب غلو در تسنن قلوب از او منحرف بودند او را مسموم نمودند و برادر او شاه محمد خدا بنده منصوب گردید و سلسله صفویه سادات و علما و اشراف را بغایت تکریم و تعظیم می نمودند و مساجد و مدارس و بقاع الخیر بسیار بنا نهادند و وظائف و ادرات و سیور غالات و اوقاف و رواتب فراوان مقرر داشتند و طلبه علوم را نیکو تربیت نمودند و در مالوجهات و ماخوذات دیوانی تخفیفات و مسامحات بسیار از ایشان واقع میشد و رعایا برفاه حال و فراغ بال زندگانی می نمودند لیکن شاه سلطان حسین مردی عاجز ضعیف الرای بود و از عهده نظم مهام سلطنت بیرون نتوانست آمد و در امور عظیمه عزیمتی که ملوک را می باید نداشت و در ضبط قواعد ملک فرو گذاشت بسیار می نمود - و چون این احوال بطول کشید قوانین مقرر اسلاف خلل پذیرفت - و نفوس شیریره آغاز خلاف و عصیان نمودند - و در هر طرفی صاحب خروجی پدید آمد - و فتنها برپا شد و معمورها بخرابی کشید - و در مالیات دیوان کسر فاحش بهم رسید و وظائف و سیور غالات مقطوع گردید - و سپاه از استعداد افتادند - و رفته رفته باینجا منتهی شد که محمود از قندهار قصد دار السلطنت

آل کنیر طریق مواسلت و مواخات مسلوک گردید و ابواب رفت و آمد از طرفین مفتوح و عهود صداقت و یکجبهتی را بایمان و موافق مغلظه استوار نمودند و شیخ علوان بن شیخ سعد خان با فوجی از ملازمان در منزل بغوار بختیاری بمعسّر علیمردان خان پیوسته تا اکنون درانجا متوقف میباشد و از معارف دزفول نیز جمعی کثیر ملحق و رسم خدمتگاری بتقدیم رسانیدند و معظم الیه باقتضای سخاوت ذاتی و فتوت فطری نسبت بهر یک علیحده انواع مکرمات و مروت معمول و انصاف جوایز و صلاهی لایقه مبذول داشته همگی را مشمول ریزش و احسان فراوان نمود و با وصف آنکه اکثر ذخایر و نقودان سرکار بسبب فتوری که رخ نموده بود از دست رفته بمذلول مصدوقه ما بالذات لم یتغیر در همت ذاتی و فطرت جبلی بیچ وجه نقصی و قصوری راه نیافته و باشاعه صغوف مواهب صیت کرم باقصی بلاد عالم رسانیده و رکائب عزم باستفتاح مقام عظیمه متوجه گردانیده و نرد زبردستی با فلک حقه باز باخته بمضمون بیت حافظ شیرازی مترنم ساخته *

* بیت *

کمند صید بهرامی بیفکن جام جم بردار
که من پیمودم این وادی نه بهرام است و نه گوزش

فصل بیست و نهم

نواب مالک رقاب شاه سلطان حسین بن شاه سلیمان بن شاه عباس بن شاه صفی بن صفی میرزا ابن شاه عباس بن شاه محمدخان بذذ بن شاه طهماسب بن شاه اسمعیل صفوی پادشاه هشتمین این سلسله بود و ایشان همگی امامی مذهب بودند و در ترویج این مذهب و نسخ سایر مذاهب مساعی بالغه مبذول می داشتند و از این سلسله کسیکه مذهب

مشارالیه نهضت نموده از هواخواهان و منسوبان جمعی کثیر متابعت نمودند و آل کثیر باین جمعیت قوی حال گردیده در کنار رود کرخه منزل ساختند و مولی مطلب با عساکر خود در مقابل ایشان در انطرف شط نزول نمود - و چون موسم بهار و آب سیل در طغیان و عبور از شط متعذر بود طرفین مدتی مدید از تفاول یکدیگر ممنوع بودند تا بعد از فرو نشستن آب و پیوستن عباس قلی خان بمولی مطلب باین طرف عبور نمودند و نایره محاربه و مجادله و قتال اشتعال ورزیده مدت چهار ماه بدین منوال بگذشت و همه روزه جمعی از طرفین مقتول و جمعی مجروح میگرددیدند - و باین تقریب بسیاری از زروع بتلف رسیده حفرانهای کلی و ضررهای بی پایان بعباد الله رسید و ضعفا و دردمندان بغایت متضرر گردیدند و در اکثر معارک سید فرج الله لوازم فرزانی معمول و اعراب بوجود او مستظهر بودند تا اوایل ماه مبارک رمضان آن مقدمه بخوی از انکاح صورت نوعی پذیرفته هر یک بمنزل خود مراجعت نمودند و در خلال این احوال نواب اسمعیل شاه باتفاق جمیع امرا و امنا و ارکان دولت و عساکر رکاب از دار السلطنة اصفهان بقصد تادیب و تنبیه سرکشان فارس حرکت نمود و اختیار امور دولت و حل و عقد کلیات و جزئیات احوال سلطنت از هر جهت با علی مردان خان بن علی حیدر آقامی ناظر بختیاری چارلنگ بود و در حین معاودت از شیراز فیما بین امراء اختلاف و نزاع طاری شده نواب اقدس باتفاق کریم خان زند و علی صالح خان هفت لنگ بختیاری و سایر خوانین روانه اصفهان و علی مردان خان با اتباع خود را بکوهستانات گرمسیر بختیاری کشیده و چون سلسله سرخیلان بختیاری را از قدیم الایام با آبا و اجداد کرام سید فرج الله مذکور رسم پیری و مریدی درمیان بود بواسطت سید فرج الله فیما بین علی مردان خان و شیخ سعد خان سابق الذکر و سایر مشایخ عرب

این سلسله بفراغت روزگار گذرانیده بودند کار اخلاف بمشقت و پرهشانی
افتاد و ناخن فکرت بهیجوجه عقده از فرو بستگیهای ایشان فکوانست کشاد
اتی الزمان بنوه فی شبییه خبرهم او تیناه علی الهوم

فصل بیست و هشتم

در شهر صفر هذّه السنّه عباس قلی خان سابق الذکر که در محال
پشتکوه فیلی مقیم بود بدزفول معارفت نمود - و اهل بلد با او یک جهت
گردیدند و مهر علیخان که تا آنوقت حاکم بود از شهر بیرون آمده بقلعه بتدبار
که خود در یکفر سخی بنا نموده بود قرار گرفت و مفسوبان و اتباع درانجا
بار پیوستند و عباس قلی خان در دزفول مستقل گردید و شیخ حرب بن
کریم بن حنیفر که با مهر علیخان نسبت مصاهرت داشت تعصب نموده
شیخ سعد خان را با سایر مشایخ آل کثیر بمحاصره دزفول کشانید و حاجی
طالب بن حاجی صوفی بن پرویز آقای کرجی دزفولی را که منجمله
مخصوصان قدیم عباس قلی خان و جهت انتظام مهم او وارد حضور مشایخ
شده بود مواخذه و مصادره نمودند و در این مولى مطلب باتفاق ثامر بن
القادر بن عبد الخالق بن فریح و شیخ مذکور بن عبد الید بن بلاسم و سایر
مشایخ آل سلطان آهنگ تاخت و تذبیه جماعت آل کثیر نمودند و قبل
از حرکت از حویزه این معنی را ببعض اعیان این ولایت اعلام و ایشان را
از حقیقت اراده خود مطلع ساختند و مشایخ آل کثیر بعد از استماع این خبر
از محاصره دزفول بر خواسته باستعداد مدافعه دشمن پرداختند و شیخ
عبد الاله بن عرمان بن خنیفر بخصوص استمداد از اهل این ولایت عموماً
و از نواب محمد رضا خان خصوصاً وارد شهر گردید و سید فرج الله بن سید
محمد صادق کلانتر که با نواب عالی نسبت مصاهرت داشت برفاقت

و مضافات آن سهک و لبانک و غیر ذلک و در دست جریب از مزارع حویزه و از عسکر مکرم و زامهرمز و سایر بلوکات خوزستان و او را هزار و صد دینار نقد همة ساله بخوی که از ایام خلغای بغی عباس مقرر و مستمر بوده با اقطاعات دیگر که الحال اسم هیچک معلوم نیست الا کشتی سرخان و آنچه از طاشات کوشک بسبب احیاء موات شرعی اختصاص یافته و تاکید و مبالغه بسیار در مراعات و تقویت جانب مزارعان و بر زیرکران و کارکنان شیخ زاده معظم و معاف و مطلق داشتنی بساتین و فخیلات و مزارع برنج و جوزق و سایر حبوب صیفی و شتوی که در بلاد خوزستان داشته باشد از کل تکالیف دیوانی هوایی و مستمری و بیکار و تکمیل و ستخره و وجوه تمغا و غیر ذلک بهر اسم و رسم کائنا ما کان و دیگری مورخ بتاریخ سبع و خمسین و سבעمائه بدرنول بمضمون تحسین بفای مدرسه و خانقاه شوشتر و اینکه چون عالیجناب مشار الیه بقبول انداز جهت مصارف این در بنای خیر راغب نبود قریه مرغا من اعمال دستوار با رعایا و زارعین آنمحل بصیغه اقطاع تملیکی بجنابعالی و اولاد او نسل بعد نسل الی ان یرث الله الارض و من علیها ارزانی داشتیم فمن بدله بعد با سمعه فانما ائمه علی الذین یددلونه و از مطالعه این پروانجات مفهوم میشود که سلاطین سلف را بعمارت بقاع الخیر و ابواب البر عنایت عظیم بود و این معنی را سبب نیکنامی و روسفیدی دنیا و آخرت خود میدانستند و باین سبب هر لاحق بر سابق میافزود و علما و اشراف را روز بروز کار بالا میگرفت و ترقی در احوال بهم میرسید و مردم را باین سلسله رغبت و حسن اعتقاد زیاد میشد و چون این شیوه بنهایت رسید بمضمون

اذا تم امر نقصه ترج زوالا اذا قبل تم

باصابه عین الکمال قصر جلال این طایفه خلل پذیرفته و کوب رفعت این کوه از اوج شرف و قبول بحضیض هبوط و افول منزل گرفته و آنقدر که اسلاف

بازان تا متصل به بشرآباد و اراضی برونان و بستان طالش علیا واقع در برونان و دولابها و شیب و شاد روان و اراضی سعدآباد و مزارع و بخش شکرستان و بستان ملکدار و قریه کفعاو بیشه میقان و انهار بهاء الدین شریف و از این مقوله موقوفات بسیار ذکر یافته که اکنون حقیقت هیچک معلوم نیست و چیزیکه اسم آن بر جا مانده همین طالش علیاست نهایت رسم و تقییت ازان مسلوب و در عداد املاک خالصه معدود و محسوب است و در اصل بلد و موضع بقعه معروف بشیخ اسمعیل میباشد یکی حوالی رود دودانگه در محله مالمیروان الحال خرابست دیگری مابین محله خراطان و علاقان وان نیز مشرف بخرابیست و محتمل است که یکی از این دو همان شیخ اسمعیل قمری باشد و این عمارت موجوده الان بنای شخصی از ارباب خیر است حاجی جلال نام معاصر ملا کاسبی سابق الذکر و تاریخ آن در دیوان کاسبی بدین وجه مذکور است *

شیخ اسمعیل قمری آنکه بود بحرقة-وی زبده خیل کرام
در طریقت قدوة اهل سلوک در شریعت پیرو خیرالانام
در دل حاجی جلال الدین فکند تا کند تعمیر این عالی مقام
کرد آفومون ز فرط اعتقاد جهد تا این کار یابد انتظام
عبدی بنا دگر از روی صدق کرد در این باب سعی و اهتمام
کاسبی تاریخ آن جست از خرد گفت کو نیکو مقامی شد تمام

و با این وقفنامه دو طغرا رقم بیرون آمده طوماری بسیار طولانی مشتمل بر و صلات بسیار و همه جا بر سر وصل از رو باسمه بسیار بزرگ بسرخی زده اند مشتمل بر کلمه تهلیل و اسماء حضرت رسالت پناه و چهار یار و در یکی ازان دو اسم صاحب رقم الواثق بالمعبود محمد بن محمود مورخ بتاریخ اربع و اربعین و سبعمائنه بحوزة بمضمون امضای اقطاع مزرعه مرغا از دستوا

* شعر *

گیرم که فلک معدوم و همراز آید نا سازی بخت بر سر ساز آید
یاران عزیز از کجا جمع شوند این عمر گذشته از کجا باز آید

فصل بیست و هفتم

در این سفوات قحط بسیاری از خاندانهای قدیم بر افتاد و مردمان عزیز از آبرو بیرون رفتند و ذخایر و نقایس که روزگارهای دراز در زوایای مخازن و محازر مضبوط بود در معرض بیع دست بدست افتاد و باین تقریب نوشتجات کهنه بسیار که بعلت بعد عهد احدی از اهل عصر بر مضامین این ها مطلع نبود بیرون افتاده مردم بمضمون آنها اطلاع حاصل نمودند ازان جمله وقفنامه مسجل بسجلات بسیار از اعیان علما و سایر معارف مورخ بتاریخ خمس و ستین و سבעمانه که اکنون چهار صد سال تمام است باین مضمون که محمد بن اسماعیل بن عبد اللطیف بن اسمعیل ابن غیاث الدین محمد بن شیخ الوری کهنه الدین اسمعیل الفصری در محله چهلخه شوشتر بقعه مشتمل بر مسجد و مدرسه و خانقاه بنا و املاک بسیار ارثی و احدثی و ایتیاعی و اقطاعی بموجب ارقام موجوده ملوک عصر جهت مصارف ابنیه مذکوره بشروط و قیودی که بتفصیل تمامتر در نهایت دقت و احتیاط مرعی و منظور داشته است وقف نموده و وقفنامه بخط واقف مذکور است و از شروعی که از جهت حزم و تأکید امور مزبور و کوتاه کردن ایدی متغلبین تحریر نموده نهایت رزانت رای و متانت خیال او معلوم میشود و املاک بسیار دران نوشته نام برده شده ادثر آنها الحال مجهول و مغیر الاسم و الرسم ازان جمله قیسویه بزرگ و کوچک و آسیای صوابی واقع در بند ترازو و آسیای واقع بر پایه پل برونان و اراضی شربآباد و طاشقان از بند ماهی

املاق - در دیوان بندگان عالی همه همین عرایض شکوه روزگار خواندنی و در
 سرای دولت پیرا همین مهمان عزیز آمدنی و ماندنی - بمیر و نان بجمع
 ذخایر در کار و فنون معامله منحصر در ذمیمه احتکار - گوشت چون کبریت
 احمر روی نهفته - و مرغ و جود عنقا گرفته - بزغاله در بازارها عزیز از قوچ
 اسمعیل - و ماده گاو هم بهای بقره بغی اسرائیل - ماهی از چشمهای
 سقره دام صیادان نهنگی جسته - و در قعر طبقه هفتم بماهی زمین پناه
 جسته - کلفک از های و هوی قهال دست اندازان لانگیر خود را بفلك
 رسانیده و از هول جان بزیر بال نسرطایر کشانیده - آهو از بیم سگ
 شکاری در پشت کوه قاف قلت متواری و گرگان رویا باز شیر شکار در
 کمال خجالت و خواری - چون بهله بدست تپی معاودت و طعمه فوشرا
 از قصابخانه مصاعدت - اسپان قازی از بیعلیقی بصورت اسپ شطرنج
 نزار و خران گران بهای مصری و لکسنائی از زار گرسنگی در زار زار - و چند
 سال حال بدین منوال بگذشت و قسارت بر قلوب مردم غالب شد
 و رحم و مروت بالمره زایل گردید - و مهر مادر از فرزند برخواست
 و ضعفا باطعمه غیر معتاده میل نمودند و انواع امراض عزیمه پدید آمد
 و موت شیوع بهمرسانید و چنان شد که اکثر خلق از اصل بلد و بلوکات
 خصوصا بلوک میاناب بتلف رسیدند و بقیة السیف در کمال پریشانی
 و ناتوانی بانتظار اجل موعود باقی مانده لیکن در اوایل این سال آثار
 فی الجلال فی الجملة بظهور رسیده و محصولات بهتر از سنوات سابقه
 بعمل آمده و تسعیرات مقداری معتد به نازل نموده و اگر این فتنه که
 بالفعل در عربستان برپا شده است زود فرو نشیند و اشرار مدفوع شده
 امنیتی در طرق و شوارع پدید آید امید هست که حال مستقبل بهتر از
 حاضری باشد *

عصفور - و متوسطان چون ابن جوالیقی بفکر مسئله حاصل و محصول و توسعه ظرف و جار و مجرور - و مفتهمیان چون میر باقر تاپو در سر محلات بتحریر مسئله احتکار و تفقیح نصاب غلات - خدمه بقاع مدتها آش حیز نخورده و عمله موت از حسرت نان و حلوا مرده - مهمانان از آمدن و رفتن چون آزار ضیق النفس و طغلیلیان طبع آزار زنده تر از خرمکس - گرسنگان در سرگذرها از حرکت افتاده مگر بهوس لقمه دهن کشایند که فتحه اخف حرکات است یا بامید پارچه نان از جا بجنبند که الساکن اذا حرک حرک بالکسر - مقربان بامید یکدانه هزار تسبیح هزار دانه گردانده و بر سو یک لقمه آش هزار و یک قل هو الله احد خوانده - متهمجدان را نافله راتبه منحصراً در صلاۃ استطعام و ذکر حیز عبارت از سوره مایده و ختم انعام - سحر خیزان را آواز خراشیده و کوئی شیطان در کوششان شاشیده - درویشان صاف ضمیر دایماً در این اندیشه که از کدام جهت فتحی رخ نماید یا از کدام مطبخ بوی عشقی آید که بقدم صدق و زاد تقوی بان شتابند و مقامات خمس اهل حال اعنی شوق و انس و انبساط و قرب و اتصال بذوق آن دریابند - صوفیان چون کبوتر یا هو بهوای یکعبه دشت پویان و حاجیان احرام بادیه حجاز بسته بصلای یکدانه خرما چون بلبل بانگی لبیک گوین - محکاسب در بازار باستباحث میته مضطربان را دستوری داد و باسقاط عقوبت از سرقه طعام بالش نرم در زیر سرها نهاد - مالوجهات دیوانی همه مفکسر و موقوف بمکال - و اهل دفتر بسر گردانیدن ارباب حوالات مانند بوقلمون از انفعال - انبار دار بصورت تازی لاغر میان و تکیلدار هوایی را باد درهمیان - طایفه قزلباش قدیم که ترکانه دعوی قلکی می نمودند سر بر روی دست نهاده بکنج نامرادی غنودند - و از زحمت کفش و چاقچور آسودند - گفتگوهای محکمه قضات منحصراً در دعوی انفاق و شقاق و طلاق و قطع ارحام و نفی اولاد خشیده

و مویه کنان و عشقبازان را معشوقه ماهر و عبارت از قرص نان - رخسار
گلعدازان گاهی تر از طلعت ماه و خرمن حسن گفتم گون هم بر یک
پرکاه - شقه نان دلربا تر از سیمای ماهپاره و بوی سفرة چون شمیم پیراهن
یوسف روشنی بخش نظاره - سروقدان خشک ایستاده و نرگس چشمان
دیدۀ حیرت کشاده - سیه زلفان از پریشانی سودائی و مشکین نافان وحشی تر
ز آهوی خطائی - شیرین دهنان تلخکام و آئینه بدنان زنگام - لاله عذاران
داغدار و گلچهره گنرا بخون دل مدار - گل اندامان چون آشفته گل و دل
آرامان بی آرامتر از بلبل - پرپرریان سبکتر از طرف خالی و سنبل مویان
پایمال تر از نقش قالی - شمع فروغان با چشم گریان آتش در گریبان افروخته
و پروانه وار خرمن هستی خود سوخته - سیم ذقنان چون نقره قلب در ناروائی
و یاقوت لبان چون نگین دلائی برسوائی - مخدرات تنق احتجاب را سراق
عصمت سرنگون و غمازان باشاعه فاحشه در سخنان گوناگون - نو عروسانرا حجله
کامرانی زاویه بیت الاحزان و تازه نگاران چون رنگ حنا از دست رفته
بهارشان خزان - در هر کمین گاهی هزار کبک درمی بیکدانه شکار و در هر گوشه
هزار زهره مشتری پای بفگار - و مشاطه را نقش پریشانی از پیشانی خوانا
و حنابندان را بامید یک پنجه نان پنجه بعنا - قوال با دف دریده چون
جلاحل در کف بکف سوزن و آهنگ شیون سوزن - پیر خرابات که مراد
دهنده جوان بود چون پیران بی معجز خراب و دیر مغان از بس اضطراب
بر همخورده تر از آخر مجلس شراب - حمامی از سوخت گران کاهیده
و دانش از کار و بار چاهیده - دلاکرا چنان روزگار فسرده که گوئی موی سر شراباد
برده - سقایانرا مدار بدوندگی و بآب ناشتازندگی - گدایان در اطراف مساجد
چون صفوف جماعت در حال قنوت و ملایان از قطع وظایف مدارس
متفرق در طلب قوت لایموت - مبتدیان بیعوامل بر سر خرمنها بصورت ابن

را دل چون خامه تحریر خراشیده - و صحافرا شیرازه اوضاع از هم پاشیده -
 مصور مانند قالب تصویر خشک - و حیران - و مهندس چون زبانه پرگار
 سرگردان - منجم در طالع غیر مسئله چیزی ندیده - و کف الخضیب را بیک
 کف نان نخریده - طبیب را امعای سته منحصردر معای صایم - و مرض جوع
 لازمتر از تب دایم - رمال هرچند نقطه رانده جز بخانه باد نرسانده - ارباب
 کمال در کمال بی اعتباری و فرهنگ دانان چون تقویم پاری - لعبت باز
 بصورت قراکوز قالبی بیجان و مارگیر مانند مار گزیده بر خود پیدچان - هنگامه
 معرکه گیر سرد تراز بزم کوفتاریان - و دهن قصه خوان خشکتر از دهغه
 مافاریان - قهوه چپی را از بخت سیاه دیگ سینه در جوش - و پروش
 دل بر خواسته تر از دو دو مارقلیان فروش - شب باز را روزگار تیره و آتشباز
 چون موشک آسیا خیره - پهلوان چون کمان کباده و کشتی گیر بخاک
 افتاده - مسخره اگانرا دیده پر آب و قلندران را بغداد خراب - نرادانرا ششدر
 مراد بسته و شاه اندازان مات نشسته - باده نوشان را از کباب دل مژه
 و طنازان را مدار بپوست خیار و خربزه - نوجوانان را بیاض خط رخشانتر
 از صبح صادق و زبان حال باین مضمون حقیقت مشحون ناطق * بیت *

شد از فشار گردون موی سفید و سر زد

شیری که خورده بودیم در روزگار طفلی

ماه طلعتان در این شکنجه متالم تر از قمر در قوس و والا فطرتان از غایت
 اغطرار پر سماجت تر از عباس درس - کلطبعان را که از پالوده مثلث
 حنجره ماف بود رندکی بخارزد و نازک مزاجان مشکل پسند را آب گرم
 و نان سرد - توانگران را مایه تنگتر از ظرف دنی زادگان و کدخدایان را خانه
 پاک رفته تر از دل آزادگان - بزم حریفان از بی برگی پر آشوب تر از آشیان
 زنبور دماغ مطرب خشکتر از کاسه طنبور - شاهدان از قحط رجال موی کتان

مانند فرهاد بکندن جان شیرین کمر بسته - نجار چون کمان دوال همین
 پوست و استخوان - و قنداق تراش در لیسه کشیدن تخته خوان - خراط
 سرگشته تراز کوی چوگان نوسواران - و شانه تراش پریشان تراز زلف گلعداران -
 و دولابی از همه اعضا گریان و زاران - و همگی از حیرت سرافکنده تر از تیشه
 و مته غم در کاویدن رگ و ریشه - آب بند چنان افسرده که پندار جواهر آب
 برده - کلکچی چون ماهی بخاک طپیده گوئی فرشته بر مغزش کوبیده -
 قلاش را چون شباک دریده بند از بند بریده - عصار در این تفنگ در فشار
 و باز خواست کفجد افشار - سیافرا کار بجای و کارد با استخوان - پشت
 کمانگر خمیده - و روده زهمال بریده - و صورت تیرگر گردیده - چشم زره گر
 تفنگتر از حلقه زره - و گلولی تفنگساز چون میل تفنگ پرگزه - چلسمه از
 خجالت اسم بی مسمی شرمانده - و خورده فروشانرا آه در بساط نمانده -
 دلال از کساد کار دست بر دست نهاده - و صراف چون زر مالیده از سکه افتاده -
 جواهری دانه زمرود سیراب را بدانه گندم سبز داده و طبق لولوی لالا را
 پهلوی طبقیزه نان کشاده - زرگر چون سیماب از بیخودی و حکاکرا اشک یاقوتی
 و رنگ زمرودی - علاقه بند چون ابریشم مقراض بریده - و چکین دوز تاجیانف
 فلک را بجوی نخریده - گاز را گوئی تیزاب بلا برده - و سمور دوز سوزن به پهلوی
 خورده - رفوگر را پرده عنکبوتی پاره - و ساروقچی را کار خرابتر از قفس قفسه
 مناره - سوزنگر از درد ضعیفی در خار خار - و شمع را روز روشن شب تار -
 نی ساز را پوست بر استخوان کشیده - و دود در دل پیچیده - جیلا نگر
 را رنگ زرد و میان چون میانه قلیان پر از درد - شیشه گر در کوزه غم چنان
 گداخته که گوئی بمینای فلک سنگ انداخته - کوزه گر بیوجود تر از خم
 بی باده - و کاشی ساز چون سفال شکسته از مالیت افتاده - کاتب را چون
 لایقه دوات امعا بهم چسپیده - و مغز استخوان مانند قلم خشکیده - مذهب

موشی آردی نه علاف آرد بیدخته و آرد بیز آویخته متاع دکان خبازی
منحصراً در نان خبازی چون فطیره کودکان - و جنس بقالی در استخوان
خرما و پوست بادام و گردگان حلوائی چون سرکه فروشان روی قرش بر تافته -
و بهوس یک انگشت عسل هزار نیش خورده و نیافته - قناد از جان شیرین
دست شسته زلف عروسانش چون رشته خطائی ژولیده و گسسته - ریشش
گرد آلود تر از حلوائی پشمک و دلش از جوش غم چون نان مشوش نازک
و مشبک - قصاص چون بسمل زمین کبر و طبناخ را اب بلویر - کبابی را دل کباب
و جگر بریز در خوردن خوناب جول تار و پود کار بریده و متاع زندگی نور دیده
از غایت اضطراب در شوتیدن و دلش چون خایه حلاج در طپیدن - حلاجرا
چله کمان گسسته و گرد ملال بر رخسار احوال او نشسته - چهره رنگرز از سیلی
جوع چون ته خمره نیلی - و رنگ چیت ساز مانند پر طاوس کاهی
و پسته و کل پنبه و آسمانگونی و فیلی - بزاز را بکفن فروشی مدار و زبان حال
مترنم باین بیت آبدار *

را حتی نیست نه در مرگ نه در هستی ما
کفن و جامه همه از سربک کوباسند

عطار اگرچه از کافور گرم بازار اما از هزار جهت دیگر در آزار - خیاط را از
حسرت بیخوردی و بیخوابی سوزن بچشم - و نمد مال بروزگار خود گرفتار
تر از بتل در پشم - چرم سازانرا بشوره پوست اناری و جفتی و بغش -
و چرم دوزانرا از دهشت مشیت بدرفش - بر روی مسکرفشان الفقر سواد
الوجه کرده - و آهنگر بکدازیم کوره اشتها را آتش کرده - بیطار از کسادکار
داغ در دل - و مکاری از بیکاری فرو مانده تر از خر در گل - پالان دوز را
کار پیزری - و قاتمه تاب چون موی از لاغری - بنا را دست بخاک یک -
و ادای ناله بکیشان فلک - خشنمال با قالب تهی خسته - و سفگراش

زیاده از حد لایق ساختگی بهم رسید و چون این احوال مدتی بطول کشید بمؤدای ان الانسان لیطغی ان راه استغنی بیحصولگان پا از گلیم شکر و تعظیم بیرون کشیدند و از وخامت عاقبت کفران بهیچ وجه نیندیشیدند و بی نهایت استخفاف نعمت نمودند و بیغوله غفلت و جهالت پیمودند چون بمدلول لئن شکرتم لازیدنکم ولئن کفرتم ان عذابی لشدید شکر گذاری موجب مزید و کفران نعمت موجب عذاب شدید است حکمت بالغه الهی جهت تادیب خلائق مقتضی شد که آن اسباب ظاهره و خفیه بالمره مقطوع که فکرت بانعم الله فاذاقها الله لباس الخوف والجوع لاجرم خیل یاجوج فساد استیلا یافت و شاهد کامرانی و شادمانی روی بر تافت و ابواب مکاره از شش جهت کشاد و زمانه دگر گونه آیین نهاد و دست تطاول اشرار دراز گردید و مسند عزت اشراف درهم پیچید و سالها در وقت موسم قطره از آسمان بزمین نیامد و قلیلی محصول که در بعض فاریابات قریبه بعمل میامد همه ساله بتقریب فتنه که در وقت حصار برپا میشد پایمال سم ستوران سپاه کین و صاحب ان کم نصیب تر از مور و خوشه چین لاجرم تسعیرات بالا گرفته بهای یکمن جو بیکهزار و پانصد دیقار رسید و بسایر اجناس نیز سرایت نموده بهمین نسبت بهای هر جنسی مضاعف گردید *

ز بس کردند مردم روسیاهی * بدل شد با غضب لطف الهی
 بهم مستوفیان آسمانی * نشستند وز روی گاردانی
 برق هر کسی دفتر کشادند * برات از نامه اعمال دادند
 زراعتکار بسخت سفیه با با آدم بهشت برین را بدو دانه گندم فروخته -
 و باغبان از تاب این غم چون خوشه تاک عقدها در دل پر خون انداخته -
 خانه دهقان در بسته تر از میخانه در شب آدینه و در خانه آسیابان دم

شهر رجب المرجب هزار و شصت و چهار است بدین منوال است تا من بعد در کارخانه تقدیر رب العالمین چه نقش صورت پذیرد *

فصل بیست و ششم

در اوایل جلوس نادر شاه چند سال متوالی باران بسیار ببارید و مردم بکشت و زرع بسیار بکوشیدند و دست تعدی اعراب و الوار از همه جهت کوتاه بود و بسبب امنیت طرق و شوارع ارباب ثروت و مایه داران بتجارت و مسافرت مشغول بودند و باحتکار و خرید و فروش اطعمه التفات نمی نمودند و اجناسی را که عمال دیوان بصیغه مالو جهات از زراعات باز یافت می نمودند در آخر سال بتسعیرات نازله بمواجب غازیان و غیره تذخوئه میدادند و اضافه آنرا باصناف رعایا بطرح میفروختند و باین اسباب و اسباب خفیه دیگر که در علم مسبب الاسباب قرار گرفته بود محصولات و فور بسیار بهم رسانید و تسعیرات زیاده از حد معذک تنزل نمود و چنان شد که احدی را بداد و ستد غلات بهیچوجه رغبت باقی نماند و جو را که درین ولایت مرکز جمیع اطعمه است در بازارها پانزده من شاه بیکصد دیگه میفروختند و این ارزانی اطعمه بسایر اجناس سرایت نمودحتی اجناسیکه از بلاد بعیده جلب می شود از قبیل شکر و فلفل و قهوه و عقاقیر و غیر ذلک و بالبدسه و امتعه قطنی و حریر و کتان و صوف و بحیوانات و دواب نیز سرایت نموده بعدی از همه جهت نعمت فراوان شد که معمربن در ازمنه سالفه ندیده و نشنیده بودند و اهل مکاسب ضعیفه که همیشه اوقات در مضیق فقر و شکنجه بیسامانی گرفتار و هرگز دخل یومی بخرج یومی ایشان وفا نمی نمود با وصف کثرت اصراف و تانقی که دران سنوات التزام نموده بودند همگی مایه دار و صاحب ثروت و اعتبار گردیدند و در اوضاع عموم خلق

و شاهزاد خان در خیمه شیخ سعد مقید و معبوس تا آنکه نیم شبی فرصت نموده بگریخت و شب دیگر خفیه داخل شهر شده بخانه نوروز خان بیگ برادر خود در محله کر کر قرار گرفت و اهل آن محله تعصب نموده جمعیت کردند و اسباب حکومت او ترتیب دادند و شیخ سعد با اعراب آل کثیر و اهل محله دستوا اتفاق ورزیده بدفع او کوشیدند و چون این مقدمه بطول کشید شاه مراد خان از شهر بیرن رفته در عقیلی جنگی عظیم بین الغریقین واقع شد و شاه مراد خان شکست خورده خود را بکوه کشید و مجادله و مبارزه منقطع گردید و محمد رضا بیگ در امر خود مستقل و اعراب بمساکن خود معاودت نمودند و چون دولت ابراهیم شاه نیز سپری شد و شاهرخ میرزا ابن رضا قلی میرزا ابن نادرشاه در خراسان جلوس نمود و صالح خان بیات سابق الذکر در بلاد فارس جمعیتی داشت و چاپاران او بار دو رفت و آمد می نمودند رقم ایالت شوشتر بتاریخ ربیع الاول شصت و سه باسم محمد رضا بیگ رسید که فرستادگان او از اردو آورده بودند و آن عالی حجاب اجلاس عام نموده رقم مطاع خوانده شد و تمامی اهل ولایت باین خبر مشعوف و همت باطاعت او مصروف داشتند و این معنی ملایم طبع شیخ سعد و قبیله نبود باین سبب در مقام انکار قطع و شوارع و بجمعیت با اتفاق محله کرکر بمحاصره محله دستوا پرداختند و اعراب تا حوالی باغ حسن بیگ و مستوفی آمدند و در این بین رقم ایالت باسم شیخ سعد خان از پادشاه جدید که در اصفهان جلوس نموده اسماعیل شاه بن میرزا مرتضی بن میر سید علی خلیفه سلطانی رسید و چون اهل ولایت با محمد رضا خان صادق الکلمه و راسخ العزم بودند بالاخره کار بمصالحه انجامید و شیخ سعد خان تفویض امور حکومت بمعزی الیه نمود و او را در هر باب صاحب اختیار و بحالت سابق برقرار گذاشته مراجعت کرد و حال تحویر که یوم الاحد ثانی عشر

افتاد و بعض سادات و آقایان کندزلو اسماعیل بیگ بن مهرعلی خان را که در شوشتر بود بر خود حاتم نمودند و عباس قلی خان محمد خان را باجمعی از یکجہتان بامداد حاجی ابوالحسن فرستاد و ایشان از راه رود خانه خود را بقلعه رسانیدند و مردم شهر خود را بمشایخ عرب رسانیده بنای موافقت با ایشان بعمد و میثاق استوار نمودند و در دزفول نیز شورش سائج شده اهل دزفول بقلعه ریختند و محمد رضا بیگ را از حبس بیرون آوردند و چون عباس قلی خان این اوضاع بدید خود با مخصوصان بسمت فیلی برفت و محمد خان از استماع این خبر ضعیف شده از قلعه شوشتر بیرون آمده در چهارم شهر شوال در میان بازار بغوغای عام مقتول گردید و محمد رضا بیگ از دزفول بمشایخ آل کثیر پیوست و ایشان نیابت شوشتر بار مغرض داشتند و در شهر فی قعدہ داخل شوشتر شده اسماعیل بیگ بیدخل گردید و دران ایام مکاتیب از محمد رضا بیگ فیلی پل تنگی که در خراسان بود رسید متضمن اینکه حکومت شوشتر بار مرجوع گردیده و نوشته نیابت باسم محمد رضا بیگ میرشکار فرستاد و قبل از آنکه خبر حکومت او اشتهار بیابد مکاتیب متعدده مشتمل بر حکومت شاهمراد بیگ بن قرا بیگ بن یولی آقای کندزلو که متجمله افشار مامورین بخراسان بود رسید و شاهمراد خان با فوجی از سپاه رکابی و اسماعیل خان نسابی حاکم بروجرد تا حدود قلعه بیدرویه رسیده و درانجا ما بین بعضی از ملازمان ایشان و طایفه الوار فیلی که دران سرحد بودند منازعه واقع شد و چند روزی درانجا محصور گردیدند و اعراب ال کثیر این معنی را فرصت دانسته بسرعت تمامتر خود را بانجا رسانیدند و شاهمراد خان را گرفته اموال و اسباب او را باقشونی که همراه داشت صاحب شدند و همگی را همراه آورده نزد خود نگاه داشتند و اسماعیل خان را فی الجمله مراعات می نمودند

وسید مطلب خان عباس قلی خان را مرخص و مطلق نموده بدزفول فرستاد و محمد رضا بیگ روانه حویزه شد و محمد بیگ برادر عباس قلی خان در محرم شصت و یک بغیابت شوشتر آمد دوسه ماه بدین منوال گذشت و در ماه جمادی الثانی سید مطلب خان بقصد تنبیه شیخ سعد بن شیخ فارس و سایر مشایخ آل کثیر از حویزه حرکت و ایشان بسمت شوشتر تکیه نمودند و محمد بیگ نایب و سایر معارف ایشانرا تقویت را مباد و در محل سرخان محاربه واقع شده مولی مطلب مغلوب و عنان عزیمت بسمت حویزه مغلوب گردانید و محمد رضا بیگ که با او بود براهمرز برفت و مقارن این حال عباس قلی خان ازدزفول بشوشتر آمد و سپاه لالوی و نخعی را که با مولی مطلب بودند و در جنگ گاه بمحاصره عرب افتاده بودند مستمال نموده نزد خود آورد و در کمال اقتدار در شوشتر بفرمانروائی نشست و محمد بیگ برادر خود را باجمعی تمام برامهرمز فرستاد که محمد رضا بیگ را از رامهرمز آورده نزد خود در قلعه نگاهداشت و از آثار عباس قلی خان در این حکومت آخر منازهای امامزاده عبدالله و مسجد قریب بحمام خان است و دران بین ابراهیم خان برادر عادل شاه با برادر خود مخالفت و لجاج نمود و عادل شاه مغلوب گردیده ابراهیم شاه بر چار بالش سلطنت مربع بنشست و رقم حکومت دوزق برای محمد بیگ فرستاد و چون مردم دوزق اعتنائی نفمودند معمول نشد و محمد خان بغیابت شوشتر برقرار ماند تا بغایت مفسدان عباس قلی خان باو بدگمان بدزفول نزد خود طلبید و حاجی ابوالحسن بن شمعخال بیگ را که همشیره زاده او بود بغیابت فرستاد و او مردی سختگیر بود و در تقدیم مهمات دیوانی مسامحه و مهلت روا نمیداشت تا در اوایل ماه رمضان ولایت براوشورید و مردم غوغا نمودند و او در قلعه بمحاصره

خوردگی و اختلال از جمیع اطراف بعنوان تواتر مسموع میشد جهت مصلحت وقت بنوعی از مصالحه بنا گذاشتند و رفت و آمد فی الجمله در بیست و سوم شهر رجب دست داد و محمد رضا خان بمعسکر مولی مطلب برفت و درانجا گرفتار شد و چند روز قبل ازان چون مولی مطلب عباس قلی خان بد مظنه شده بود او را نیز محبوس نموده بود و در بیست و پنجم شهر مذکور فیما بین سرخیلان طوایف لالوی و سنخی که منجنوق سید مطلب خان بودند شقاقی بهم رسید و بمجادله و معاریه انجامید و اعراب که با او بودند خیانت نمودند و کار بجائی کشید که تمام بند و بارگاه و کارخانجات گذاشته بسمت حویزه فرار نمود و قورخانه آتش کشیده جمعی کثیر از معارف شوشتر که دران حوالی بودند بآتش بلا سوختند مثل سید محمد تقی مستوفی و سید نور الدین پسر او و میرزا رضا ابن میرزا یعقوب و میرزا حسین بن میرزا فتح علی و محمد علی آقا ابن فضل علی آقای قزلو خواجه محمد ابن خواجه رفیع الدین جرو خواجه محمد علی بقال و ابولقاسم آقا رفوگر و محمد علی منصور و قاید رجب علی مهدی آبادی و استاد حسین دهنه ساز و غیرهم و چون مولی بکویره برفت و محمد رضا خان و عباس قلی خان را همراه برد امور ولایت از هر جهت به محمد رضا بیگ سابق الذکر مسلم شد و دران بین خبر قتل نادرشاه بصحت پیوست و مردم از تشویش صولت و سطوت او آسوده خواطر گردیدند *

فصل بیست و پنجم

چون علی قلی خان ابن ابراهیم خان که برادرزاده نادرشاه بود بر سریر سلطنت جلوس و خود را بعدلشاه موسوم نمود رقم ایالت حویزه باسم مولی مطلب خان و حکومت شوشتر باسم عباس قلی خان فرستاد

ابن اسفندیار بیگ نایب شوشتر بودند و بسهل فاصله صالح خان حاکم
 بالاصالة و بهرام خان سابق الذکر حاتم شوشتر و بعد از دوسه مالا قبل از
 رسیدن شوشتر معزول و حکومت بمحمد رضا خان افشار قرخلوا بیوردی
 برادر علیرضا بیگ سردار سابق الذکر تفویض یافت و در دوازدهم ذی قعدة
 داخل شد و در اوایل ذیحجه قشون او زنگ داخل شوشتر گردیدند و انواع
 زحمت و بلا و قحط و غلا بر وقوع پیوست و در شهر شعبان بنفجاء و نه
 محمد خان ولد سرور سلطان قراچور لو بحکومت حویزه و عباس قلی خان
 بوکالت مالیات آنجا آمدند و در شهر ربیع الاول سال شصت مقارن
 رجعت مریم در عقرب مولی مطلب خان بن سید محمد خان بن سید
 فرج الله خان حاکم دورق بموافقت مشایخ عرب و عباس قلی خان طبل
 طغیان کوفته محمد خانرا محبوس نمود و ابراهیم خان ابن بابا خان حاکم
 خیلی چون مطلع گردید بدون انتظار فرمایش پادشاه تمام ایلجاری فیلی
 و قشون اوزبکا که در آنجا ساخلو بودند بر گرفته روانه عربستان شد و محمد رضا
 خان با سپاه و چریک و اعیان شوشتر در دزفول باز پیوست مولی
 مطلب خان نیز با جمعیت و استعداد خود باستقبال ایشان آمده بود در
 ثامن شهر جمادی الاول در حوالی دزفول تلاقی فریقین شده قشون عجم
 مغلوب و منکوب گردیدند و ابراهیم خان فرار نموده روانه ولایت خود شد
 و محمد رضا خان بلا توقف روانه شوشتر گردید و غنایم و اسباب بسیار
 بدست سپاه عرب افتاده قویکال گردیدند و بعد از سه روز عباس قلی خان
 بمحاصره شوشتر آمد و در روز هفدهم سید مطلب خان نیز وارد و در اطراف
 شوشتر نزول نمودند و مردم شوشتر پای اصرار استوار و تمییه اسباب حصار نموده
 بمحافظت بروج و ثغور قیام و رزیدند و عراض محمد رضا خان را که بارو
 فرستاده بود انتظار جواب میکشیدند و چون خبر اردو مقطوع و اخبار برهم

و پنج طیب خان افشار رومی به حکومت آمد و وکیل مالیات خان احمد بیگ کمه شد و در سال بعد خواجه خان سابق الذکر بسرداری بصره وارد شوشتر و چند روزی توقف نموده روانه حویزه شد و طیب خان مذکور و بهرام خان حاکم حویزه و فرج الله خان حاکم دورق با قشونات و مشایخ عرب بمتابعت او مامور بودند و نواب اقدس بکرمانشاه و حدود ولایت روم بود و علما و قضات ممالک مکروهه را جهت مظارعه مذهب بحضور طلبیده بود و از حویزه شیخ محمد شیخ الاسلام و از شوشتر آقا شریف قاضی بسفر رفتند و خواجه خان با خوانین و اتباع بنارنج شهر رجب از حویزه حرکت و روانه بصره گردیدند و ولایت را محاصره و قا شهر شوال توقف نمودند در این بین ققینخان ابن میرزا محمد علی میراب شیرازی قدم بر جاده خلاف نهاده و پادشاه از استماع این خبر بسیار برنجید و عذاب عزیمت بمراجعت بلاد ایران معطوف گردانید و قلعه کرکوکرا که از بلاد روم مفتوح نموده بود باریلیای دولت رومیه ردو با احمد پاشا بذای مصالحه را مستحکم و مؤکد نمود و ارقام متعدده بسردار بصره فرستاد که دست از محاصره بازداشته قشون را مرخص و خوانین را بحضور طلبد و ایشان در ماه ذیقعد روانه اردو گردیدند و طیب خان و بهرامخان هر دو معزول شده صالح خان بیات خراسانی حاکم شوشتر و خواجه خان بیکلر بیک حویزه شد و در محرم پنجاه و هفت داخل شوشتر گردیدند و دران وقت ابو صالح سلطان توشیزی وکیل مالیات همه این ولایات بود و در اواخر این سال خواجه خان وفات نمود و حاتم خان کرد بعرستان آمد و چند روزی توقف نمود رقم اقدس باحضار کل عمال و اعیان و قضات و سرهنگان رسید و در شهر محرم پنجاه و هشت همگی باتفاق حاتم خان روانه اردو گردیدند و صالح خان مذکور روانه اردو گردیدند و صالح خان مذکور نایب عربستان و محمد رضا بیگ

نمود و معاودت باصفهان و از انجا روانه قندهار شد و چون قندهار را مفتوح
 نمود بهندوستان رفت و محمد شاه پادشاه هند با سپاه بی پایان استقبال
 و جنگ سلطانی بین العسکریین واقع شد افتاب فتح و ظفر از مشرق دولت
 نادری طلوع تا آنکه بوساطت بعض امرای دولتین صلح وقوع یافت
 و نادر شاه باتفاق محمد شاه داخل شاه جهان آباد گردید و دران واقعه
 کلعلی خان بن مهر علیخان که باتفاق محمد علی خان ایلچی بهند رفته
 و بعد از فوت محمد علیخان در انجا توقف نموده بود بقتل رسید و در ایام
 خواجه خان حاکم حویزه حاجی سیف الدین خان بیات نیشاپوری بود
 و از انوقت مقرر شد که حاکم شوشتر قول بیکی بیکلر بیکی حویزه باشد
 و بعد از ان قول بیکی بیکلر بیکی کوهکیلو بود و حاجی سیف الدین خان
 مردی ضابط هوشمند بود و جهت تمشیت امور مکرر بشوشتر رفت و آمد
 می نمود و نهر عباس قلی خان را با تمام رسانید و آب جاری ساخت
 نهایت سیلاب آن را خراب نمود و حکام بعد متوجه آن نگردیدند و نادر شاه
 از هندوستان متوجه بلاد اوزبک و اورنگزیب گردید و خواجه خان را مامور
 بسفر بلخ نمود و بعد از رفتن او بقلیل مدتی قاسمخان قاجار استرا بادی
 حاکم شده دو سال و کسری حاکم بود و وکیل مالیات محمد بیگ برادر
 عباس قلی خان و عباس قلی خان خود وکیل مالیات حویزه بود
 و وکیل رعایا حاجی معصوم و مستوفی حاجی ابو الحسن بن خواجه
 عنایت الله مقدمی و او از ایام حکومت عباس قلی خان مستوفی
 شده بود بعد از وفات عم او آقا عبدالله ابن خواجه عبد الباقی و وزیر
 آقا جواد ابن آقا کلعلی بن آقا ابو الفتح نبیره حاجی محمد شریف
 سابق الذکر و از آمدن پادشاه بدفع علی مرادی بختیاری وزیر شده بود
 و وزیر سابق میرزا علی اکبر ابن میرزا زکی بحویزه مامور بود و در سال پنجاه

فصل بیست و چهارم

در سال چهل و هشت طهماسب قلی خان در صحرائی موقن من بلاد اذربایجان تمامی اعیان و معارف بلاد و بلوکات ایرانرا مجتمع ساخت و از آن جمله از شوشتر و دزفول پنجاه و سه نفر بود و در دویم ماه رجب از راه کوهکیلو روانه شدند و در اوایل ماه شوال باران رسیدند و بنای این جمعیت بر تصدیق سلطنت او بود و مردم همگی تصدیق نمودند و محضری در آن باب مشتمل بر خط و مهر خلائی بقیود و شرطیکه خواست تمام نمود و سواد انرا بصحابت کفجعلی پاشا ایلچی روم که در آن مجمع حاضر بود بمسلطان روم فوستاند و سکه باسم نادر شاه بخاریخ الخیر فیما وقع معمول گردید و جهت مصلحت وقت و استمالت سایر سلاطین و رفع اختلاف مذاهب مقرر شد که سب و لعن بعض مشایخ سلف که در دولت صفویه استمرار یافته بود موقوف و هم چنین گفتن بعض اوزاد و انکار که از خواص مذهب اثنی عشری بود متروک کرد و مامورین مدت یکماه در آنجا توقف نمودند و عباس قلی خان از راه همدان روانه اردو شده بود و بسبب شدت برف و انقطاع طرق تا وقت رخصت مامورین باران نرسید و همه روزه در وقت سلام نواب اقدس استفسار احوال او می فرمود آخر الامر خواجه خان بن حاجی شاهوردی خان کرد کیوانلو قوچانی را بحکومت شوشتر تعیین و باتفاق مامورین روانه نمود و خواجه خان در شهر محرم چهل و نه وارد شوشتر گردید و مدت چهار سال در آنجا حاکم بود و نادر شاه در این مدت باصفهان آمد و در جبال بختیاری شخصی علیمرا دی نام ظهور نمود و جسته و گریخته بسیار بر او مجتمع گردیدند و قطع طرق می نمودند و نواب اقدس ببختیاری آمده و او را بدست آورده مقول

از سادات و اعیان را بحضور طلبید و با ایشان قدری گفتگو نمود چند نفری را که بی تقصیری ایشان دران مقدمه بر او معلوم شد رعایت نمود - و مستحفظ بخانههای ایشان فرستاد و بقیه را با ابو الفتح خان محبوس و بخلیل بیگ چندهول بسپرد و قشون را بذهب و اسر ولایت مرخص نمود نهایت در منع از قتل مبالغه بسیار کرد در ساعت طوفان بلائی برپا شد که طوفان نوح بگردان نرسید و مخدرات حجب عصمت را کار برسوائی کشید حرابرا بکار در کوچه و بازار چون اسرای یهود و نصاری به بیع و شری دست بدست افتاد و خورش این مصیبت آوازه فتنه چنگیز را بر طاق نسیان نهاد و این واقعه هائیل در یوم الاربعاء سادس شهر شعبان بود و صبح یوم الجمعة هشتم طهماسب قلی خان بسمت کوهکیلو روانه و محبوسین را همراه بود و در رام هرمز بعضی از ایشان را مرخص و ابو الفتح خان و خواجه حسین بن حاجی قاسم بن خواجه میرزا علی قپانجی را مقتول و مابقی را تا اصفهان محبوس داشت و اسلمس بیگ را بشوشتر گذاشته بود که میرزا عبدالله و میرزا سید علی بن میرزا اسحاق بن میرزا شاهمیر را با کوچ ابو الفتح خان از راه فیلی بمعال کورت کوچانید اخرا الامر بالتماس اسلمس بیگ همگی را مرخص نمود و نجف سلطان در شوشتر بحکومت ماند تا او اخر شهر شوال که از اصفهان فرمان رسید که پانصد خانه وار از رعایای بلده شوشتر بخراسان بکوچانند و نجف سلطان خانه کوچ را برداشته روانه شد و عباس قلی بیگ در امر خود مستقل گردید و بعد از دو ماه رقم حکومت و خطاب خانی باسم او صدور یافت و مدت دو سال در کمال استقلال گذرانید و در انوقت نهری از کبوتر دره ابتدا نمود که بالا دست پل منتهی بر دو خانه شود بسیار عریض و عمیق که بقدر احتیاج آب بردارد و از بند میزان رفع احتیاج تواند شد و باتمام نرسید *

نموده بدزفول رفت و روز دیگر محمد خان و ابو الفتح خان اجلاس عام نمودند و مردم را از حقیقت اراده خود مطلع ساختند و طوعا و کرها مردم بایشان اظهار موافقت نمودند و شیخ فارس و بعضی دیگر از مشایخ دران مجمع حاضر و با ایشان همزیان بود و در همانشب رسول جهت استمالت عباس قلی بیگ بدزفول فرستادند و بعد از دو سه روز محمد خان روانه کوه کیلو شد و ابو الفتح خان در شوشتر فرمان فرما بود و عباس قلی بیگ صورت ماجرایی را بطهماسب قلیخان عرض و نوشته جات محمد خان و ابو الفتح خان را بجنسه انفاذ نمود و دران بین طهماسب قلی خان باعساکر رومیه محاربه نموده غالب آمد و توپال با اکثر پاشایان و سرکردگان سپاه رومی مقتول شدند و طهماسب قلی خان با احمد پاشا صالح نموده بمداغه محمد خان متوجه این حدود شد و قشون را از راه بادرا و بیات روانه نموده خود با معدودی بحویزه رفت و نجف سلطان کرد قراچور لورا بحکومت شوشتر نامزد و اسلمس بیگ را باستمالت مردم شوشتر فرستاد و ابو الفتح خان اسباب حصار آماده و اکثر خلق را با خود متفق ساخته بود و چون اسلمس بیگ بحوالی شهر رسید و رسالتها بهم دیگر نمودند اخوالا امر آن عزیمت بمنحل و رای باطاعت قرار داد و اسلمس بیگ داخل ولایت شد و کس بطلب نجف سلطان که در محل جلکان بود فرستاد و او هم با قشونیکه داشت بیامد و در خانه حاجی محمد قلی فرود آوردند و بعد از دو سه روز طهماسب قلی خان نیز از حویزه بیامد و شب داخل شده بخانه معصوم آقا نزل نمود علی الصباح عباس قلی بیگ و کدخدایان دزفول را که بخدمت آمده بودند بنواخت و چگونگی مقدمه شوشتر را از عباس قلی بیگ و میرزا مرتضی پیرزاده که بمیزنی مداخل مدتی درانجا بود بتفصیل استفسار نمود و ایشان حقیقت را معروض داشتند روز دیگر جمعی کثیر

در حوالی شوشتر است هر قدر که تواند شد قیر تحصیل و ببغداد حمل و نقل نماید و ابو الفتح خان بعد از تقدیم آنخدمت برفاقت اسامس بیگ بن محمد علیخان درانجا توقف نمود و محمد علی خان درانوقت بایلچی گری بهندوستان رفته بود تا در شهر صفر چهل و شش که عثمان پاشای توپال از جانب سلطان روم باسیپا بیکران بامداد احمد پاشای بغدادی و مدافعه قزلباش نزدیک شد و طهماسب قلیخان با استقبال ایشان رفته جنگ عظیم واقع شد و شکست بر قزلباش افتاد و خلقی کثیر از ایشان مقتول و اضعاف مضاعف آن از بی آبی بهلاکت رسیدند و سردار بابقیه السیف قشون فرار نموده خود را بهمدان رسانیدند و رسول نرد توپال فرستاده مهلت دو ماه طلبید که خود را ثانیاً مستعد و هرچه مصلحت حال باشد از جنگ و صلح معمول دارند و بقیه قشون شکسته را بولایت خود مرخص نمود که تدارک احوال خود نمایند و چا پاران باطراف فرستاد و ایلخنی و رمه و اسباب سفر و قشون جدید و هرچه بهر جا بود همه را نزد خود طلبید و محمد خان بلوچ را که حاکم کوه کیلو بود اختیار کامل در تمامی آن حدود بداد و بموعده دو ماه مرخص و بکوهکیلو فرستاد و محمد خان در ذهاب و ایاب هر دو بشوشتر مرور نموده و ابو الفتح خان همراه او بود در مراجعت خیال عصیان نمودند و شهرت دادند که ثانیاً طهماسب قلیخان شکست فاحش خورده مفقود شده است و مراجعت نمودند و جلو دار از برای افشای این خبر شکست پیش فرستادند و انجلو دار شخصی دزفولی بود و چون بدزفول آمد راست آنرا بگفت و مردم دزفول جمعیت نموده دروازه را بر روی ایشان بستند و ایشان از آب عبور نمود روانه شوشتر شدند و مردم شوشتر چون از حقیقت حال بیخبر و خبر شکست بدهن ایشان رسوخ یافته بود ایشانرا استقبال و خدمت نمودند و عباسقلی بیگ نهضت

فصل بیست و سوم

چون طهماسب قلیخان از شوشتر حرکت نمود و بلاد فیلی و گیلان و آذربایجان را که بذرف اولیای دولت رومیه و روسیه بود متخلص ساخت بخراسان مراجعت نمود و محمد علی خان والی فارس شد و ابو الفتح خان در شوشتر مقدر گردید تا سال چهل و چهارم که طهماسب قلیخان باصفهان آمد و جمیع حکام و عمال ولایات را بانجا طلبید شاه طهماسب را از سلطنت خلع نمود بکجاوه سوار کرده بخراسان فرستاد و سکه و خطبه باسم ولد رضیع او عباس میرزا معمول داشت و محمد بیگ کنجلو خراسانی را بشوشتر فرستاده بود و میرزا زکی ابن میرزا محسن وزیر و خواجه عبد الله ابن خواجه عبد الباقی مستوفی و معصوم آقا بن بهبود آقای نایب و از کدخدایان حاجی محمد و حاجی محسن و جمع دیگر را باسمه باصفهان طلبید و مؤمن بیگ قولر آقاسی مرو را نایب الایاله و عباسقلی بیگ بن مرتضی بیگ عباس قلی بیگ بن ایلدرم بیگ سابق الذکر را وکیل مالیات نمود و علی رضا بیگ افشار خراسانی را با فوجی از سپاه باین حدود فرستاد و خود در اصفهان بود که مردم بختیاری احمد خان بن قاسم خان حاکم خود را مقتول نمودند، لاجرم ببختیاری آمد و در منزل بنواز جمعی را مقتول و تکه را بکوچ خراسان مامور نمود و در کمال استعجال بدزفول آمده بمحاصره بغداد برفت و علی رضا بیگ و مؤمن بیگ را بانجا طلبیده تمام اختیار شوشتر و دزفول بالاستقلال بعباس قلیخان بیگ مسلم شد و ابو الفتح خان در شوشتر خانه نشین بود تا آنکه محاصره بغداد بطول کشید و از برای ساختن کشتی جهت جسر غیر ضرور شد فرمان بعهده ابو الفتح خان صادر شد که از منبع غیر که

و قدری از کارهای کهنه و نو خلل پذیرفت و احدی در مقام سد دان در نیامد و جرات عرض مطالب بنواب سابق الذکر نمودند و روز بروز خرابی آن زیاد و باغات و بساتین را از لهب تشنگی آتش در نهاد افتاد اشجار ترنج و نارنج خشکتر از اجزای شطرنج درختان آبی و قوت از بی آبی فوت و دار بست تاک که نمونه ظل عاطفت کریمان بود اوهن من البیوت لبیت العنکبوت سیب بسبب قحط آب در آسیب نار از تاثیر اسم خود سوخته و چنار آتش در درون افروخته انواع لیمو معدوم و از ذکر انجیر جز در سوره والتین چیزی معلوم نه دلها افسرده و گلهای پژمرده انهار سراب و دهکدها خراب صحرای میاناب که نمونه جنات تجوی من تحتها الانهار بود نمونه دشت کربلا و بازارگانان آن بلوک که همواره طریق مکرمت مسلوک می داشتند در طلب یکجرحه آب متحمل هزار گونه بیکار و بلا *

دم ماهی شده در قعر کرداب * غبار انگیز چون جاروب بی آب خضر را از دم آبی نشان نیست * زمرگ خود خبر هست و ازان نیست اکنون چند سال است که محصولات صیفی از بقول و حبوب از بلاد قریبه بانجا می آورند و محصولات شتوی را بامید باران می کارند و چون دو سه سال متوالی قبل ازین کم بارشی شد پار سال که مردم بصحرای عسکر باستسقا رفته بودند خاص و عام درانجا مجتمع شده اراده بستن بند و آبادی ولایت نمودند و روز دیگر جهت تاکید امر همگی بمسجد جامع حاضر و هریک بقدر وسع و استطاعت چیزی قبول نمودند که از خالصه خود بان مصرف برسانند چون انجا این مدعی در کارخانه تقدیر رب العالمین صورت وقوع نیافته بود در عقده تعویق افتاد و هم چنان موقوف بماند لعل الله یحدث بعد ذلک امرا *

و دو وارد شوشتر شدند و خود با محمد علي خان و عساکر مفسوره در سلج ماه رمضان داخل شدند و طهماسب قلي خان در خانه معصوم آقا و محمد علي خان در خانه میوشکار فرود آمدند و سیورسات قشون را سه روزه اسفندیار بیگ تدارک نموده بودند و دران سه روزه ده روزه دیگر حواله شد و سهولت از مردم باز یافت شد که خلق چندان ستمی نکشیدند و شیخ ناصر بن حمید آن را با چند نفر دیگر که از مشایخ عرب بخدمت آمده بودند در شوشتر محبوس و همراه بردند و چون مقدمه نقد میزان و خوابی ولایت را محمد علي خان بسردار اظهار نموده بود مقبر داشتند که اهل خبرت و مستوفیان اخراجات تعمیر آن را بر آورد نمایند و مبلغ هزار و چهار صد و هفتاد تومان که استیفا نموده بودند بمالوجبات کاشان حواله و اسفندیار بیگ را بسرکاری آن مهم مامور و حاجي محمد بن حاجي زمان و حاجي محمد علي بن حاجي عبد الحسين مولا و حاجي محسن بن خواجه میرزا علی و حاجي معصوم بن حاجي تقی قلاس را که کدخدایان بلد و معارف کل آن سرحد بودند بتکویل داری وجه مزبور معین نمود و بعد از نهضت نواب مشار الیه بسمت فیلی حاجي محمد علي و حاجي معصوم بکاشان رفته وجه را باز یافت و مراجعت نمودند و اسفندیار بیگ اهتمام تمام معمول داشته بمشورت و استصواب حاجي محمد مذکور که بفنون معرفت معروف و بجمیع محامد ذاتی موصوف بود در سال بعد کار مزبور باتمام رسید و چنان شد که خلائق از بالای بند بصحرای کوکر تردد می نمودند و کثرت محصولات و ارتفاعات صیفی دران سال بعدی رسید که مردم ادای شکر نعمت نتوانستند نمود و مقارن این حال اسفندیار بیگ از این سرای عاریت بدار آخرت انتقال نمود و آب سیل دران سال طغیان زیاد نمود

خود را برداشته بسمت فارس فرار نمودند و اصفهان از اوغام خالی شد و پادشاه و طهماسب قلی خان و عساکر داخل اصفهان شدند و پادشاه درانجا توقف و طهماسب قلی خان با عساکر بتعاقب اوغام روانه فارس شدند و چون کلب علی بیگ ولد مهر علی خان در شوشتر و کوهکیلو قلیچ قورچی صفا میرزا بود و در جانکی قتل او داخل بود و یوزباشیان کوهکیلو این خدمت را از او بیپایه سریو اعلی در خراسان معروض داشته بودند و دران ایام رقم حکومت شوشتر باسم او رسیده بود نهایت چون طایفه اعراب صاحب یدو مالک تمام آن صفحه بودند این رقم ابواز نشد و جز معدودی بر مضمون آن اطلاع حاصل نموده بودند و بعد ازآنکه خیبر شکست افغان در رشمه خوار رسید مردم فی الجمله مطمئن گردیدند و ارقام متعدده باسم کلب علی خان متعاقب آمد و اعراب ضعیف شدند مضمون ارقام معمول گردید و کلب علی خان در دزفول معتقد شد و اعیان شوشتر را بانجا طلبید و بقایای مداخل را که در محل مانده بود باز یافت و خود و قشون را مستعد نموده روانه اردربی معلی گردید و قبل از او ابو الفتح خان روانه شده بود و چون در اصفهان بشرف بسا طبوسی ولی نعمت رسید او را بخدمت سردار مامور نمود و در حدود شیراز بطهماسب قلی خان ملحق شد و محمد علی خان بن اعلان خان همراة سردار و حاکم کوهکیلو بود بواسطت او حکومت شوشتر بابو الفتح خان تفویض شد و کلب علی خان حوالی بروجرد بود که بر عزل خود مطلع شد قشون را مرخص نمود و خود مخفف روانه خدمت سردار شد و چون سردار از شیراز بکوهکیلو آمد ابو الفتح خان را باستمالت علی مردان خان به فیلی فرستاد و کلب علی خان را بتحصیل هزار تومان پیشکش ورود بشوشتر فرستاد و ایشان هر دو در اواسط ماه رمضان چهل

دورزا و مستوفیان و صاحب جمعان و سر رشته داران مالیات دیوانی از مضمون مسطور انحراف ورزیده درانجا مدخل نمایند در روز فزع اکبر در محضر شفیع معشر و سید بشر حضرت پیغمبر صلی الله علیه و اله شرمسار و خجل و از روی ساقی کوثر حضرت امیر المومنین حیدر و سایر ائمه اثنی عشر علیهم صلوات الله الیهم الیکبر سر افکنده و مذفعل باد فمن بدله بعد ماسمعه فانما ائمه علی الذین یدولونه و قد وقع الاشهاد بذلك فی شهر ربیع الثانی من السنه الثالثه و الاربعین بعد المائت و الالف (۱۱۴۳) و الشمس فی اول العقر و الحمد لله اولو اخر و ظاهرا و باطنا *

فصل بیست و دویم

بعد از قتل صفی میرزا اسفندیار بیگ مذکور جهت حفظ نظام و حصول اطمینان و آرام با شیخ فارس مدارا و سازش نمود که آسیبی بر عایا و ضعفا نرسید و طرق و شوارع فی الجملة مامون و مسلوک بود و دران ایام شاه طهماسب بخراسان بود و نادر قلی بیگ افشار ایبوردی باو پیوست و خدمات نمایان بتقدیم رسانید و مورد الطاف خسروانه گردیده خطاب طهماسب قلی خان یافت و سجع نگین او این بود * * بیت * شاید بفلک سایه از اقبال رکابم * طهماسب قلی خان شده از شاه خطابم و اشرف شاه افغان که بعد از محمود شاه خلیفه شده بود قصد خراسان نموده و ایشان بمدافعه او نهضت نمودند و تمام اختیار را از هر جهت با طهماسب قلی خان بود اولاد در شمه خوار محاربه بین الغریبین شده افغان مغلوب گردیدند و روی بفرار آوردند و ایشان را تعاقب نمودند تا مورچه خوار مابین اصفهان و کاشان و درانجا جنگ دیگر واقع شد و شکست ایضا بر افغان روی داد تا آنکه خود را باصفهان رسانیدند و بلا توقف کوچ و بنه

خورشید کشور هزمندی و دانشوری نیر اعظم عالم ضعیف نوازی و ذره پروری
تایید مداری که همواره رکاب عزم جازمش در دفع یاجوج فساد سریع السیر و
وجه همت والا فهمتش تربیت ارباب استعداد و تهیه اسباب و امور خیر
است معدلت شعاریکه در عهد امانش گرگ و میش در کوچهای تنگ
سربگوش یک دیگر می گذارند و غزالان شوخ چشم رفتار عشوه کار در موسم
بهار و جوش ریاحین و ازهار تا از روی کمال اطمینان و فراغ بعنوان تغفین
و ترطیب دماغ بمرغزار و باغ خرامند اطفال شیرخواره خود را بپستان
شیر سپارند مظهر آیات مرحمت و مروت ناصب آیات مکرمت و فتوحات
عالیجاه عدیم الاشباه ایالت و امارت و اقبال پناه مآثر و مفاخر و سعادت
دستگاه معالی و مناقب الکثناه زینا للجمالة والعظمة والشجاعة والمهابة
والعدل والاحسان ابو الفتح خانا ضاعف الله اجلاله و ادام اقباله که همواره
همای میمنت انتمای سعادتش ابا عن جد بمنابه فرقدان ابدی الظهور
بر مفارق سکنه این دیار پرتو انداز و نهال احوال اهالی این الکا بدشت
گرمی خورشید عنایت و هواداری لطف بی نهایت و دست پروری
تربیت و رعایت این سلسله علیه و الا در ترقی و اهتزاز است
وفی الحقیقت مقیاس قاطبه ایغولا از اقتباس مشعله فروزان دولت این
دودمان مناعت توامان افروختگی گرفته و وقوع پذیرفته نواب مستطاب
معزی الیه بتحریرک داعیه مساهمت در این مثبت حسن و امثال
فرمان و تعارف علی البدل و التقوی قبة الی الله و طلبا لمراضه مقرر فرمود
که مال یک باب دکان بقالی مزبور که بسرکار دیوان متعلق می باشد بدستور
سایر موقوفات مسطوره در وجه مصارف مذکوره مسجد و مدرسه مقرر بوده
عمال و مباشرین امور دیوانی از محال عمل خود موضوع و خارج شناسند
و بهیچ وجه متعرض نگردیده بمتولی شرعی و گذارند و هر یک از حکام

فروش مسجد و مدرس و مرسوم خادم بقدر احتیاج و نحو ذلک مقدم داشته آنچه اضافه بماند یک ربع آن بعنوان حق التدریس مخصوص مدرس و سه ربع آن فیمابین سایر مشغولین بالمساوات تقسیم شود و تولیت موقوفات مزبوره بعالیجناب واقف مذکور و اصلح اولاد ذکور بطنا بعد بطن و اکمل علمای بلد مرتباً الی ان یرث الله الارض و من علیها موقوف و مرجوع است و عزل و نصب و اخراج و ابقای ملایان و تعیین حجرها منوط برای اختیار مدرس و تعیین امام مسجد منوط برای متولی و خواهش اهل محله و تصدیق مدرس است که بحسب قابلیت و اهلیت اختیار نمایند مقرر آنکه مدرسین و امه و متولیان و متصرفان و متصدیان و سایر مباشرین اوقاف عامه که از جانب صدور تعیین می شوند مدرسه و مسجد و موقوفات مزبوره را از محال تصرف خود خارج و مستثنی دانسته بهیچ وجه من الوجوه درانجا مدخل ننمایند و از همه جهت قدم و قلم کوتاه و کشیده داشته بمتولی شرعی مزاحمت نرسانند و هر یک دینار و یک حبه که بعنوان رسوم و غیره ازانجا توقع و تصرف نمایند سحت و خون خفزی بر ایشان حرام و باز خواست آن در روز قیامت در مجمع خاص و عام و محضر سید الانام علیه و علی اولاده الصلوٰه و السلام خواهد بود و صیغه وقف شرعی بر نهج حکیم مرعی بشرح و قانون مذکور بلفظ ماثور وقوع یافته شرایط صحت و سداد و لوازم تسجیل و اشهاد معمول و مرتب گردید و چون این بذای برکت افتما در ایام سعادت نظام ایالت بندگان ثریا مکان والا شان رفیع البقیون فایض الامتنان منبغ الاحسان نواب مستطاب معلی القاب ملک جناب سامی قباب قطب فلک حکومت و امارت و جلالت مهر سپهر عظمت و شہامت و بسالت کوکب درخشان اوج حشمت و نجدت و ایالت اختر تابان برج مناعت و شجاعت و اصالت

و روشنائی و خادم و غیره در کار و سکنه مدرسه را نیز مرسومی که وجه معیشت ایشان باشد لابد و ناچار است و بدون این ممکن بود که در سهل و قتی بایر و منهدم بلکه بالمره از حیز انتفاع افتاده رسم آنها را بالکلیه بر طرف و منعدم گردد و خاطر عاظم معظم الیه باستدامت این آثار و استمرار آنها بمرور روزگار متعلق بود بفابر این جهت صرف مصالح مزبوره از املاک و مستقالات معموره خود که بانحای شرعی و وجوه صحیحیه مرعیه در تحت تملک مشارالیه داخل و بدون منازع و مزاحم بر وجه استحقاق در آنها متصرف و مستقل بوده وقف موبد و جلس مغلد نمود تمامی و همگی و جملگی یک باب دکان بقالی متصل بحجره هفتمین که بانضمام قطعه زمین بیاض محل این هر دو بنا از مالکان شرعی از اولاد و احفاد حاجی فخر الدین بوز بموجب قبایچه علیحدّه بمشارالیه انتقال یافته و تمامی و همگی و جملگی یک باب دکان دیگر متصل بان که درینولا بمال و رجال خود بنا و احداث نمود و تمامی و همگی و جملگی حصه مشاعه خود را از دو حجر طاحونه یکی دایر و دیگری بایر واقعین در قریه دو بندار من توابع بلده طیبیه و زفول و تمامی و همگی و جملگی حصه مشاعه خود را که نصف است از دو حجر طاحونه واقعین در زیربند ماهی باز ان یکی معروف بحسن بکی و دیگری احمد بکی که حاصل و مداخل موقوفات مزبوره بعد از وضع مصالح الاملاک هر یک بعلاوه مبلغ یک تومان و پنچ هزار دینار از حاصل نقد و جنس حصه معزی الیه از قریه نجف آباد و توابع که در تحت نهر کلانتری واقع است سال بسال بمصارف لازمه مدرسه و مسجد صرف شود باین قرار که اولاً اخراجات ضروریه اصل را از اندود پشت بامها و پابست دیوارها و اصلاح ناودانها و مرمت مباهها و چاه و حوض و آلات و ادوات آب کشیدن و سرانجام روشنائی مسجد و تجدید

جرعه از حوض ابویزش چون سؤر مؤمن شفائی بیقرین و هر قطره تازه تر
 کن ابوی شهدان ان الله يحب التوابین و يحب المتطهرین عفاى
 طهور چون سیمای پاکان از دور نمایان و کیفیت وضع ان و دیرک میان
 مذاصب تفزیزل مرج البکرین یلقیان بینهما برزخ لا یبدغان اساسش در
 رفع احداث صغار و کبار و تقزیه ارجاس و سواس خذاس نابکار متقن
 و استوار و اطرافش چون حوالی حوض کوثر مجمع متقین و ابوار خدمه
 چون ولدان جفان باکواب و اباریق و کاس من معین ایستاده و نشسته
 و شریک علیحدده بامثال امر و طهر بیتهی للقائمین و العاکفین و الرکع
 السجود میدان بسته حریمی با بیت الحرام یک جهت و مخصوص
 و جماعتی فی سبیلہ عفا کانهم بغیان مرموص از فضای پیش بعلاوه صفه
 طولانی پیش حجرها تا بحد محاذی ستون مشرقی مسجد بریسمانی
 متعلق بمدرسه است که مکفون غمیر مغیر و ذخیره خاطر خطیر واقف
 مغربی الیه آنست که درانجا بعض اشجار مثمره مانند فاکهه و نخل
 و رمان که ممدوح بنص قران و احادیث و آثار مستفیضه در استکباب
 غرس و ترتیب آن متواتر و بیکران است غرس نمایند تا ان مکان ملایک
 آشیان فیض صوری و معنوی را مجموعه و بمشابه ریاحین جفان جامع
 و فاکهه کثیره لا مقطوعه و لا ممنوعه گردیده سکنه آن نزهت سرا از تناول
 برکات مباحه بیچون و چرا شیرین مذاق و دایم الانبساط و از تعیش دران
 ظل ظلیل عشرت افکیز و سماع هزاران خوش الحان سحر خیز همواره در
 وجد و نشاط باشند و از محاذی ستونهای طرفین مسجد بریسمانی بمسجد
 متعلق است و تدمه که بمغربی واقع ست با چاه و حوض و ممر
 و مدخل و فضای خلف با او بخانها که در انجا ست از مشترکات است
 و چون مدرسه و مسجد را مصالح ضروریه بسیار از مرمت و فرش

ز عطر حور بهشت آن زمان بر آید بوی
نه خاک مدرسه ما عبیر جیب کند

و چون اطراف قریبه مدرسه و آن حوالی از مسجدی که مجمع صلوات
و مقام دعوات اهل محله باشد خالی بود جهت تسهیل بر همسایگان
و تناول ثواب رایگان و نظر بکمال ارتباط علم و عمل در ضلع مدرسه مسجدی
مصدق لمسجد اسس علی التقوی من اول و مشارک آن در فضا و ممر
و مدخل مشتمل بر ده گنبد بنا نمود کریمه تلک عشرة کامله گوئی اشاره بآن
است و باطن و اقممها بالعشر همانا مرجعش همان است اساطینش بتعظیم
شعائر دین مبین مانند عدول مومنین راست و باقامت شهادتین رستگاری
نشأتین با جمع ان الذین قالوا ربنا الله ثم استقاموا موافق بی کم و کاست
محرابش باستقبال جماعت رحمت کشاده آغوش ایستاده و منبرش
معراج الیه یصعد الکلم الطیب استوار نهاده خشت خام و پخته طاق
مرصعش رایت بگنبد میثائی افراخته زینت رواق فغفور چین را چون
سفال شکسته از طاق دلها انداخته سنگ خطائی آب و رنگش در نظر
صاحب خبرت مشتری افزون بهاتر از سنگریزه اسفندری و قندیل
بیعدیلش کمشکه فیها مصباح . المصباح فی زجاجة الزجاجه کانه کوب
دری نقش ساده فرش افتاده اش نگار قلمکار را پایمال و از تموج نباتی
رنگ ملمعش بوقلمون رنگ برنگ از انفعال صلابی بلند آوای کلنگ
والایش چون آوازه دین محمدی صلعم بآفاق عالم رفته و باعلاى کلمه علیای
و لذكر الله اکبر در اوقات خمس لیل و نهار نوبت لمن الملك الیوم لله الواحد
القهار کوفته بر میموندش نمونه چاه زمزم ورشته مدار پایدارش پرتاب تراز منطقه
فلک اعظم برج آیش ماء معین از اعماق زمین بجذبده صفای مشرب
کشیده و رشحات چرخ دولابش گوئی استادگان چرخ دولابی چکیده هر

معارف یتیمانه وقف و مسبل نمود حجره وسطین مکان مدرّس و ایوان
پیش آن مجتمع تدریس و شش حجره دیگر از یسار و یمین با ایوان محکم
پیش هر یک از آن سایر مشغولین است مدرّسی که دانشمندان رموز لوح
و قلم از جهات سده عالم غیب و شهادت بقصد استفاضه و استفاده بانجا
شتابند و مدرّسه که خضر و الیاس بقنوار و سکن مدت الحیات باطراف
ربع مسکون سیر نمایند مانند آن نیاوند بغائی چون وثاق کریمان محکم
اساس و فضائی چون وادی ایمن تجلی گاه انوار قدس بی اندازه
و فیاس عفه صفایش کوی از کوی ابو قناب فیض برده و از رشک
روان بخش جدول سلسال و لطافت زلالش که هذا عذب فرات آب حیات
روی بظلمات نهفته نسیم روح آفرای دل ربایش هوای وطن را از سر دور
برده و هوای عطرسای کربت زدایش افسانه شمال نجد و نسیم الصبا را
از الواح دلها سترده فروش گسترده اش از اجفحه مثنی و ثلاث و رباع
فرشتگان سدره اشیان در هم بافته و رواشن پر فروش را کوئی از سنای بقعه
مبارکه پرتوی تافته درویشان کرام از انجام این بذای جنت فرجام بشوق
نواضع و خدمتگاری سکه آن مقام منبسط و دل شاد و حفظ اعمال عباد
شکر گنان که نعم الزاد ایوم المعاد و بسکنا گزینان این مکان برکت نهاد
انشاد هدیاً لارباب النعیم نعیمهم در تهنیت و مبارکباد جواهر گران بهای
معانی چون قطرات سعایب نیسانی از تقریر دلپذیر ایشان می بارد
وید طولای تحریر بی نظیر ایشان است که صور علوم و معارف بر الواح
ذهان مستعدون می نگارد حافظ این بزم در مقامیکه آهنگ مباحثات
دماید اگر این نوا سراید گنجایش دارد *

* شعر *

حدیث مجالس ما معو شک و ریب کند

دعای ماسست که روح الامین بغیب کند

پیرایش قحط رجال عرب و عجم سواء العاکف فيه و البادکوی رفیعش
 مجمع امانی / و سعادات نمونه عیدگاه منی و بیت عتیقش و جهة اولیای
 ارادت و من دخله کان امفا خدام کرام مقام با احترامش از فضل بیدریغ
 باقدام سعی بلیغ بدعوت حاجتمندان پویان و در قیام بمراسم میزبانی
 با کمال کشاده جبینی و چرب زبانی از روی ملاطفت و نوازش و نهایت
 شوق و خواهش ورد سلام علیکم طبتم فادخلوها گویان از خبز خواری
 خوان احسانش مائده حواریین رشک برده و نعمت الوان فراوانش فیها
 ماتشتهي الانفس و تلذ الاعین در پیشگاه تمنای صادر و وارد غیر ممنون
 گسترده سلاله الاماجد و الاعاظم و الاکابر نقاوة الامثال و الصنادید کابرا
 عن کابر شجاعا للغر و الرفعة و الامارة و الاقبال زینا للماثر و المفخر
 و المعالي و الاجلال اسفندیار بیکا احسن الله احواله و اصلاح باله و حقق
 فی الدارين اماله صدق عالي قدر رفیع مقدار گرمی تبار مرحمت و غفران
 پناه رضوان جایگاه المبرور المشکور المقتل الی رحمة الله رستم بیکا
 تغمد الله بغفرانه و اسکفه اعالي جفانه که همواره انتظام مصالح این دیار
 بسر انگشت کار گذاری آن توفیق آثار برقرار و حل معاند امور عموم سکنه
 این مرز و بوم بدستور آبا و اسلاف بزرگوار بعقده کشائی رای زرین و ذهن
 متین آن سعادت یار عالی مقدار است حاضر و حاصل و توفیق ادراک
 این فوز عظیم مجامع احوال معظم الیه را شامل گردیده این طلسم قدیم را
 که باسم سامی آن شهر یار گرمی انعقاد یافته بود بقوت بازوی تأیید مغل
 گردانید و لسان حال آن ارجمند باواز بلند صدای کم ترک الاول للآخر
 بمسامع ارواح سابقین رسانید و بقدر اهتمام وجد تمام در زمانی قلیل سبیل
 این مقصد جلیل را با وصف کثرت اشغال بالانفراد و الاستقلال پیمود و این
 بنای مبارک را مشتمل بر هفت حجره بر مشغولین علوم دینی و طلب

ذیک بختان که اشعه انوار توفیقات یزدان بر ساحت احوال ایشان تافقه
 در انظر بلاد مشهوره مدارس و مساجد متعدده معموره وجود یافته و در
 دار المومنین شوشتر صیفت عن الافات والشوکه از مشاهیر بلاد قدیمه اسلام
 و نقد کامل عیار خالصه اهالی ان مفتش بسکه ولایت شاه مردان علیه
 و علی اولاده الصلوٰه والسلام است نیز مساجد عدیده و جوامع قدیمه
 و جدیده ساخته و پرداخته گردیده و سکنه انجا باقامت جمعه و جماعت
 و رسوم دین و اقامت تهجد و اعتکاف و ادب و آیین سر آمد و معروف
 و در السنه و افواه بوصف رجال لاتلیم تجاره و لا بیع عن ذلر الله مذعوت
 و موصوفند و درس و بحث و مزانه علوم نیز بحد الله بیفهم شایع
 و منتشر و دواعی و رغبات ایشان بتعلیم و تعلم متوفر و متکثر است نهایت
 دران دیار فیض آثار تا بحال وجود مدرسه که بخصوص درس و اشتغال
 بنا شده باشد اتفاق نیفتاده و احدی از اکابر آنجا ترتیب حلقه پایدار که
 بمروزر روزگار محیط دایره جمیعت طلبه علم و معرفت باشد بفا فذهاده
 هرچند در مبداء فیاض بخلی و امساک نی نهایت ادراک این قسم
 سعادات عظیمه جاودانی و دریافت لطف و توفیق یزدانی موقوف
 باستعداد جوهر قابلیت نفسانی و مسبوق بسر نوشت روز اول و تقدیر
 ربانی است تا بعد از تمادی روزگار و انقضای دهور و اعصار که بعفایت
 بی نهایت اعلی حضرت باری همگی اسباب و شروط این خیر جاری
 بوجود فیاض الجود وافر السعود عالیجناب مبادی اداب سامی القاب
 نیابت و نجابت و اقبال پناه محامد و مکارم و معالی دستگاہ دقایق
 و معارف انتباه مشعل افروز دودمان رفعت و عزت و نجات و مناعت
 مسند آرای انجمن ارادت و عظمت و مکرمت و شجاعت و الا تباری
 که ساحت پر سعادتش مقصد طوایف امم از آقاصی بلاد و سرای دولت

و فی الحقیقه غرض اصلی از بعثت انبیا و تفزیل کتب سماویه و تاسیس
 شرایع و نوامیش الهیه و تقریر ادیان و ملل همین استکمال نفس و انتظام
 سر رشته علم و عمل است تا بدوکت انبیاء هدایت گستر در استخراج
 مجهولات از خطائین هر دوسر محفوظ و بدلالات اربعه متناسبه کتب
 الهی بجمع سعادات و حصول مرادات بهره مند و محفوظ باشند و نصوص
 صریحه کتاب و سنت در باب شرافت و ایجاب تکصیل علم و معرفت
 و قیام باعمال صالحه که مسبوق و مربوط بآوست از غایت استفاده
 و شهرت مستغنی از ایراد و بیان است و بمضمون و للملارض من کاس
 درام نصیب مجالس و مجامعی را که در این خصوص انعقاد و ترتیب
 یافته باشند بر سایر اصناف و باقی مساکین ثابت و ظاهر و بمقتضای
 شرف امکان بالمکین مزیت و رجحان واضح و باهر است و لهذا در جمیع
 اعصار ارباب ثروت و اعتبار که از جویبار توفیق حضرت کردگار سیلاب
 و سرشار گردیده و از شربخانه الطاف بی نهایت جناب احدیت شهد
 شناسائی و معرفت چشیده در تهیه مجالس افادت و استفادت و بقای
 مدارس و مساجد و مجامع عبادت جهت رونق امر تعلم و تعلیم و اجتهاد
 و گرمی هنگامه تقوی و صلاح و سدای سعی بلیغ بر ذمت همت واجب
 وجد و اهتمام در ترویج و انتظام آنها بافضی مراتب نموده اند که هم
 باعث افکشار صیت و بلندی آوازه و هم موجب نیکنامی بی اندازه
 و هم از بقای اثر بمورور روزگار ذکر ایشان زنده و برقرار و مصداق ان اثارنا
 تدل علینا فانظر و ابعدنا الی الاثار بوده از مشارکت در اجر و مثویت
 حسنی باهر که در اینجا تردد و سکنا نماید در این امر شایسته جزای فامامن
 اعطی و اتقی و صدق بالکسفی ففیسه لیسری و یوم لا ینفع مال
 و لا بنون من جمله لا خوف علیهم و لاهم یحزنون باشند باین جهت از مآثر

دموده بسعادت علم و عمل از سایر مکذوبات علوی و سفلی ممتاز و یوم یاقی
 دل نفس تجادل عن نفسها بدعوت یا ایتها النفس المطمئه ارجعی
 الی ربک راضیه مرغیه فادخلي فی عبادي و ادخلي جنתי دستوری
 یافته در حظایر قدس و مجامع انس باشاره اولئک مع الذین انعم الله
 علیهم من الذبیین و الصدیقین و الشهداء و الصالحین و حسن اولئک رفیقا
 مشار الیه و بذشرف و یلبسون ثیابا خضرا من سندس و استبرق سوافراز
 کردند بلکه اقوی وجوه ظاهره و اوضح حکم باهره در آمیختن جان و تن
 و برهم زدن جوهر نورانی نفس به پیکر ظامانی بدن همین حصول تمکن
 تام و تصرف عام و قدرت بر استعمال قوت عمایه و اقامت طاعات و عبادات
 بدنییه و انتظام مصالح شخصییه و مدینه است که وظایف اعضا و ارکان
 و وجود آلات و جوارح موقوف علیه آنست و چون این استکمالات
 و حصول این کمالات مشروط بامهال اجلی است که خروج آنها از قوه
 بفعل دران میسر تواند شد و مدت حیات عبارت ازان است بالضرورة
 در مدت مزبوره شارع حکیم جهت بقای شخص و نوع و دفع الم شهوت
 و کسر سورت قوای حیوانی بعض لذات جسمانی را مانند اکل و شرب
 و نگاه بر قانون مقرر شرع انور مباح فرموده تا از تناول آنها چاشنی گرفته
 نمونه لذات حقیقی عالم دیگر و نشانه فیها ما لا عین رات و لا اذن سمعت
 و لا خطر علی قلب بشرشنا سند و هر یک که قوتین مزبورترین را باطل
 و مهمل و استعداد اصلی را ضایع و معطل کرده فطرت ذاتیه خود را
 مختل و همگی همت را مصروف شهوات حیوانی و درست ساختن
 مشرب و منکح و ماکل داشته باشند مصداق اولئک کالانعام بل هم اضل
 و بعلت دعوی انسانیت بحسب شکل و صورت و بمحض حیوانیت
 در باطن و سیرت داخل جمع ان المنافقین فی الدرك الاسفل خواهد بود

اما بعد بر سبکی در میان مدارس دانش و بیانش و محققان مقاصد حکمت آفرینش که از تصور مقدمات عرفان بتصدیق جتن و عمل ارکان نتیجه ایمان یافته و از مطالعه مصنفات بدیعه عالم الغیب و الشهاده بقوت اجتهاد فطر و استفاده روش مسائل معضله حقایق دانی و اصول معالم مشکله دقایق معانی را از هم شکافته اند صورت این معنی در مرات و وضوح نمایان و صدق این دعوی در محضر عقل نکته دان ثابت و مسلم البرهان است که حضرت یزدان اجلت قدرته پیکر انسان را بمضمون و بدا خلق الانسان من طین از عنصر جماد و ماده سایر موالید عالم کون و فساد ایجاد و تکوین فرموده در اصل جسمیت و لوازم یا باقی اجرام و اجسام مشارک و مساهم است و بعد از افاضه نفس حیوانی که صفت حیات و امتیاز از بعض مرکبات مانند جماد و نبات پیدا نموده منشاء آثار ارادیه می تواند بود در اکل و شرب و نوم و وقاع و سایر لوازم حیوانیت مساوی و مساوق سایر انواع است و بافاضه نفس مدرکه معقولات استعداد و استعمال مجهولات و انتقال از ادله بمدلولات و از علل بمعلولات یافته ترتیب افکار و خیالات و تصرف در وجوه دلالات و فنون کمالات و کیفیت انتقالات و استعمال قوی و آلات میتواند نمود و در این مرتبه او را بر جمیع عالم مرتبت ثابت و مسلم و بنص محکم انبی جاعل فی الارض خلیفه بر سایر عالمیان سرور و محکم و بمودای و لقد کرّمنا بنی آدم شایسته تشریف و تکریم و مصداق لقد خلقنا الانسان فی احسن تقویم است و بشهادت مقبوله فطرت و تصدیق تصور و فکرت نفس ناطقه انسانی از قوتین نظریه و عملیه مزج و ترکیب و این معجون کبیر بدست قدرت حکیم خبیر از این دو جزء مناسب تخمیر و ترتیب یافته که بقوت نظریه ادراک علوم و معارف عقلیه و سمعیه و بقوت عملیه امتثال تکالیف و آداب شریعه

مصارف شایسته حمیده و اعمال عالیه پسندیده بنحوی که موافق شرط
و مقتضای جزای او مؤسس این اساس بوده باشد صرف نمایند و بجهت
اکمال نعمت و اتمام حجت صاحب کتاب و شفیع روز حساب و کشف
طریق صواب و جامع جوامع حکمت و فصل خطاب هادی سبیل و عقل
کل ختم رسل را صلی الله علیه و اله بر مسند صدارت و برتری و رسادۀ
سیادت و سروری بتقریر مقاصد حکمت و شرح هدایت و توفیق موافق
معرفت و درایت و ترتیب مبادی وصول و تهذیب معالم اصول و تمهید
قواعد شرح مفید و احیای موات دین حنیف و تسهیل تکالیف شرعیہ
و تلخیص زواید اصلیہ و فرعیہ و انتقای وظایف مقررہ عبادات و تلقین
عقائدات معین و مخصوص و اشرف اصحاب و برگزیده ان عالیجناب
و خواجه مذکور و محراب و راز دار اسرار الی من العلم الف من باب یفتح
من کل باب الف باب سرور عذرة طاهرة مخصوص بخطاب انت اخي
في الدنيا و الآخرة بـب مدینه علم و هدی معلم قدسیان ملاء اعلی حضرت
مرقضى و سایر شایستگان این دودۀ سده را بمرتبه رفیعہ امامت
و خلافت و منزلت سفیه کرامت و شرافت و توضیح شرایع الاسلام
و تفصیح احکام حلال و حرام و امارت مسالک افهام و تفصیل جمل علوم
و تکمیل آداب و رسوم و اقامت حدود و سیاسات و سایر فنون ریاسات
نامزد و منصوب فرموده کریمه انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس
اهل البیت و یطهرکم تطهیراً از عصمت و طهارت و علو شان و بمدلول
ان فیذا اهل البیت فی کل خلف عدد لا مرتبه سیادت و امامت تا قیام
قیامت حق مختص ایشان است صلی الله علیهم و علی ارواحهم
و اجسادهم و بارک و سلم ما تعاقبت الانوار و الظلم و اشتعل نار علی علم
و جرى علی وجه القرطاس و القلم *

که مخزن اسرار ربانی و مظهر قدرت سبحانی است از فنون مختلفه کایفات و امور عامه ممکنات و اشکال اربعه عناصر و مقولات منزهه اعراض و جواهر بحدی متقن و مضبوط و اجزای آن را بنظم طبیعی مرتب و مربوط فرموده که هر یک بر اتقان حکمت الهی حجتی قاطع و دلیلی مسلم و در نظر حق منظر چون مراتبی افکار و متطالعون مراتب انظار بر کمال فضل و وثاقت تدبیر و تفرد از مماثلت مانند و نظیر استوار تر از برهان سلم است و فی کل شیئی له آیه تدل علی انه واحد قانون کلی نوع انسان را که مقصد اول این کتاب و محل معرفت خطا و صواب است بمنطق معرف اسرار و قول شارح نقایح افکار و جوهر نفس مدرکه معانی و مقولات عشره حواس و مشاعر انسانی که خاصه این ماده و فصل آن از سایر اجناس و انواع است اختصاص داده و بر راتبه خواران رسم مقرر حیات ابواب فتوحات و فیوضات کشاده و ابواب سعادات اماده و اجزای استعدادات منظم نهاده تا بقوت استعداد نفس والا فطرت مصباح متجدد فکرت افروخته در خلوت غیب از تامل آیات محکمات لایب بمراد کلی و مقصد اصلی واصل و از تتبع اثار معتبره رجال موثقین و تصرف افعال قلوب عبارات اخری شک و یقین و ملاحظه ترکیب جمل متناسبه متعاطفه و ترتیب افعال قلوب احوال متداخله و مترادفه و حقیقت افتخار فعل بفاعل و اختلاف حرکات معمول بحسب اقتضای عامل و کیفیت تعلق مسند بمسند الیه و ارتباط صله و موصول و عطف و معطوف علیه و معرفت نسبت مبتدا و خبر و اشتقاق امثله مختلفه از اصل واحد مصدر و سایر مقدمات اختیار و فنون اعتبار باصل بنا و حقیقت معنی مفتقل و در مجامع ظهور و مدارس شهر و حضور بقوت محاوره و تعبیر و امداد بیان و کلام و حدیث و تفسیر بمذاکره و تقریر آن مشغول گردیده فاضل اوقات را

مواصات و غمخواری می نمودند و بحسن تدبیر او معاند مشکلات متجمل و نظام احوال بلاد و عباد مبرا از هرگونه خلل بود و حق تعالی سعادت احوال او را بحسن عاقبت مختتم و نیک نامی دنیاوی او را بتوفیق تدارک آخرت مشفوع و منضم گردانید تا در اواخر حال از جمیع مهم دیوانی استعفا و توبه نمود و بقدر مقدور خود را از حقوق الناس بری الذمه ساخت و مسجد و مدرسه و موقوفات بجا نهاد *

فصل بیست و یکم

وقفنامه مدرسه و مسجد اسفندیار بیگ میرشکار باین صورت ارتسام یافت

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذی ابدع بقدرته عوالم الوجود - و افاض علی ساکنیها صنف الخیرات بما سبل من ینابیح الجود - و کرم مفهوم الانسان فحکمه علی کل موجود - وجعله فی الارض خلیفة و امر الملائكة له بالسجود - و انتخب نبیه المصطفی و ادم بین الماء و الطین - و شد عضده بنجیة الانزع البطین - وجعلها کلمة باقية فی اعقابہ الطاهرين - و فضلهم علی سایر الثقلین من الاولین و الاخرین - صلوات الله علیهم علی ما شملوا عن ساق الاجتهاد فی تحمل اعباء الرسالة و الامامة - و ادبوا انفسهم فی ارشاد اهل سواد و الصد عن مهازل الجهالة و الوخامة - مادامت دلائل الهدی الی مشارع النجاة سابقه - و بقیة الآثار شاهدة بکمال قیودها ناطقة - بعبارت دیگر مقدمه کتاب که موقوف علیه سایر فصول و ابواب است درود و سپاس و ستایش بی قیاس صانع است حکیم و قادری علیم که نسخه جامعه عالم امکان را

معنی موافق رای سایر الناس نبود ایشان غوغا نمودند و خان در قلعه محصور شد و دزفول هم باین سبب برهم خورد و مردم شوریدند و مهر علی بیگ نایب را بیرون کردند و ولایت را بشیخ فارس بن مساعد بن ناصر بن خنیفر نامزد نمودند و روز بروز آن فتنه غلیظ تر شد و اختیار بدست سفها و جهال افتاد و مشایخ عرب جمعیت نمودند و ابو الفتح خان ضعیف شده بسر دادن صفی میرزا تن در داد و چون او را از قلعه بیرون آوردند و هوا خواهان بوجود او قوی حال شدند ابو الفتح خان از شهر بیرون رفت و اختیار توقف در میان عرب نمود و آخر از انجا هراسان شده بجبال بختیاری متحصن شد و صفی میرزا مقتدر گردید و جمعی از سر خیالان کوهکیلو در شوشتر بخدمت او رسیدند و بسا فتنهها از وجود او برپا شد و مردمان بیگناه بقتل رسیدند و اجامه و اوباش دست یافته میرزا محمد باقر ابن شاه میرزا میر و حسین قلی بیگ ابن زال بیگ میرشکار دران فتنهها مقتول شدند تا در شهر رمضان سی و هشت بسمت کوهکیلو حرکت نمود و مدت دو سال در انجا صاحب دولت بود و انواع فساد بظهور رسید و خاندانها برانداخته شد تا بقتل رسید و مردم از شر او فارغ گردیدند و در ایام صفی میرزا حکومت شوشتر با شیخ فارس بود و تمشیت بکفایت اسفندیار بیگ منوط بود و او مردی دانشمند صاحب هوش خیر خواه نیک نفس بود و با عموم خلق بوجه احسن مسلوک میداشت و باموری که متضمن ضرر عباد الله باشد هرگز رضا نمیداد و نظرتی بسیار عالی داشت و همواره همت بر امور عظیمه می گماشت و توفیق ربانی معاون و ممد او می شد و رای او در حل و عقد امور رزینی و فکرش در ملاحظه عواقب متین بود و حدیثش صایب و سخاوتمند در طبعش غالب و پیوسته افتادگان را دستگیری و یاری و محنت زدگی را

محمود سی و پنج محمود داخل اصفهان شد و طهماسب میرزا ابن شاه سلطان حسین که در ایام محاصره از اصفهان بیرون رفته بود در عزة عفر در دار السلطنت قزوین جلوس نمود و محمد علی خان بن صلان خان مملکتمدار بود و در همان وقت رقم حکومت کوهکیلو باسم بیجن خان و حکومت شوشتر باسم پسر او ابو الفتح خان صدور یافت و ایشان هر دو در دزفول بودند و حکومت ایشان دو سال کشید در این بدین شخصی مجهول الحال در بختیاری ظهور نمود که خود را بنیوت منسوب بغواب می شمرد و صفی میرزا نام خود می گفت و محمد حسین خان بختیاری حقیقت حال او را مصحوب جلوداران باز روی معلی که در انزلیجان بود عرض نمود و قبل از ورود جواب سرخیلان بختیاری باستصواب محمد حسین خان مصلحت خود را در تمکین و اقتدار او دیدند و بساط فرمان فرمائی جهت او چیدند و عمال و اعیان شوشتر را بانجا طلبیدند و ابو الفتح خان نیز بانجا رفت و چند روزی بدین مفعول بود که جلوداران از اردو مراجعت و رقم اقدس مشتمل بر تکذیب آن شخص و عاری بودن از لباس نسبتی که ادعا می نمود آوردند و رقم تجدید حکومت باسم ابو الفتح خان نیز همراه داشتند لاجرم صفی میرزا در بختیاری محبوس و ابو الفتح خان بدولت معاودت نمود و ثانیاً سرخیلان بختیاری را بر سردادن صفی میرزا رای قرار گرفت برفاقت خواجه اسمعیل بختیاری در شهر ذی حجه سی و هفت وارد محال کرآئی شوشتر و ابو الفتح خان با سپاه و سادات و اعیان باستقبال او رفتند و بکوکبه تمام تر داخل شهر شدند و در قلعه فرود آوردند و چند روزی باین قرار گذشت تا ابو الفتح خان بمشورت یوز باشیان و بعض سادات او را گیرانیده محبوس نمود و قلیل اسبابیکه دران چند روز از بابت پیشکشی های مردم در سرکار او بهم رسیده بود بموافقان تقسیم کرد و این

و اسفندیار بیگ والد او خلیفه او شد و در سال بیست و نه نواب مالک رقاب ببردن آب کون بفرح آباد اصفهان تصمیم عزم نمود و آقا کمال ناظر سرکاران امر بود و چون بر سر کار حاضر شد یحیی خان بن یوسف خان حاکم بختیاری او را خدمت نمود و باستدعای او حکومت شوشتر بیهی خان مفوض شد و در ماه رمضان سنه مذکوره میرزا محمد حسین بنیابت آمد و مدت او سه ماه بود *

فصل بیستم

در شهر ذی قعدة بیست و نه مهر علی خان ابن کلب علی خان حاکم شد و در صفر سنی وارد ولایت شد و حاجی محمد خان برادر او نایب بود و چون او بر رفت میر عبد الصمد سوری نایب شد و در سال سی و دو ثالثا عبد الله خان حاکم شد و بساخلو حویزه مامور بود و چون دران بین وای محمد بیگ بن محمد زمان بیگ دلی از جانب لطف علی خان سپهسالار تنبیه اشوار شوشتر آمد و مردم هراسان شده فتنه تشدید یافت عبد الله خان از سید محمد اخان والی حویزه چند روزی جهت تسکین نایره فتنه مرخص شده در ماه رمضان بشوشتر آمد و بعد از طی آن مقدمه در ماه شوال روانه حویزه شد و در آنجا بود تا وفات نمود و مسجد خان در جوار قلعه از آثار حکومت اول اوست و بعد از وفات او حکومت ببرادر او محمد رضا خان مفوض شد و قبل از ورود شوشتر معزول شده حاجی محمد خان بن کلب علی خان حاکم شد و بد ز قول رسید که محمود بن میر ویس قشون باصفهان کشید و در ماه جمادی الاول سی و چهار در مغزل کلون آباد جنگ سلطان واقع و قزلباش مغلوب گردیدند و محمود بفرح آباد نزل و اصفهان را محاصره نمود و در ایام محاصره حکومت شوشتر بمهر علی خان ایضا مرجوع شد و محمد حسین بیگ پسر مهتر او بنیابت آمد و در چهاردهم

سعید خان بن حقنظر خان قرار گرفت و بسبب شدت حرارت هوا در آن سال
 فشنون فیلی ضعیف شدند و وبائی در ایشان افتاده هر روز جمعی بتملف
 می رسیدند و باین سبب علی مردان خان بولایت خود مراجعت نمود
 و در ماه رمضان بیست و شش بیچن خان معزول شد و حکومت ثانیاً به
 عبد الله خان انتقال یافت و آقا محمد میر آخور را نایب نمود و در شهر
 ذبی قعده خود وارد دزفول شد و رستم بیگ با اولاد و معصوم آقا و سایر یاران
 که بمنشهر مقدس رفته بودند در مراجعت بموکب عالی مملوک شده
 برفاوت آمدند و عبد الله خان در خارج شهر دزفول خیمه زده بانظار
 علی مردان خان که بانفاق بتادیب و تنبیه اعراب پردازند و حاجی
 حسین بیگ و حاجی شاه نظر بیگ با رفقا که بحویزه رفته بودند مراجعت
 بدزفول و در دوازدهم محرم بیست و هفت وارد حضور نواب عالی شدند
 و چون حسب الامر الاعلی نواب خان بگیراندن ایشان مامور بود خدمه
 را بامتثال امر اقدس امر نمود ایشان سرکشی نمودند و از جاده انقیاد
 و اطاعت که شارح نجات است قدم بیرون نهادند و جنگ در گرفته
 حاجی حسین در همانجا مقتول و حاجی شاه نظر زخمهای منکر برداشته
 بعد از سه روز وفات نمود و چون علی مردان خان بحوالی دزفول آمد
 عبد الله خان و سعید خان بختیاری باو پیوستند و سید عبد الله خان
 از حویزه حرکت نموده در صحرای دوبرق بایشان پیوست و اعراب را
 که بسمت رود عماره رفته بودند تعاقب نمودند تا آنکه در شهر جمادی الاول
 سنه مذکوره تلاقی فریقین شده اعراب غالب آمدند و سید عبد الله را
 گرفته در خانه عبد العالی ابن عبد الخان بن فریح شیخ السلطان محبوس
 نمودند و علی مردان خان و عبد الله خان و سعید خان فرار نموده هریک
 بولایت خود رفتند و در آن واقعه رستم بیگ میرشکار باشی مقتول شد

همان سال میر ویس افغان قلیچی در قندهار باغی شد و کرکین خان والی بخارا بکشت و کیخسرو خان کرجی با سپاهی کران از کل ممالک محروسه بمدافعه او برنفتند و ازان جمله پنججاه نفر از قشون شوشتر بسر کردگی حاجی حسین بیگ بن حاجی بیچن آقا و قشونات شکست خورده کیخسرو خان مقتول شد و دفعه دیگر قشون بقندهار فرمودند و عبد الله خان از جمله مامورین بود و در رفتن تساهل نمود و در سال بیست و چهار صفی قلی بیگ نایب کوهکیلو دفعه وارد و ازرا در باغ خواجه گیرانید و بقلعه آورد و اموال او را سونک سرکار دیوان نمود و معصوم آقا بن بهیون آقای غلام را که نایب و ناظر و وکیل بود با خواجه حسین مستوفی و آقا هادی ابن خواجه عنایت الله ابن خواجه عبد الباقی که مستوفی خاعه بود ایضاً محبوس نمود و بعد از یک هفته که روانه شد ایشان را مرخص و عبد الله خان را بقلعه کلاب فرستاد و محمد زمان بیگ ولی را که میرشکار باشی کوهکیلو بود بنیابت شوشتر گذاشت با چند روزی که خبر حکومت بیچن خان بن فضل علی بیگ بن فتح علی خان رسید و او حاجی شاه نظر بیگ بن حاجی بیچن آقا را نایب نمود و جمیع امور دولت خود را باو مفوض داشت و دران سال عربستان بشورید و سید عبد الله خان بن سید فرج الله خان را که والی باستقلال بود سادات مشعشع بنی اعمام او باتفاق مشایخ عرب گیرانیدند و فتنها برپا شد و عوض خان از اردو جهت تدبیر آن امر بکویزه آمد و روز بروز غلیظ تر شد و در همان سال بختیاری هم برهم خورده بود و حاکم خود محمد علی خان بن یوسف خان را گیرانیده بودند و علی مردان خان بن حسین خان بن شاهویردی خان فیلی باتفاق بیچن خان مامور بتمشیت این امور گردیدند و اجتماع ایشان در دزفول دست بداد و کاری از پیش نرفت تا آنکه محمد علی خان معزول و حکومت بختیاری

خان والي حویزه مامور بفتح بصوره شد و دران زمان بصوره در تصرف
 شیع مانع ابن مغامس متفق بود که از اولیای دولت رومیه گرفته بود
 و کلب علي خان با سایر خوانین این حدود بموافقت سید فرج الله خان
 مامور بودند لهذا در شوشتر چندان توقفی نمود و دران سال آب سیل
 طغیان نمود و رخفه بند میزان زیاد شد و آب که برود دو دانگه زور آور شد
 بند مقام خلل پذیرفت و آسیاها و چرخاها که در آنجا بود همه بایر شد
 و باغ بر جعیار و سالم آباد و بلا گردان و کلابی و سایر باغچهها که از آنجا آب
 میخوردند همه بر طرف شد و مانع عظیم دران سال آمد که تمام اشجار و ثمار
 و محصولات بتلاف رسید و این مقدمات ابتدای خرابی شوشتر بود و بعد
 از آن سید فرج الله خان یابی شد و عم او مولی هیبه بن خلف بحکومت
 حویزه آمد و او مردی عاجز کبیر السن ضعیف بود و از عهده تمشیت عربستان
 بیرون نتوانست آمد و ترکنازان اعراب بتمام بلوکات رسید و خط پریشانی بر
 پیشانی اهالی آنجا کشید و در تاریخ صد و یازده عیسی خان بن ذو الفقار
 خان حاکم شد و او مردی ضابط بود و بعمارت ولایت و ترفیه حال ضعفا
 رغبت زیاد داشت لیکن آن مهلت نیافت و در صد و سیزده عبد الله خان
 بن اصلا خان حاکم شد و مدت یازده سال حکومت کرد و او مردی
 سخی الطبع عیاش بود و اکثر اوقات را بسیر و شکار و لهو و لعب مصروف
 میداشت و در تاریخ صد و چهارده اصلا خان حاکم کوهکیلو شد و بشوشتر
 آمد و در باغ خواجه نزل نمود و چون کوهکیلو رفت عبد الله خان با تمامی
 سادات و اعزّه شوشتر بجای خالی برفتند و ایشان را نوازشات نمود و بعد از
 کوهکیلو حاکم استر آباد شد و عبد الله خان نزد او باستر آباد رفت و بعد از
 وفات اصلا خان بچند روزی معاودت نمود و دران وقت محمد علي بیگ
 ابن اصلا خان در شوشتر نایب بود و این در سال بیست و یک بود و در

بود و او مردی خوش صحبت نیکو معاوَره بود و در دقت طبع و قوت ذهن و سرعت جواب و حسن بدیهه نظیر نداشت و اشعار او خصوصا قطعات تاریخی مقبول شعرای عصر بود و این رباعی از اوست *

* رباعی *

با این همه ظلم نفس مظلومی تو * با یک دوزخ گناه معصومی تو
دین رفت و نگشت حاصلت دنیائی * قاضی چه عجب یاس و محرومی تو

وله

از عیب کسان هر که نپرهیز کند * خود را بهزار عیب ناچیز کند
سازد معیوب تیرکز صورت خویش * چون بر کجی تیر نظر تیز کند
وزیر دران وقت میرزا محسن بن حاجی سراج الدین بن آقا علی بود که از استخیای روزگار و بزرگان فرخنده آثار بود و از معارف قزلباش حاجی بیچن آقا همشیره زاده و خلیفه حاجی میرزا قلی بیگ مذکور و زال بیگ بن کرکین بیگ میرشکار باشی و باغ زال بیگ بوری از آثار اوست و بعد از او رستم بیگ پسر او و از معارف کدخدایان حاجی زمان و حاجی رضا ابن حاجی عنایت الله سابق الذکر و مسجد عبد الله بانویه از آثار ایشان است و حاجی عبد الغنی ابن خواجه عزیز و حاجی صالح عراقی و حاجی عبد الله قپانچی و طاحونه و قفی ماهی بازان از آثار اوست *

فصل نوزدهم

در ذیحجه صد و پنجم شاه سلیمان وفات یافت و در محرم صد و شش شاه سلطان حسین جلوس نمود و اعلان خان دران وقت قوللر آقاسی بود و او را بقندهار فرمودند و فتح علی خان او را از شوشتر طلب نموده بجای او منصوب ساختند و حکومت شوشتر بکلب علی خان تفویض شد و بتاریخ دوازدهم شهر جمادی الثانی وارد شوشتر گردید و دران بین سید فرج الله

خاص و مفشی سرکار شد و در شوشتر اقامت نمود و یک پسر از او متخلف گردید میر سید محمد که بقصد تحصیل باصفهان رفت و بعد از استكمال روانه بلاد هندوستان و در آنجا ترقی بسیار او را داد و بصفدر محمد خان خطاب یافت و شش سال قبل از این بایلچي گري بایران آمد و چون معاودت نمود وفات یافت و اولاد او درد زفول اند و در عصر فتح علي خان از اعظم سادات میرزا شاهمیر و میرزا مومن ابن میرزا عبد الله سابق الذکر بودند و میرزا حسین و میرزا محمد ابن میرزا حیدر و میرزا سلطان حسن و میرزا جعفر ابن میرزا ابوطالب بن میرزا جعفر بن میر محمد باقر و میرزا حبیب الله بن میرزا هاشم و میرزا شاه ولی بن میرزا کاظم و میرزا حسن خان بن میرزا شریف و میر رشید الدین محمد و از معارف اهل فضل و کمال آخوند ملا محمد علي ابن ملا جاکیر ابن حاجي خضر موکهي و او از اهل زهد و ورع بود و در شیراز و اصفهان تحصیل فنون کمالات نموده بود و در مبادي حال بهندوستان رفته بود و چون اوضاع آنجا مستحسن طبع مشکل پسند آن حضرت نیفتاد بسرعت مراجعت نمود و مدفن او در جوار مسجد جامع است و قاضي مجید الدین دزفولي تاریخ وفات او را بدین وجه گفته *

* رباعي *

دیگر ز قضیه وفات آخوند * رونق بمتاع تقوی و علم نماند
تاریخ چه جستم ز خرد گفت افتاد * تاج از سراسلام ز فوت آخوند
دیگر آخوند مولانا فیض الله عصاره و او در فن طب و نجوم مسلم بود
و رساله طب الاثمه را با ذهبیه حضرت امام رضا علیه السلام حسب الاشارة فتح علي خان ترجمه نموده و مبلغ کمال مولانا ازان ترجمه معلوم میشود
دیگر آخوند مولانا نضر او در اصفهان بخدمت آخوند ملا محسن کاشي
تحصیل نموده بود و قاضي دران عهد قاضي معصوم بن قاضي عبد الرضا

معمربین و مردمان هوشمند او را از شگافتن منع نمودند و هم چنان بر عزیمت خود اصرار نمود و در عرض چهارده سال پل با تمام رسید و بعد ازان باندک زمانی او را باردوی معلی طلبیدند و دیگر بشوشتر مراجعت نمود و فرصت مسدود نمودن رخنه پل نیافت و بمرور ایام و تماشای سنین و اعوام متزاید گردید و حکام بعد بسبب اختلال اوضاع روزگار و کثرت عزل و نصب از عهده انجام آن بیرون نتوانستند آمد و چندین دفعه حال خرابی ولایت و شکنجی بند را بغواب مالک رقاب عرض نمودند و مقرر شد که مهندسان و اهل خبرت از فارس بیامدند و ملاحظه و بر آورد نمودند و بجای نرسید لیکن حکام آن سلسله همه ساله بقدر مقدور آب بندی می نمودند که آب بالمره منقطع نمی شد و قلیل حاصل صیفی بعمل میارزیدند و فتح علی خان اراده نموده بود که قنات کلو کرد را تنقیه و اراضی جویند را فاریاب نماید و مدتی اوقات مصروف آن داشت و نهر را که بمرور روزگار مطموس شده بود حفر نمود و سرکاران کدا علی بیگ یوزباشی بود و چون با تمام رسید و آبرو سردادند آبخور درانجا بهم رسید که آب بزمین فرو میرفت و بمزرعه نمی رسید هر چند علاج آن متعذر نبود نهایت خان التفات نه نمود و بسعی کدا علی بیگ تنها از پیش نمیرفت و هم چنان ناقص ماند و در ایام فتح علی خان درویشی غریب میر باقر نام وارد شوشتر شد و او را باسید نعمت الله ارادت بود و همه روز بخانه سید حاضر می شد و نستعلیق را بسیار خوش می نوشت بدالان خانه سید برابر در بکتابه بسیار جلی لفظ یا کافی المهمات بدیوار بر روی کج نوشته بود روزی خان بدیدن سید آمد چون آن خط را بدید تحسین بسیار نمود و از کاتب آن استفسار نمود و او در مجلس سید نشسته بود خان او را نیکو پرسش نمود و چون از مکالمه او حسن تقویر و لطف ضمیر معلوم کرد او را تربیت کرد و آخر الامر ندیم مجلس

و حمام و عصار خانه و گویند این محل در روزگار قدیم شهر دقپوس بود و مقامی در کوه نزدیک هست موسوم بهفت تذن و مشهور است که ایشان اصحاب کف اند لیکن در کتب قصص مسطور است که مقام اصحاب کف در فلسطین مغرب است والله يعلم دیگر محل علی آباد متصل بآن باغ بی نظیر و محال دولت آباد و فتح آباد و علاوه دیگر باغ خواجه که اصل آن طرح خواجه فصیح غلام بود و فتح علی خان عمارات متعدده و شبستانها و حمام بساخت و خیابانها در کمال تکلف از سرو نارنج تربیت داد و اشجار کرمسیری و سرد سیری از بلاد بعیده بآنجا آورد و ثمار بسیار ممتاز خوشگوار تربیت نمود و حوضها و فوارها و داربستها جهت سیرگاه مردم که در موسوم بهار نارنج بباغ میرفتند قرار داد و آب آن بدولاب رومی جاری میشد و در هیچ بلد باغی بآن وسعت و زینت بنظر نرسیده و حکام بعد بر عمارات وزینت آن بسیار افزوده بودند اکنون همه آنها خراب و آن زمین غله کار است دیگر باغ خان علی قلی و طواحین ماهی بازان و عمارت حسام آباد و حمام خان و اکثر عمارات قلعه و پل قیصر را که چنانچه سبق ذکر یافت خراب شده بود تجدید نمود بتقریب آنکه شاهویردی خان بن منوچهر خان فیلی و یوسف خان بن خلیل خان بختیاری با عساکر بجهت تمشیت عربستان وارد شوشتر گردیدند و در حین عبور جمعی کثیر از رؤسای فیلی در کشتی اژدهام نمودند و هرچند کشتیبان تضرع نمود که عبور این همه بدفعه واحد ممکن نیست مسموع نداشتند چون بواسطه رود خانه رسیدند کشتی غرق شد و همگی بسیلاب فنا بتلف رسیدند و باین سبب فتح علی خان همت بتجدید پل گماشت و چون زیادتی آب مانع بود امر نمود که در بند میزان رخنه بشکافند که زور آب بطرف رود دو دانگه منحرف شود تا احساس پل قدیم منکشف و بالای آن کار تواند کرد دران وقت جمعی از

است یک مجلد ازان ببیاض رسیده و مقبول فضلی عصر گردیده و اکثر ایشان در ظهر نسخه اصل بخطوط شریفه خود تحسین نوشته اند و میر قوام الدین سیفی قزوینی از منظومات خود این قطعه نوشته *

* قطعه *

بحسبك ذخر السیدا الموسوی * فی بیان مفاتیح الشرایع کافیا
فقیه تمام الكشف عن مشکلاته * بطور اذیع جاء للعی شافیا
واشرق نور الدین منه بعمه * من الله ابدی کل ما کان خافیا
و جبلیه اولی و آن رساله ایست مشتمل بر جواب هفتاد مسئله از فزون
متفرقه وسایل سید علی نهانندی است و جبلیه ثانیه مشتمل بر سی مسئله
از سید علی مذکور و رساله علویه مشتمل بر جواب مسایل شیخ علی حویزی
و رساله احمدیه مشتمل بر جواب مسایل مولی احمد بن مطلب برادر
سید علی خان مذکور و رساله در تحقیق قاعده استخراج انحراف در جمیع بلاد
و کتاب طلسم سلطانی مشتمل بر فواید کثیره از علم هیات و نجوم و طلسمات
حسب الاشارة ابو صالح سلطان ترشیزی و کتاب تحفة السفیه فی شرح
النجمة المحسنیه حسب الاشارة آخوند مولانا علی ابن علی النجار برادر
آخوند ملا محمد سابق الذکر و آن کتابی دقیق است و سیاق آن مخالف
سیاق شرح والد است و آن کتاب الحال مطرح انظار مشتغلین این دیار
است دیگر حاشیه مدون بر مقدمات وافیه و حواشی غیر مدونه بر مطول
خصوصاً بدیعیات و مدارک و مسالک و بعض کتب حدیث و رجال و معنی
اللبیب و خلاصه حساب و غیره *

فصل هیجدهم

فتح علی خان مردی صاحب عزم بود و انشای آثار عظیمه نمود
از انجمله محل شاه آباد با آن عمارت پادشاهانه و باغات و بساتین و میدان

وله ایضا

از واقعه سید فردوس مقام
بر اهل بقاع ارض شد ماتم عام
و داد چه فوت بهر تاریخش شد
با آل عبد رفیق شیخ الاسلام

و حسب الرصیت در جوار مسجد جامع مدفون گردید و بارگاه او در اینجا
معروف است و او را هشت پسر بود از انجمله در حیات والد وفات نمودند
سید فرج الله در حویزه شهر ذیقعدة چهل و شش و سید نعمت الله در
پیشاور هند پنجاه و یک هر دو بلا عقب و شش دیگر موجودند عبد الله
مسعود این صفحات و سید حسین الحال در نجف اشرف ساکن است
و سید محمد و سید مرتضی و سید طالب که در شوشتر اند و سید رضی الدین
که در هندوستان است و سید مرتضی امام جمعه و جماعت است و این
ضایع الاوقات را الحال ده پسر است سید ابوالحسن و سید جواد که در
هندوستان اند و سید عبد الهادی و سید بهاء الدین و سید عبد الرحیم و سید
علی اکبر و سید عبد المهدی و سید ابوتراب و سید محمد امین و سید
عبد السلام و آنچه الی الان بامداد توفیق ربانی در سلک تالیف کشیده
رساله مدینه النحو است و حاشیه اربعین حدیث حسب الامر والد
و رساله فارسی در تحقیق قبله شوشتر حسب الاشارة مرحوم اسفندیار
بیگ و رساله در تحقیق قبله حویزه و بعض فواید دیگر حسب الاشارة والی
حویزه سید علی خان بن سید مطلب و رساله التحفة الغزویه باسم والد
و آن ده مسئله است در ده علم و شرح صکیفه اسطراب در ایام اشتغال
شیخ ابراهیم بن عبد الله بن ناصر که الحال در دار العلم حویزه مقتدی و امام
جمعه است و شرح مفاتیح الشرایع موسوم بالذخر الرابع و آن کتابی جامع

جایدر فیلی بریاض رضوان شتاف و بارگاه او در آنجا معروفست و ولد اکبر او سید نور الدین در جمیع مراتب مرقومه قایم مقام و نعم الخلف گردید *

* بیت *

زنده است کسی که در دیارش ماند خلفی بیادگارش
و همه آنسر رشتها را منتظم و مضبوط داشت و در حلاوت تعبیر و فصاحت
گفتار یگانه روزگار بود و در شوشتر از والد ماجد و در اصفهان از فضایل عصر
استفاده نموده بود و در سن طفولیت که بزیارت مشهد مقدس مشرف شده
بود بخدمت شیخ محمد حر رحمة الله رسیده و آن عالی حضرت تفرس
فهم و ذکاوت حسن عاقبت از ناصیه او نموده و اجازه عامه بخط شریف خود
جهت او نوشته و از مصنفات آنجناب است شرح قسم طهارت باطن
نخبه و ترجمه آن اخلاق سلطانی که حسب الامر نواب مالک رقاب شاه
سلطان حسین در سلک تحریر کشیده و رساله طهریه ایضا حسب الامر
و رساله شکایات نماز و ترجمه حدیث وصیت هشام و ترجمه قصص الانبیا
و رساله فروق مشتمل بر فواید و نکات بسیار از علم لغت و بلاغت و او را سه برادر
بود سید حبیب الله که در صغر سن وفات نمود و سید شفیق قاضی و عقب
از او اثاث است و سید جمال الدین و یک پسر از او مخلف شده سید
مجد الدین که الحال در هندوستان است و تولد سید نور الدین در سال
هشتاد و هشت بود و در ذی حجه یکصد و پنجاه و هشت در شوشتر
بفرودس برین رسید و قاضی مجد الدین بدیفوجه تاریخ گفته * رباعي *

در فوت مقرب خداوند غفور

شیخ الاسلام فخر سادات و صدور

با غایت حزن سال تاریخ آمد

شد محکمه و مسجد و مدارس بی نور

محمد باقر بن ملا محمد حسین سید محمد شاهي و حاجي عبد الحسين
 بن خواجه کلب علي کرکري و قاضي نعمت الله بن قاضي معصوم و همه
 ایشان از بركات و انقباس شریفه آنحضرت استفاده نموده بودند و ازان وقت
 الی الان جمیع علمای این نواحی بواسطه یا بدون واسطه نسبت تلمذ بآن
 جناب میسرانند و نسب آن حضرت بدین وجه است واسط نعمت الله ابن
 السید عبد الله ابن السید محمد ابن السید حسین ابن السید احمد ابن السید
 محمود بن السید غیاث الدین ابن السید محمد الدین ابن السید نورالدین
 ابن السید سعد الدین ابن السید عیسیٰ ابن السید موسیٰ ابن السید عبد الله
 ابن الامام ابی الحسن موسیٰ الکاظم علیه و علی آبائه السلام و این چنین
 نسب قلیل الوسایط را علما آنساب عالی گویند و آنحضرت را مصنفات
 بسیار است شرح کبیر تهذیب الاحکام مشتمل بر دوازده جلد و بعد ازان
 تصرفات و بعض اختصارات نموده و شرح صغیر را که الحال معمول علمای
 حدیث است در هشت مجلد ترتیب داد و شرح استبصار سه جلد
 و شرح عوالی اللؤلؤی دو جلد و الانوار النعمانیة دو جلد و نوادر الاخبار در جلد
 و ریاض الابرار سه جلد و زهرالبیوع دو جلد و قصص الانبیاء و شرح توحید
 صدوق و شرح احتجاج و شرح عیون الاخبار و شرح روضه کافی و شرح
 صغیفه کبیر و صغیر و حاشیه شرح جامی و شرح تهذیب النحو و شرح
 مغنی اللیب و رساله منتهی المطلب و هدیة المومنین و منبغ الحیات
 و مسکن الشجعون و کتاب مقامات الذجاجة و حواشی قرآن که آخوند ملا محمد
 نجار در سه مجلد تدوین نموده و حواشی نهج البلاغه و بر اکثر کتب
 حدیث و عربیت و اصول حواشی متفرقه نوشته و اکثر کتبی که در ایام
 اشتغال درس خوانده متون و حواشی همه بخط شریف آن حضرت
 است و در لیلة الجمعة ثالث و عشرین سال هزار و صد و دوازده در منزل

نایب الایاله و کارگذار بود نهایت اراد و حسن اعتقاد بآنجناب بهم رسانید و اسباب زندگی از هر جهت بفکوی که لایق ارباب مروت بود سرانجام نمودند و مسکن در جوار مسجد جامع معین داشتند و حاجی محمد تقی کلانتر کاروانسرائی دران محله ساخته بود آنرا جهت مدرس سید و مسکن تلامذه مقرر نمود و تمامی اهالی آنحدود حلقه ارادت آن بزرگوار را بگوش و غاشیه متابعت او را بدوش کشیدند و سلاطین و صدور و حکام جمیع مغاصب شرعیه آن بلد و سایر بلاد قریبه را از شیخ الاسلامی و نیابت الصدراة و تدریس سرکار امامزاده عبد الله و تولید مسجد جامع و امامت جمعه و جماعت و امر به معروف و نهی از منکر بآنحضرت مسام داشتند و از هر جهت مطاع و مقبول گردید و مولد آنجناب در قریه صباغیه جزایر در سال هزار و پنجاه بود و در دارالعلم شیراز مدت نه سال بتحصیل علوم مشغول بود و از شاه ابوالولی و میرزا ابراهیم بن ملا صدر او شیخ جعفر بن کمال بکرنی و شیخ صالح بن عبد الکریم و سید هاشم احسانی و شیخ عبد العلی حویزی و سایر فضلا که در آن عصر در شیراز مجتمع بودند استفاده و اجازه حاصل نموده و بعد ازان در دارالسلطنة اصفهان مدت هشت سال از خدمت آقا حسین خونساری و مولانا محمد باقر خراسانی و مولانا محمد محسن کاشانی و مولانا محمد باقر مجلسی و سید میرزای جزایری و سایر مشاهیر بانواع فیوض بهره مند گردیده و آن حضرت بسیار کریم الاخلاق بود و به اقارب و ارحام همواره طریق مواصلت و مواسات می پیمود و اکثر ایشان در شوشتر بآنجناب ملحق گردیدند و مواعظ و ارشادات او بغایت مؤثر بود و بآن سبب محاسن شرع در شوشتر رونق یافت و مردمانرا ببغای مساجد رغبت میافزود و آنجناب در هر محله یکی از اعظم تلامذه را بامامت جماعت معین نمود چون آخوند ملا محمد بن علی النجار و ملا

میرزا قلی بیگ بود و تا اواسط ایام فتح علی خان معمر شد و مدت حکومت و اخشتو خان سی و هفت سال بود و در سال هفتاد و هشت در محل کربت که از املاک ییلاق او بود وفات یافت و اکثر عمارات قدیمه قلعه بذای اوست و بولی گاه صحرای کرکر ایضا از آثار اوست - او را پنج پسر بود فتح علی بیگ و اسلمس بیگ که در اواخر حال خطاب اصلانخان یاننت و کلب علی بیگ و باداده بیگ و عباس خان بیگ و غلامان بسیار داشت مثل طهماسب آقا و بهمن آقا و جمشید آقا و بهود آقا و کرکین آقا و هرمز آقا که هر یک در حد ذات خود امیر عظیم الشان بودند و اولاد و احفاد بعضی از ایشان هفتوز در شوشتر اند *

فصل هفدهم

بعد از وفات و اخشتو خان حکومت شوشتر بفتح علی خان پسر مهتر او مرجوع شد و در همان سال حسین پاشا بن علی پاشا والی بصره از عساکر سلطان محمد عثمان نلوهراسان شده بگریخت و بهند رفت و اهل جزایر که اعوان او بودند متفرق شدند و یحیی بیگ و حاتم آقا که از مخصوصان اقارب او بودند بشوشتر آمدند و عبد الغفور بیگ بن یحیی بیگ الحال در هندوستان و محمد سلطان حاکم بندر عباس پسر حاتم آقای مذکور بود و او را در بصره و نواحی آن املاک بسیار بود که الحال در تصرف اغیاراند و سید نعمت الله جزایری نیز در این فتره بحویزه آمد و سید علی خان بن مولی خلف والی حویزه با او رابطه بسیار داشت و او را باقامت حویزه تکلیف نمود و حسب الاستخاره بنا را بانتقال بشوشتر گذاشت و میرزا عبد الله سابق الذکر کمال مکرمت و مراعات بمشار الیه معمول داشت و فتح علی خان مربی اهل کمال بود و اسلمس بیگ برادر او که در انوقت

شرف بیگ مطلع گردید تعصب نموده خود را باو رسانید و تمام آنچه داشت بلا مضایقه باو مبدول و کمر خدمت بر میان بسته انواع بزدگی معمول داشت تا آنکه باتفاق ایلچی معاودت نمود و این خدمت مستحسن طبع نواب گیتی ستان افتاده انعامات و اکرامات فرمود و نقاره خانه باو بخشید که در صبح و شام بدستور خوانین عظام نوبت دولت می کوفت و وارث او یک صبیحه بود که در حباله با داده بیگ بن و اخشتو خان بود دیگر پیر انجیری را از ندهای مخصوص نواب گیتی ستان و بسبب او خانه نزول از شوشتر رفع شد و رقم اقدس بقید لعنت بود صدر یافت که عساکر منصوره که وارد شوشتر شوند در خارج شهر منزل نمایند و ضعفا و رعایا را از زحمت آسوده داشته باشند و باغ شاه را که در اصل از خالصجات بود باقطاع پیر انجیری بداد و هنوز در تصرف اولاد اوست و از معارف ارباب خیر در انوقت خواجه عزیز سابق الذکر بود و قنوات حمام مسجد الی رودخانه داریان از آثار اوست و قبل ازان آب از چاه میکشیدند و چون چندین سال است که آب از داریان منقطع گردیده و بسبب کم آبی مردم زحمت می کشیدند حاجی علی بن شینخ محمد بن حاجی علی بن حاجی محمود جزایری و حاجی محمد علی ابن حاجی رضا بن حاجی عنایت الله کرکری باتفاق یکدیگر مبلغی کلی اخراجات و چاه قدیم حمام را که بمروار ایام بایر شده بود تقویه نمودند و به نیک نامی این صدقه جاریه فایز گردیدند - دیگر حاجی عبد الله بن حاجی ولی که تکیه حاجی در صحرای کرک از آثار اوست - دیگر حاجی عنایت الله مذکور و حاجی قطب الدین برادر او که ازان زمان الی الان شجره طیبه ایشان مثمر انواع محامد و مفاخر و ناصیه احوالشان نقش پذیر مصدوقه کم ترک الاول والاخر است و از معارف قزلباش بعد از نو روز خان بیگ سابق الذکر حاجی

و تعظیم بقصدیم رسانیدند و به مجلس پادشاه در آوردند و در همان مجلس اول چند نلمه با او مکالمه و قوت فضیلت او را معلوم کردند و دانستند که مفاظرة با او بی صرفه و باعث خجالت و رسوائی ایشان خواهد بود لاجرم طلبه جمعیت نموده دفعهً در مجلس هجوم و بقلم تراش و مشق و لکد آن حضرت را شهید نمودند و این واقعه در سال هزار و بیست و یک بود و قبل از اشتهار حال مولانا افضل فضلالی شوشتر آخوند ملا عبد الواحد که در او آخر حال بمشهد مقدس انتقال و میر نورالله ثانی شاگرد بیواسطه او بود و در زمان و اخشتوخان سید رشید الدین در فولی به شوشتر آمد و خانه و املاک بساخت و او خوش نویس بود و فتمح علی خان و ملا محمد تقی غسال و ملا محمد طاهر خورده فروش و حاجی عبد الله باقلائی و سایر خوش نویسان آنوقت همه شاگردان او بودند و سید خلف پسر او داماد حاجی محمد تقی کلانتر بود و باین نسبت بعد از انقراض اولاد ذکور حاجی محمد تقی منصب موروثی بسید محمد صادق بن سید خلف رسید و بعد از او بخلف او سید نعمت الله و اکنون با سید محمد حسین بن سید نعمت الله است و از معارف ایام و اخشتو خان حاجی شرف بیگ بود که کاروانسرای بازار از آثار اوست و او بالااصل شاگرد جولائی بود که از کساد کار و کثرت اضطراب بهندوستان رفت و در آنجا ترقی بسیار نمود و ثروت بی اندازه بهم رسانید و از پادشاه و امرای هند قبول تمام یافت و در آنوقت ایلچی از ایران بهند رفته بود و نقود بسیار همراه برده بود که از اولیای دولت آنجا اقامت و انعام قبول نکند و چون این معنی بر طبع پادشاه و امرای هند گران آمده مدتهای مدید در آنجا توقف فرمودند و بتقریب ضیافت و غیره اخراجات زیاده از حد بر او لازم آوردند تا جمیع آنچه همراه داشت بمصرف رسید و بی نهایت مضطرب گردید چون

جاری میتواند شد و از تصدیع همه سال تنقیه فوات فراغ حاصل خواهد بود و چون این پیغام بکلانتر رسید اهل خبره را در اینجا حاضر ساخت و بنظر دقت ترازو و تکسیر این رای نمودند لاجرم دهنه جدید از اینجا احداث و کورها را دست برداشتند و آثار آنهان بنور موجود است *

فصل شانزدهم

آخوند ملا حسن علی شوشتری در ایام و اخشتوخان بود نهایت اکثر اوقات را در اصفهان می گذرانید و در مسجد شاه امام جمعه و جماعت بود و او پسر آخوند ملا عبد الله حلوائی بود که شیخ بهاء الدین محمد و میر محمد باقر داماد و مولانا احمد اردبیلی و سایر مشاهیر آن عصر فضیلت او را مقبول و مسلم داشتند و نواب گیتی ستان شاه عباس مدرسه ملا عبد الله را نزدیک قیصریه اصفهان باسم آن حضرت ساخت و بدعوت آنجناب موقوفات چهارده معصوم را که تا آخر آن دولت مستمر بود قرارداد و در آنوقت در باب تحقیق مذهب منازعه و مجاذبه فیما بین پادشاه ایران و سلاطین روم و ازبک در کار بود و پادشاه ازبک به نواب گیتی ستان ایلچی فرستاد که علماء ماوراء النهر را از حقیقت مذهب شعبیه اطلاعی وافی نیست چنانچه از علمای آن مذهب احدی روانه این دیار شود که چگونگی را حسب الواقع اعلان و مواقع اختلاف بین الغریبین مقرر شود آنگاه باستصواب یکدیگر تتبع دلائل از کتاب و سنت و نظر در تحقیق حق و ترجیح را جمع نمایند ممکن است که سبب رفع اشتباه و وضوح حق تواند بود و همگی فضایل عصر جهت این مهم اتم آن حضرت را تصدیق و اختیار نمودند و باعزاز و احترام تمامتر روانه دیار ازبک گردید و چون ببلده بخارا که پای تخت سلاطین ایشان بود رسید علما و امرا و اعیان مراسم استقبال

آباد نمود و آنرا از حوالی شهر باراضی چغاریک که شش هفت فرسنگ
میشود جاری ساخت و آن اراضی را که موات و از بایرات قدیم بودند احیا
نمود و بلطایف الحیل طوایف عرب مهدیه و محامید و غیرهم که در آن
اراضی صاحب ید بودند بیدست و دست تعدی و تجاوز ایشان را کوتاه
نمود و قلعهها و بنواریها مانند قلعه پایی و افزونی و فیلی بساخت و رعایا
از اطراف جمع نمود و در آنجا سکنا داد و بذر و حیوان و سایر ادوات زرع
از خود بایشان بداد تا از خود قدرت بهم رسانیدند و در رقم پادشاهی که
در خصوص رخصت آن صادر شده باسم فتح علی بیگ نوشته اند و باین
سبب فتح علی خان باختصاص دون سایر برادران متصرف گردید و ملا
کاسبی تاریخ آنرا بدینوجه گفته *

اندر ایام شاه عرش سریر	شاه عباس سکندر تمکین
انسلیمان دوم کش زبید	قاف تا قاف جهان زیر نگین
معدن فیض و وفا و اخشتو	کس بود اطف ازل یار و معین
با محمد تقی نیک نهاد	شد شریک از جهت آب و زمین
ساختند این ده و نامش کردند	نجف آباد ز مهر شه دین
کاسبی سال بنایش چستم	از خرد قدوه ارباب یقین
کرد نظاره سراپایش و گفت	نجف آباد به از خلد برین

و گویند دهنه نهر را ابتدای قنوات از بالای بند ماهی بازان برداشته بود
و چون مکرر انبوه میشد و یک دفعه چندین نفر انسان و حیوان زیر انبوه
بتلف رسیدند و کلاً در علاج آن متعیر بود و این معنی شهرت کرد مولی
خلف اعمی برادر سید مبارک خان سابق الذکر بانی شهر حلف آباد
چون بشنید پیغام فرستاد که در ایام شنباب بانحوالی بشکار آمده ام اگر دهنه
نهر را از سرکشی مقابل بقعه نوح بر دارند باراضی چغاریک آب بسهولت

و این رباعی نیز نوشته *

* رباعی *

اورنگ نشین هند یادم کرده وز لطف خطاب خانه زادم کرده
چون جام جهان نداشت دل شاهانرا داند که زمانه نا مرادم کرده
و اوشا عری بی نظیر بود و اکثر اشعار اور باعیات است و این رباعی نیز
از اوست *

یارب تاکی بهار و دی خواهد بود سال و مه و هفته پی بپی خواهد بود
تاکی کافر بعیش و معمن بعداب اینروز قیامت تو کی خواهد بود
و این رباعی را در وقت سكرات گفته *

* رباعی *

پدمانه چه پرشد بضروری رفتیم ین وادی محنت بضروری رفتیم
عمری گذرانیدیم چه روشن خوردان صد حیف که عاقبت بگوری رفتیم
و ملا محب علی کاسبی شاعر نیز دران عهد بود و او مردی درویش قانع ظریف
زیرک سخنور حاضر جواب بود و یکسب جولائی مدار میگذرانید و با میرزا
صایب ملک الشعرا عصر ظرفتها و سخنان شیرین داشت که مابین
مردم مشهور است و در مدح و اخشتو خان و هم چنین علی پاشا بن
افراسیاب دیری والی بصره و حسین پاشا پسر او قصاید بسیار دارد که
در دیوان او مذکور است و منجم درانوقت ملا عیدی محمد بود که بعض
تقاویم کهنه و آثاری که از او مشاهده شده دلالت بر کمال قوت او در فن
استخراج و احکام دارد و از او یک پسر مانده بود ملا ابوالفتح که بقندهار
رفت و درانجا سکنا نمود و خبر او منقطع شد و کلان تر در آن عصر حاجی
محمد تقی سابق الذکر بود و او مردی بغایت کریم الاخلاق بود و حق تعالی
با او عنایتی خاص داشت و تمامی امور این حدود برای و صوابدید
او انتظام پذیر بود و بسیار معمر شد و از آثاریکه از او درمیان است حقیقت
حال او معلوم می تواند شد و بشراکت و اخشتو خان احداث قریه نجف

محمد شریف رسید و از او یک پسر ماند ملا هادی که بجوانی فوت شد
 واحدی از او مخلف نکردید و گویند روزی مولانا و شیخ علی بن سلیمان
 بحرینی در مجلسی مجتمع بودند و این سخن بزبان شیخ جاری شد
 که مردم شوشتر در اصل عرب بوده اند و بسبب مجاورت عجم عجم شده اند
 و اهل بحرین بعکس مولانا گفت بغابر این ما و شما از جمله مسو خاتیم
 و از مصنفات آخوند شرحیست بر استبصار و کذاب سوانح البال مشتمل به
 نقایح افکار آنجناب از فزون علوم و شعر و انشاء و غیره و از انجا مبلغ فضل
 آن حضرت معلوم میشود *

فصل پانزدهم

وزیر در عهد وراخشتون خان حاجی محمد شریف بن آقا قاسم ابن
 آقا علی بود و او مردی بغایت سعید و خیرمند بود و آقا هدایت الله
 ابن آقا نعمت الله از اقارب سببی او ملالی از او بهم رسانید و به اردو رفته
 با ولیای دولت عرض نمود که وزیر شوشتر نا بنیا شده و امور وزارت مختل
 است و رقم مطاع باسم خود صادر نمود و در مراجعت بخونسار که رسید
 آزار چشم او را عارض شد و بشوشتر که رسید نابینا شده بود و او در مبادی
 حال بهندوستان رفته بود و با اورنگ زیب پادشاه هند نهایت اختصاص
 و تقرب داشت و در حین ترخص وعده مراجعت کرده بود و چون بسبب
 کوری از وفا بان وعده و معاودت هند عاجز بود و لاجرم در شوشتر توقف نمود
 و او رنگ زیب او را تفقد نموده مکتوبی در کمال ملاطفت باو بذوشت
 و وجهی معتد به از نقود وامتنه جهت تدارک احوال او فرستاد و بحضور
 طلبید و آقا هدایت الله این رباعی باو فرستاد *

* رباعی *

ز خاک مرا دهند تا گشتم دور شد دیده ام از مشیت پشیمانی کر
 حب الوطنم کشید ورنه هرگز عاقل نرود بپای خود زنده بگور

او میرسانیدند و او بفراغت روزگار می گذرانید و از هدایا و صلوات اهل دنیا امتناع می نمود و منقول است که مولانا شبی وعده میهمانی با میرزا عبد الله داشت و طرف مغرب ابر و باران شد و آخوند را بسبب شکستگی و ضعف باصره حرکت متعذر شد آدم بخدمت میرزا فرستاد که عذر خواهی و وعده را منفسخ نماید میرزا گفت هرگاه آخوند از آمدن متعذر است پس التماس آنست که امشب دران سرکار طعامی طبع نشود که ازینجا خواهند آورد و چون عادت آخوند را میدانست که بعد از نماز عشا بلا فاصله عشا تناول می نماید خدمه سرکار میرزا در بردن طعام و افشرد بمنزل آخوند تعجیل نمودند چون مولانا از نماز فارغ شد طعام در نماز خانه حاضر بود چون افتتاح بملح سنت است و اتفاقا نمکرا فراموش نمودند آخوند بجاریه امر نمود که نمک ببار رفت و بغایت دیر کرد و هرچند او را آواز دادند جواب نشنیدند خاتون برخواست که ببیند بر سر جاریه چه آمده او هم رفت و نیامد و جواب نداد آخوند متحیر شده از عقب ایشان برخواست کوبه چند درانجا بود که هر لحظه بر طعام هجوم می آوردند آخوند احتیاط نمود اطعمه را از نماز خانه بوئاتی دیگر که نزدیک بود نقل نمود - و در را به بست و بطرفی که ایشان رفته بودند برفت دید که جاریه و خاتون نمک برگرفته می آیند و مقارن این حال نماز خانه که در کنار رود خانه بود منهدم و اساس آن بآب رفت شکر کنان بوئاتی دیگر نشستند و طعام را تناول نمودند و قرآن آخوند که در نماز خانه بود از صدمه افتادن عمارت بانطرف رود خانه پریده بود علی الصبح مردی که از صحرا بشهر می آمدند آنرا دیده شناختند و بصاحب رسانیدند و آنجانب را پسری بود ملا محسن از شاگردان ملا محسن کاشی مشهور باخوند فیض و در عنقوان شباب در ایام حیات پدر وفات نمود و متروکات آخوند بهمشیره زاده او ملا

شده بود و اهالي خوزستان از تشويش آسيب مجاورت رومي ايمن
 شده بودند و تمامي اوقات را بتفنگن و تکلف و کسب آداب مستحسنة
 مصروف ميداشتند و شيخ الاسلام آنوقت شيخ عبد اللطيف جامعي عاملي
 بود که مسلم فضلي آفاق بود و در سال هزار و پنجاه وفات يافت و مقارن
 فوت از شيخ جواد کاظمي که در حوزة بود بشوشتر آمد و هفوز فناوي
 و سجلات و اجازات آزد و مجتهد بي نظير در دست مردم هست و بعد ازان
 شيخ الاسلامي بشيخ محبي الدين بن شيخ عبد اللطيف و از او بمير
 محمد عيسي بن مير صدر الدين قرار يافت و قاضي عبد الرضا نديرة قاضي
 عبد الله سابق الذکر قاضي بود و از اعظم سادات عالي درجات ميرزا عبد الله
 بن مير سيد علي ابن مير محمد باقر بن مير سيد علي صدر و ميرزا ابوطالب
 و ميرزا هاشم ابن ميرزا جعفر بن مير محمد باقر و ميرزا حيدر بن مير
 شرف الدين حسين بن مير سيد علي صدر و ميرزا کاظم بن ميرزا طاهر
 بن ميرزا محمد بن مير عبد الوهاب و از معارف فضلا آخوند خواجه افضل
 مذکور و باغ عبد الله زين را که در اصل از خالصجات ديوان بود باقطاع او
 داده بودند و هفوز در تصرف اولاد او باقي است و اخوند ملا عبد الرشيد
 بن ملا نور الدين طييب که باغچه اخوند از آثار اوست و او مردی زاهد
 منزوي بود و در مباهدي حال بهمدستان رفته بود و با سيد نظام الدين احمد
 شيرازي حجازي داماد قطب شاه والد سيد علي خان شارح صکيفة
 و با مولانا فرج الله دزفولي که در انجا نهايت شهرت و اعتبار داشت مربوط بود
 و از ايشان استفادة سرمايه زندگي نموده مراجعت و مدتی در شيراز توقف
 نمود و در انجا جمعی از آگاهان حلقه ارادت او را بگوش کشيدند لاجرم
 مولانا همواره تابستانرا در شيراز و زمستانرا در شوشتر بسر مي برد و مردمان
 در هر دو بلد ببضاعت آخوند تجارت مي نمودند و منافع و ارباح آنرا بسرکار

ایشان بود و او برادر منصور خان و ذوالفقار خان بود و گویند چون به شوشتر رسید در خارج شهر نزول نمود و سادات و اعیان ولایت بخدمت او شتافتند از آخوند ملا افضل ابن عبد الله صراف که در جمیع فنون کمال خصوصا ریاضی و احکام نجوم سرآمد بود استفسار ساعت سعد جهت دخول بلد نمود و خواجه اختیار طالع عقرب با سایر خصوصیاتیکه در آنوقت مراعات آنها ممکن بود نمود و سلطان در همانجا چند روزی انتظار آنوقت مختار کشید و آخوند گفته بود مقتضای این ساعت آنست که سلطان زیاده از صد سال درین ولایت حاکم باشد و این حکم بروحی مقررین بصواب اتفاق افتاد و در زمان او کرکین بیگ کرچی و ایلدرم بیگ چرکس با توابعین به شوشتر آمدند و ارقام پادشاهی در خصوص مواجب و مرسومات ایشان صادر گردید و کرکین بیگ میر شکار باشی مشار الیه گردید و قبل از او میر شکار باشی طهماسب بیگ بود که قلعه طهماسبی از آثار اوست و ریش سفیدی قشون و حل و عقد امور ولایت با سلسله جغتو و سایر طوایف قزلباش بود و مهتر ایشان نوروز خان بیگ که باغ زیر دروازه عسکر از آثار اوست و واخستو خان بآب و زمین و آبادی و تکثیر زراعت و اشجار و ترفیع رعایا سعی بسیار نمود و در مالوجهاات دیوانی توفیرات کلیه بهم رسانید و این خدمت از او مستحسن طبع پادشاه افتاد و چون بسفر قندهار مامور گردید و در آنجا نزد ذوالفقار خان برادر خود که والی قندهار بود خدمات نمایان بتقدیم رسانید در حین مراجعت که در اصفهان بشرف بساط بوسی رسید بخطاب خانی سرافراز گردید و مواجب و ملازم بدستور سائر خوانین عظام مقرر شد و در آنوقت مردم شوشتر را وقت بسیار خوش بود و روزگار بفرات می گذرانیدند و همه کس بفکر تحصیل معرفت و کمال بود و در آنوقت صلح مابین سلاطین روم و ایران منعقد و سنور بین الدولتین بسته

و یگاز بیکی فلوس بجای آن گذاشت درویش از مشاهده ایفکال بسیار
 بشگفت و انواع مدح و ثنا بگفت و روی بهمرهان خود نمود که انشاءالله
 فکست و فال ما خیر است و کار ما پیش است و آنچه را حضرت
 شهریاری کرامت فرموده است برکت کیسه و وسیله رو سفیدی ما خواهد
 بود و شکر کفان بیرون رفت کلانتر در جزو کس بقاقب فرستاد که تفتیش
 گفتگوی او نمایند معلوم شد که چون از آنجا بیرون رفته بود زیاده از آنچه
 در حضور ستایش نموده بود دعای خیر میگفت و مطلق سخن منافی
 از او بظهور نرسید شهریاری گفت که عرض من استعلام حقیقت حال
 درویش و امتحان او بود نه آیا در عزیمت خود رسوخی دارد و این کار
 دشوار از او متمدنی می تواند شد یا نه معلوم شد که می تواند اینگاه از
 خالصه خود مبلغی نلی که لایق مروت او بود فرستاد و سایر ارباب توفیق را
 ترغیب و تحریک نمود تا بانجام رسید و مبلغها از اخراجات فاضل ماند
 که ملا حسینی طواحین و دکانین بساخت و املاک بخرد و تاریخ بنای
 پل را بدینوجه گفته اند *

* مصرع *

این پل از جهد حسینی شد تمام

و در ذیحجه هزار و سی و هشت شبلی سلطان چرکس حاکم شد و بعد از
 شش ماه وفات نمود والله و یردی سلطان پسر او حاکم شد و چون کودک بود
 عم او بهروز بیگ بنیادت او سه سال بسر برد و بعد از او بابا سلطان پفجماه
 نایب و وکیل بود و بهروز بیگ مذکور بحکومت آمد و طول نکشید *

فصل چهاردهم

در ربیع الاول چهل و دو و اخشتو سلطان غلام خاصه شریفه حاکم شد
 و قبل ازان ششپر تورچی بود و تا آخر دولت صفویه آن منصب در سلسله

نازانو گاهی هر دو دست تا آنکه هر دو پا را بدهن آن داد مار او را کشید
 بیک قلاج تا ناف او فرو برد مارگیر مضطرب شد هر چند دست و پا زد که
 خود را بیرون کشد نتوانست شروع بفریاد کرد و مردم گریختند بیک قلاج
 دیگر تا سینه او کشید تا تمام او را فرو برد و بدرخت کناری که در آنجا بود
 خود را تنگ پیچید که آواز شکستن استخوانهای او بگوش احاضران رسید
 و از آنجا بکاهریز سرازیر شد فی الفور مردم جمعیت نمودند و بچوب
 و خاک راه کاهریز را مسدود ساختند و بایر شد و انکسار از نفس مار خشک شد
 و درین واقعه شوشتر خواجه عزیز از کلانتری معزول و بالاخره بحاجی
 محمد تقی بن حافظ شمس الدین مرجوع گردید و هنوز در سلسله ایشان
 باقی است و در سال هزار و هشت محمد سلطان جغتای حاکم شد و مدت
 او دوازده سال بود و بعد از فوت او علی سلطان برادر او پانزده سال و در
 عهد او پل خواجه شاهعلی بنا شد و لغز خواجه شاه علی تاریخ است
 و بعد از او طهماسب سلطان ولد محمد سلطان مذکور سه سال حاکم بود
 و در ایام او بنای پل کرکر باتمام رسید و قبل از آن مردم از روی بند میزان
 تردد می نمودند و بانای پل ملا حسینی مردمی درویش بیروزگار پیریشان
 حال بود و چون این اراده کرد بهر که اظهار نمود او را تمسخر و ملامت
 میکردند تا آنکه بطرف افتاده کمر عریضت بر میان بست و توفیق الهی
 امداد نموده باتمام رسانید و ذکر خیر او بیروزگار باقی ماند و گویند روز اول
 نه تصمیم عزم نمود برسم نیازمندان طبقی از گل و نقل بدست گرفته بود
 که خود را بصاحبان مروت عرض و استمداد نماید چون حاجی محمد تقی
 کلانتر از هر جهت یگانه عصر بود برسم تیمن ابتدا به مجلس او در آمد
 و بدعا و ثنا لب بکشود و طبق را پیش او بتهاد چون بر مدعا واقف شد
 او را بسیار تحسین و یک مشت گل و یک مشت نقل از طبق برداشت

بر گرفته روانه حویزه شد و مهدی قلیخان با سپاه از آب عبور نموده داخل قلعه شدند و اهل قلعه را هر یک فراخور حال فوازش نمودند آقا علی که کاتب عرایض بود وزیر شد و هفوز این منصب در خاندان رفیع البنیان ایشان باقی است و ملک سبز آب باقطاع میر جهانگیر داده شد حتی استاد جمال بنا را که در قلعه رخنه گیری می نمود معمار باشی و اراضی جمال آباد را که الی الان در تصرف اولاد اوست اقطاع نمودند و برخواجه عزیز کلان تر و خواجه نجم الدین کدخدای بلد مواخذة و مصادرة بسیار واقع شد و چون حسب الامر الاعلی مقرر شده بود که مردم را تیغ بدهند و بی تقصیری ضعفا و رعایا معلوم مهدی قلی خان شد باستدعای مشارالیه نسق ایشان بریش تراشیدن قرار یافت و سیور غل سادات تا هفت سال مقطوع گردید و این وقایع در سال هزار و دویست و مهدی قلیخان شش سال در شوشتر بود و آثار خیر بسیار از او باقی ماند ازان جمله عمارت قبلی امامزاده عبد الله و قریه مهدی آباد که وقف آن سرکار است و حمام زنانه مسجد و دکان رنگخانه که وقف سرکار رسید محمد بازار است و کمترین وقفنامه بمهر جمیع قضات و معبترین عصر دیده ام و عمارت براء بن مالک و عمارت بشران عقیلی باخیابان نارنج و حوض دوری و قابوی بیرونی قلعه و طرح بازار شوشتر و ساختن دکاکین باین هیئت و کاهریزی احداث نموده بود که از رودخانه ما فاریان ببازار منتهی میشد و این کاهریز در زمان و اخشتوخان مسدود شد بتقریب اینک مار بازی از لرستان فیلی آمده بود و مارهای بسیار بزرگ و کوچک داشت و ازان جمله مار بزرگی داشت که باریک الانغ بود روزی در بازار معرکه نمود و ابتدا با مارهای کوچک قدری بازی کرد و بعد ازان مار بزرگ را از جوال بیرون آورد گاهی دست خود را تا بازو بدهن او میکرد گاهی پا را

و قاسم علی سلطان ایضا یکسال و منصور خان ذو القدر ایضا یکسال و محمد سلطان برادر خلیل خان افشار سه سال و قوچ بیگ دوملو دو سال و محمد سلطان دوملو ایضا دو سال و حسین قلیخان سلطان شامو یکسال و سید جماز عرب دو سال و هفوز اولاد و املاک او در انجا باقیست و قیاس سلطان استجلو یکسال و عیسی خلیفه ایضا یکسال و ایغوت سلطان دوسال و میرزا علی بیگ یکسال و در هشتاد و پنجم میر رشید الدین بن میر عبد الوهاب سابق الذکر حاکم شد و مدت او یکسال بود و بعد از او دهمدار سلطان چند روزی و شاهویردی سلطان کندزلو یکسال و علی سلطان ولد خلیل خان افشار سه سال و احمد سلطان افشار دو سال و خسرو سلطان افشار ایضا دو سال و شاه دیردی خان کند ز لوهشت سال تا آنکه مراد آقای جلودار باشی آمده او را مقتول و چند روزی حکومت کرد تا درود غیاث بیگ نایب فرهاد خان و او هم چند روزی پیش نبرد و در این بین سید مبارک خان بن سید مطلب والی حویزه بتحریک سادات و اعیان شوشتر لشکر کشیده بباغ و قنک خارج در ب عسکر نزل نمود و اکثر مردم ولایت بمطابعت سادات سرتسلیم پیش نهادند و معدودی از خواص در قلعه محصور گردیدند و عریضه مشتمل بر چگونگی احوال بصحابت میر جهانگیر کتوندی بمخدمت نواب گیتی ستان عباس انفاق نمودند و امیر جهانگیر در عرض چهار روز از راه بختیاری بارو رسید و مراتب را بالمشافه فیر عرضه داشت نمود و حسب الامر الاعلی موازی هفت هزار نفر از قشون رکاب بسرکردگی مهدی قلیخان شاملو جهت دفع سید مبارک خان و قنبیه اهل شوشتر روانه شدند و بموعده هفت یوم وارد گردیدند و شب بیخبر در صحرای سرکشی کنار رودخانه نزل نمودند و خیمه کشیدند و همه خیمه‌های ایشان زنگاری بود علی الصباح که سید مبارک مطلع شد فی الفور قشون خود را

بن محمد بن جعفر بن محمد بن علی بن زید بن قاسم بن علی بن موسی
الکاظم و سید حسین بن ابی الحسن از کبار سادات و اصحاب مقامات عالیه
بوده و بارگاه او در شوشتر در حوالی باغ بر جعیار معروف است و کرامات
بسیار از او بظهور رسیده که فیما بین اهالی آنجا مشهور و در السفه و افواه
مذکور است و این سلسله را با مشایخ میانات مواسلت و قرابت سببی
است و شیخ محمد شفیع بن شیخ مجید الدین بن شیخ خلف بن شیخ
مجد الدین که الحال از اشراف زمان و چراغ افروز اندویمان است از بطن
صبیغه قدسیه سید قاسم مذکور است *

فصل سیزدهم

در سال نهصد و سی و دو مهدیقلی سلطان ولد قنقرا سلطان به حکومت
شوشتر آمد و مدت ده سال حاکم با استقلال بود تا آنکه برادر او سوندر
بیگ او را ضایع نموده یکسال حکومت کرد و بعد از او کچل افشار دو سال
حاکم بود و در نهصد و چهل و پنج حیدر قلی سلطان حاکم شد و سه سال
مدت او بود و سید محمد عرب هشت سال و اولاد و املاک او هنوز در
نواحی را مہرزم باقیست و بعد از او ابوالفتح سلطان سه سال بود و در
پنججاه و پنج القاص میرزا ابن شاه اسمعیل بشوشتر آمده و حسن بیگ
نامی حاکم بود و چون القاص میرزا از برادر خود شاه طهماسب روگردان
بود مردم شوشتر بدعوت میر عبد الوهاب مذکور او را بشهر راه ندادند
و دروازه را بسته اسباب حصار آمده کردند و چون دید که کاری نمی تواند
کرد توقف ننموده روانه وز فول شد و در آنجا نیز راه نیافته روانه بلاد روم گردید
و در پنججاه و شش سید بیگ حاکم شد و چهار سال مدت او بود و بعد از
او رستم سلطان ارسلو سه سال و سیف بیگ دو سال و امیرخان ترکمان یکسال

داود بن سید رکن الدین خداداد بن سید شهاب الدین حسن بن سید شرف الدین حسین بن سید شهاب الدین احمد بن سید شمس الدین محمد بن سید صدر الدین علی بن سید شهاب الدین احمد ابن السید عبد الله بن موسی الکاظم علیه السلام و سید رکن الدین خدا داد در محله دشت خروج مدفون است و این مقابر که دران حوالی مجتمع شده بسبب مجاورت آن بزرگوار است و در تذکره مدافن بسیاری از ایشان در قریه کرکر مذکور شده و الحال حقیقت معلوم نیست و محتمل است که شیخ شمس الدین گل چشم که سابقا ذکر شده سید شمس الدین محمد ثانی از همین سلسله باشد چه ناظم قطعه تاریخ او را در اعداد سادات معدود نموده است و هم چنین سید قطب الدین که در حوالی عبد الله بانویه است و محل تلغرا از محال مرغوبه این بلاد است که بحسب آب و هوا و نیکی محصولات خصوصا تنباکو کمال امتیاز دارد و مکان آن بسبب احاطه جبال بغایت حصین است نهایت بسبب کثرت تغلب و تعدی اولی الامر و ضعف سادات آنجا از رفع بیخسابات اکثر اوقات خراب و بیرونق است و ترکناز اکراد والوار که دران جوار می باشد مزید علت شده محصولی از انجا بعمل نمیاید و باین جهت احوال سادات بغایت مختل و در امور معیشت خود معطل اند حق تعالی فرمان فرمایی عادل کرامت فرماید که حق را بمستحق ایصال و ظلمه و متغلبان را قلع و استیصال نماید بمنه و جوده و سادات تلغرا با سادات حسینی قرابت سببی است و نسب ایشان بدین وجه است سید صادق بن سید محسن بن سید قاسم بن سید حبیب الله بن سید شمس الدین بن سید رضی الدین بن جلال الدین بن فتاح بن اسد الله بن جلال الدین بن رضی الدین بن اسد الله بن هاشم بن رضی الدین علی ابن هاشم بن علی بن حسین بن ابی الحسن بن ترحم المذنی ابن الحسن

و زارعین آن محال از طایفه شالو و مالو و سایر طوایف بوده اند که الحال در محال دینا ران فیما بین کوهکیلو و بختیاری سکنا دارند و اخلاف ایشان الی الان طوق ارادت این سلسله علیه را زینت رقبه احوال خود می‌شمارند و همه ساله که سادات بعنوان سرکشی وارد خانهای ایشان می شوند هر یک بقدر وسع و استطاعت از خالصه خود چیزی برسم هدیه بسرکار ایشان می‌رسانند و باوجود کثرت حوادث و فتن که در اعصار لاحق در همه جا خصوصا دران سرحدات سnoch یافته و انقلاب کلی که در همه اوضاع ظهور رسیده در استمرار این وظیفه بهیچ وجه خللی رو نداده است و چشمه قیلارستان که دران محل واقعست از قدیم از متعلقات آن سرکار است و در رقم امضای شاه طهماسب ماضی مورخ بسال نهصد و پنجاه و دو که باسم سید محمد تلغری مدور یافته و درانجا میر اسد الله تصحیح نسب ایشان نموده است چشمه قیلارستان منجمله موقوفات معدود شده و اینکه الحال متمر شده که تیولداران همه ساله وجهی از انجا باز یافت می‌نمایند از جمله بدع حادثه است و در پروانچه قدیم باسم سید عزالدین و سید شهاب الدین احمد که الی الان باقی است مورخ بسال هفت صد و بیست و شش عصارخانه و بستاین و قری و مزارع بسیار تفصیل یافته که الحال اکثر آنها معدوم و بهیچ وجه حقیقت آنها معلوم نیست و از اکابر این سلسله سید محسن تلغری است و نسب سید محمد مهدی که الحال سلاله اندودمان است بر این وجه است سید محمد مهدی ابن سید شاه محمد بن سید نعمت الله بن سید شاه محمد بن سید فخر الدین بن سید محمد بن سید محسن بن سید تاج الدین علی بن سید شمس الدین محمد بن سید فخر الدین علی بن سید شرف الدین محمد بن سید فخر الدین علی بن سید قطب الدین عبد الله بن سید نصیر الدین احمد بن سید عز الدین

غالب بود و جهت حفظ ناموس ظاهر و پیش رفت بعضی امور متخلقی
 باخلاق حکام و امراء بود و نقاره خانه و دورباش و سایر امور امارت را
 فرو گذاشت نمی نمود و جمیع امور شرعی و عرفی این ولایت حسب
 الحکم سلاطین وقت برای رزین و حکم متین او منوط بود و هیچ احدی را
 مجال مخالفت و عصیان نبود و در رفع بدع و تحمیلات و ترفیه احوال
 ضعفا مساعی مشکوره مبذول و در جمیع موارد سخن او مسموع و مقبول
 و در ایام سلطنت شاه طهماسب ماضی مدتی حاکم شرع و عرف
 و ز قول بود *

فصل دوازدهم

سادات تلغر بسید عبد الله بن موسی الکاظم علیه السلام نسب میرسازند
 و اسلاف این سلسله همگی از معارف اهل معرفت و حقیقت و کبار
 مشایخ طریقت بوده اند و سید احمد ملقب بشیخ تلغر از نجف اشرف
 بشوشتر آمده و اراضی احشام عقیلی را از مالکان شرعی آنها نموده و به
 موجب صریح الاملاک سادات مرعشی بعضی اراضی مزبوره را اولاد و احفاد
 مشار الیه بمردم استکی و بدیل و غیرهم فروخته بودند و بعضی دیگر
 در تصرف ایشان باقی مانده بود تا آنکه در سال نهصد و اند میراسد الله
 صدر همکیرا از مشار الیهم خریداری و بخود منتقل ساخت و چیزی که
 در تصرف سادات تلغر باقی مانده همین محل است که الحال بگوشه تلغر
 معروف است و هفت نفر از بزرگان این سلسله درانجا مدفون اند و آنچه
 از بعض آثار قدیمه و پروانجات سلاطین سلف معلوم میشود آن است که
 دران سرکار موقوفات و زبانات بسیار بود که همگی برایشان معاف و مسلم
 بود و تولیت آنها دست بدست بدون مزاحم بایشان تعلق داشت و خدمه

که در زمان بزرگوار مشعل افروز دیبای مکرمند طراز اند و میر عبد الوهاب در سفر ایروان در خدمت نواب گیتی ستان شاه عباس بود و بعد از فتح بلد آنچه دران یورش کتاب بدست آمده بود پادشاه همکیرا بآنجناب بخشید و آنجناب کتب را حیازت نموده از دست قشون استنقاد نمود و بعد از فرو نشستن غبار فتنه مردم آنجا را طلبید و کتابها را بایشان نشان داد هرچه صاحب آن بهم رسید بصاحب تسلیم نمود و آنچه بیصاحب بماند نگاه داشت و بانضمام کتبی که از خود و از آبا و اجداد کرام داشت همکیرا وقف نمود و مجموع دوازده هزار جلد بود و وقف نامه مشتمل بر تفصیل اسمی این کتابها با جمیع خصوصیات از خط و کاغذ و رنگ جلد و تاریخ کتابت وغیره و شروطیکه در متن وقف اعتبار نموده بود قلمی و اندرونی بسیار وسیع از عمارات خود جهت کتابخانه معین و از املاک خالصه خود همه ساله وجهی معتدیه جهت تعمیر کتابخانه و مرمت کتابها و وظیفه متولی آن وقف گردیده قرار داده بود و بمور ایام همه آن سر رشته مختل و کتابها متفرق و اکثر ببلاد بعیده افتاده و این فقیر در بلدة بیروغ آذربایجان از کتب وقفی میر عبد الوهاب حاشیه میر سید شریف بر شرح شمسینه دیدم که بذشان و خط و مهر میر عبد الوهاب شناختم و از مرحوم والد خود شنیده ام که در مکه معظمه بدکان کتاب فروشی که نزدیک باب السلام است جلدی از کشاف دیده بود و کتاب فروش میگفت از شخص مصری است که از مصر آورده و قلیلی ازان کتب الکمال نزد طلبه این بلد باقی است و آنچه از اینها بنظر آمده همه نسخهای خوشخط صحیح مذهب محشی که طبع را از مشاهده آنها نشاط و ذهن را از مطالعه آنها نهایت انبساط حاصل میگردد و بمضمون آن آثارنا نزل علینا فانظروا بعدنا الی الآثار هر یک از علوشان آن عالیشان نشان میدهد و آنحضرت را مروت و تقوت در طبع

شیخ نمود و میر غیاث الدین باهانت از مجلس بیرون رفت بعد از چند روزی استعفا و رخصت معاودت شیراز حاصل نمود و بتصدیق شیخ علی منصب صدارت بمیر معز الدین اصفهانی و بعد از او بمیر اسد الله مرجوع گردیده و او را دو پسر بود میر سید علی صدر که آخر الامر از صدارت استعفا و اختیار تولیت روضه رضویه نمود و میر عبد الوهاب و ایشان در ایام حیات والد ماجد و بعد ازان در تعمیر املاک موزوثی و احداث املاک جدیدی از زیاده کوشیدند و در محل احشام عقیلی و اراضی جلکان و شاهولی و چمچه کران و لبنانستان انهار متعدده از رودخانه برداشتند و باراضی موات جاری ساختند و رعایا و زارعین از اطراف جمع نمودند و قلعهها و دهکدهها و بنوارها ساختند و بساتین و باغات مرغوب بعمل آوردند و مالوجات همه اینها حسب الارقام سلاطین بسپورغال ایشان مقرر بود و از همه جهت معاف و مرفوع القلم بودند و هر یک از حکام و عمال که با این سلسله علیه در مقام معارضه و کجا کجی پی در آمدند بمضمون حدیث سخن بنو عبدالمطلب ما عادانا بیت الا و خرب و لا عارانا کلب الا و جرب منکوب و مخذول گردیدند و هرچند روزگار گذار خاف زادگان ایشان را ازان استعداد انداخته و املاک و ضیاع ایشان بروث سابق نیست و بعدلول الناس بزمانهم اشبه منهم بآبائهم از اکتساب بعض فضایل و ادراک مرتبه رفیعۀ ابا و اجداد متقاصر اند و رغبت ایشان بسیر و شکار و فنون سپاه گیری بیشتر است لیکن نجابت ذاتی و فطرت اصلی و همت و فرزانی ایشان بحمد الله خلل پذیر نیست و اهالی این حدود از برکت وجود ایشان بانواع فیض مستفیض اند و از اعظم معارف ایشان الحال میرزا عبد الله بن میرزا شاه میر بن میرزا عبد الله بن میر سید علی ابن میر محمد باقر بن میر سید علی بن میر سید اسد الله و میرزا عبد العالی بن میرزا محمد بن میرزا جعفر حیدر سابق الذکر

گردیده بود و باین سبب از استقبال موکب جلال و اقامت مراسم خدمت عاجز مانده بود تا آنکه حسب الامر مقرر شد که او را در محفه نشانیدند و بمجلس پادشاه حاضر نمودند و چون وفور سعی او در ترویج مذهب معلوم پادشاه شده بود او را بغایت معظم و محترم داشت و املاک و رقبات قدیمه و جدیده باو وا گذاشت *

فصل یازدهم

میر نور الله را دو پسر بود میر شریف و میر حبیب الله و میر نور الله ثاني صاحب مجالس المومنین و احقاق الحق و مصائب النواصب و عشرة کامله و كشف العوار و دیگر مصنفات که بهندوستان رفت و در لاهور قاضی و در آنجا شهید شد پسر میر شریف بود و اولاد او در هندوستان اند و چندی قبل ازین از ایشان بنجف اشرف آمدند و در آنجا ساکن اند و میر شریف سه پسر دیگر داشت میر اسمعیل و میر قطب الدین و میر محسن و میر حبیب الله را سه پسر بود سید قاسم و میر شمس الدین محمد و میر عطاء الله و اولاد ایشان همه در شوشتر اند و تولیت امامزاده عبد الله و احتساب شوشتر با ایشان است و میر مازده دو پسر داشت میر محمد طاهر بلا عقب و میر عنایت الله و او را دو پسر بود میر عبد الغفار و میر عبد الخالق و الحال نقابت طریقت با اولاد ایشان است و میر زین الدین علی را یک پسر بود میر اسد الله که در دولت صفویه بصدارت رسید و قبل از او میر غیاث الدین منصور شیرازی دشتکی صدر بود و چون بسعایت مفسدان فیما بین او و شیخ علی بن عبد العالی شقاق بهم رسید و روزی در مجلس شاه طهماسب بینهما مکالمه واقع شد که بتخطئه و تجهیل کشید و پادشاه تقویت جانب

از شیراز بشوشتر معاودت و صبیحه خواجه حسین شوشتری را که از معارف
نجدا بود بحکماله خود در آورد و اولاد خواجه حسین شیخ عبد الله
و شیخ محمد و شیخ حسن در حجر تربیت آن جناب نشو و نما یافتند
و سلطان محسن و بعد از او سلطان علی ولد او را با آنحضرت نهایت ارادت
و حسن اعتقاد بهم رسید و در جمیع امور کلبی و جزوی موافقت رای او را
التزام نمودند و در توقیر و احترام او بسیار کوشیدند و املاک و رقبات مرغوبه
بآو بخشیدند و شیخ عبد الله مذکور صدر آن دولت بود و در دولت صفویه
قاضی شد و هنوز ابن مغصب در اولاد او باقی است و شیخ محمد وکیل
الدوله و از آثار اوست طاق سنگی برابر رواق امامزاده عبد الله و بر کتابه
او این شعر نوشته است *

تمام گشت بحمد الله این بنا بی شین

بسعی صاحب اعظم محمد ابن حسین

و شیخ حسن سپهسالار بود و چون میر نور الله دران دولت قوی حال
و مبسوط الید گردید در ترویج و تشییع مذهب اثنی عشر و نسخ مذاهب
مخالفه کمال سعی و جد معمول داشت و اولیای دولت بمتابعت او همت
گماشتند تا ظهور شاه اسمعیل صفوی و مدد آن در سال نهصد و چهارده
بغراق عرب آمد و سلطان علی مذکور باتفاق برادر خود سید ایوب و سایر
سادات مشعشع بسبب اتفاق در نسب و حسب و مذهب باو پیوستند
و در وقت یورش بغداد بتحریر یک میر حاجی محمد و شیخ محمد رعناشی
که معلم زاده اولاد سید محمد بود ایشان را مقتول نمود و چون بکویزه
آمد سید فیاض بن سلطان محسن لشکر کشیده در مقام مدافعه در آمد
تا آنکه خود با سپاه بالتمام مقتول گردیدند و بعد از فتح کویزه شاه اسمعیل
بشوشتر آمد و در آنوقت میر نور الله در عشر تسعین و از قوت سمع و بصرعاری

شافعی در دولت او مملکت مدار بود و شیخ ابوالخیر پسر او حاکم شوشتر بود و اسم او در سنگ بزرگی که نزدیک در مغربی مسجد جامع منصوب است نوشته است و سید محمد با اسپند میرزا و شیخ ابوالخیر جنگها نمود تا بر واسط و حویزه و بعض خوزستان استیلا یافت و شیخ ابوالخیر بگروخت و نزد پدر خود بشیراز رفت و در این فقرات احوال سادات زیاده اختلال بهم رسانید و اولاد سید محمد شاه سه برادر بودند میرزین الدین علی و میر نور الله و میر مانده چون از اوضاع ولایت دلکراں شدند میرزین الدین علی و میر نور الله بشیراز رفتند و میرزین الدین علی از شیراز بهندوستان رفت و میر نور الله در آنجا توقف و بتحصیل علوم و اکتساب فضایل اشتغال ورزید - و نسب سید محمد مذکور در کتاب مجالس المومنین برین وجه است محمد بن فلاح بن شیبث الله بن الحسن بن علی مرقضي بن عبد الحمید نسابة بن فخار بن احمد بن ابی الغضایم بن حسن بن محمد ابن ابراهیم بن محمد بن صالح ابن الامام موسی کاظم علیه السلام و وفات او در سال هشتصد و هفتاد و در اواخر حال مولی علی پسر او اختیار را از او گرفته بود و او مردی بیبناک بود و در نهب اموال و قطع طرق و سفک دماء خودداری نمی نمود تا آنکه در کنار رودخانه کردستان بهمان روزی بعد از آنکه داشت غسل میکرد و تیراندازی که در کمین او بود او را بتیر زده هلاک نمود و حل و عقد امور بار دیگر بقبضه اختیار سید محمد شد و چون سلطان محسن بن سید محمد خلیفه شد تمامی خوزستان او را مسلم گردید و قلعهها فرونشست و این قلعه محسنیه و شهر جدید حویزه از آثار اوست و او سلطانی عادل دیندار بود و در حفظ شعایر دین و اقامت ناموس شرع مبین نهایت اهتمام داشت و مردم در دولت او در مهد امن و امان بودند و صیت مکارم او باطراف منتشر گردید و در این عهد میر نور الله

و از استماع این گونه حکایات مفهوم میگرد که عشق صوری را در تصفیه نفس و تلطیف روح و تجرید از علایق مدخلی عظیم است و نفوس مستعدة بسبب آن شایسته مکافات غیبی و فتوحات عظیمه میگردند و سخنان مشایخ که المجاز قنطرة الحقیقة شاید اشاره باین نکته باشد *

فصل دهم

سادات مرعشیه شوشتر اولاد سید محمد شاه ابن مبارز الدین مانده ابن جمال الدین بن حسین بن نجم الدین محمود اند و نسب میر نجم الدین محمود در کتب معتبره بدین وجه است نجم الدین محمود ابن احمد بن تاج الدین حسین بن محمد بن علی ابن احمد بن ابی طالب بن ابراهیم بن یحیی بن حسن بن محمد بن حمزه بن علی ابن حمزه بن علی الموعش ابن عبدالله بن محمد السلیق ابن الحسن الدکه بن العسین الاصغر بن زین العابدین علیه السلام و ایشان از سلسله ملوک مازندرانند و میر نجم الدین از آمل بشوشتر آمد و در آن زمان نقیب و مقتدای آندپار سید عضد الدولة حسینی بود و عقب او منکصر بود بیک صبیله و او را بحباله میر نجم الدین داد و بآن سبب املاک و ضیاع و اقطاعیکه سید عضد الدولة از سلاطین سلف داشت همگی بمیر نجم الدین انتقال یافت و چون بسبب کثرت فتن و انقلابات اوضاع آن حدود اختلال پذیرفت اولاد میر نجم الدین ضعیف الحال شدند و املاک ایشان زدی بخوابی نهاد و سید محمد بن فلاح مشعشعی در عراق عرب ظهور نمود و باعث مزید التهاب نایره فتنه و جدال گردید و ظهور او در سال هشت صد و بیست بود و در آن وقت والی بغداد اسپند میرزا ولد قرا یوسف ترکمان بود و والی فارس سلطان عبدالله بن ابراهیم میرزا بن شاهرخ بن تیمور و او در شیراز بود و شیخ محمد جزوی

نسر فلک طایر ایوان تو
 سوده ملک خاک درت بر جبین
 هست امیدم که ز لطف عمیم
 ساعت چندی بر درویش بود
 رفت پس آنگاه بماوای خویش
 دختر شه نیز بدستور شاه
 باتن چندی ز رفیقان خویش
 مخزن اسرار سخن باز کرد
 لایه کزان گفت که ای نامراد
 جاذبه عشق تو چون شد قوی
 زهر فراقم چه بکامت رسید
 زاهد روشن دل پرهیزگار
 گفت که ای سرور خیال پری
 عشق تو زینسان بدلم جا گرفت
 مطاب تو گرچه نیاید بدست
 چون بخدا راهنمای منی
 مه چه شنید این سخنان چه در
 کرد اثر در جگرش عشق پاک
 حله دید از بر خویش کند
 خواست یکی خرقه و بردش بست
 جذب که از شهر بکوهش رواند
 رامی اگر عاشق صادق دلی
 خیز و بکف دامن همت بگیر

کوی اجل در خم چوگان تو
 در ره دین ثانی روح الامین
 باز رهانیم ز امید و بیم
 وز نفسش بوی سعادت شنود
 کرد بر حور لقا جای خویش
 گشت عبیر از قدمش خاک راه
 رفت پس آنگاه بدکان خویش
 چون گل و چون غنچه دهن باز کرد
 مژده که همت در دولت کشاد
 آمده ام تا کثمت پیروی
 بایدت از شربت و صلم چشید
 با جگر خسته و جان فگار
 من بحقیقت شدم از خود پری
 کز ازل لذت دنیا گرفت
 شکو گذاری تمام واجیست
 پیرو منی بلکه خدای منی
 گشت تهی از خود و از دوست پر
 نعره زد و کرد ز تن جامه چاک
 و آنگهش از صومعه بیرون فکند
 عاشق و معشوق بیکجا نشست
 چون نتواند که بخویشش نشاند
 نی چه حریفان دغا غافل
 در قدم اهل حقیقت بمیرو

خیز که اینک متعاقب ز راه
 نام رقیبان چه شنید آن فگار
 گفت چه سازم بکجا رو نهم
 ای نظر جان بتو از نیکبان
 شاه چه احوال گدا گوش کرد
 آری از آنجا که شهان را فست
 گفت اگر آرزوی وصل ماست
 بایدت از خلق کناری گرفت
 نارسدنت کار بجایی که شهر
 سوی تو از بهر دعا رو کنند
 شاه خبر یابد از احوال تو
 من هم اگر بخت تو یاری کند
 خیزم و آهنگ کنم سوی غار
 عاشق بیچاره چه اینها شنید
 کرد زمین بوس و بوه رو نهاد
 رفت بکوه او بسه سال تمام
 رفت و ز وصل همه نومید شد
 گشت مجازش بحقیقت دلیل
 یافت بهر گوشه و شهر و دیار
 شاه کزان حال خبردار شد
 دید هویدا نظر ذوالمزن
 خاک درش بوسه باعجاز داد
 کای حرمت کعبه هر بیدلی

میبرد اغیار نگرودی تپاه
 درد یکی بود شدش صد هزار
 دل بکه با این همه آهونهم
 تا بکشم از در خود مران
 مهر گدا در دل او جوش کرد
 رحم بر احوال گدا کردن است
 گرچه تمنا می تو یکسر خطاست
 خرقه و گوشه غاری گرفت
 از دم اخلاص تو گیرند بهر
 قبله حاجات خود ان کو کنند
 باعث وصل تو شود حال تو
 و در دعاهای تو کاری کند
 تازان نوا گودی و عشاق دار
 گفت روم چون را دیگر ندید
 کرد چنان کان صغم ارشاد داد
 شد لقبش کوهی و باباش نام
 باعث نومیدیش امید شد
 شد نفسش هم نفس جبرئیل
 طغنه حالت شیخ انتشار
 بهر زیارت سوی آن غار شد
 وز اثر سجده بوجه حسن
 رفت و سر خویش پایش نهاد
 حل شده از لطف تو هر مشکلی

غمزه یقین روشن معلمان ز دین
حاشایی از لبتش آب حیات
یک نظر از نوگس شهلائی او
قد و رخس کرده بیستان خجل
تازه نهالی که چه برخواستی
مثل رخس دیده بعالم دو کس
خوبتر از خلد برین منظوش
بود گدای و بطبع سلیم
عمر بمسر برده باندوه و غم
از فلک تیره سوانچام داشت
رفت قضا را سوی آن رخگذر
نیر کمانخانه ابروی او
وه چه نگو گفت نگو گوهری
تیر که از سخت کمائی بود
با کجایی قدچه ابروی خویش
کامی من و دل هر دو بقربان تو
زلف چلیپای تو ای گلزار
چون خم ازان بر رخ مهوش فتاد
شد ز قضا سوی توام راهبر
شاید از احوال پریشان من
زهره جبین چون مه از اوج برین
گفت من و تو ز کجاست کجا
این چه خیال و چه تمناست این

عشوه بتن معجز روح الامین
یافته زان خضر و مسیحا نجات
به ز جهانبانی و غوغای او
سرو و گل بسته از ایشان سبیل
جلوه کبک دري آراستی
دیده احوال دیگر آئینه بس
خیل ملک طوف کندان بر درش
دل ز غم یکنه نازش دو نیم
سال وی از پنجه و چل بیش و کم
دل بهمین خوش که حسن نام داشت
دید ز چشم سپیش یک نظر
کارگر افتاد بپهلوی او
در عطف نطق زبان پروری
رخنه گر خانه چائی بود
کرد سوی قبله خود روی خویش
نیمکش نازک مژگان تو
از دل من برد شکیب و قرار
بهر دلم فعل در آتش نهاد
یک نظر از لطف بحالم نگر
رحم کذبی بر دل من جان من
کرد نظر جانب شخص حزین
کی بر خورشید نماید سپا
گرفته چون است چه سود است این

زیاده از یکصد و اند سال نیست - و قبر قندي بیگ و یاری بیگ در صحرای کرکر است و ایشان دو برادر بودند از قزلباش جغتای شوشتر که میر قاسم بن میر محمد باقر بن میر سید علی صدر را از اعظم سادات مرعشیه مقتول نموده بودند و مردم از عرب و عجم غوغا نموده ایشان را در خانه خود مقتول ساختند و در همانجا مدفون گردیدند *

فصل نهم

در قصبه دلکشای عقیلی منجمله املاک محدثه میر اسد الله صدر بقعه ایست که بشران گویند و عوام الناس را اعتقاد آنست که همان بشر حافی است که در عهد حضرت امام جعفر صادق عم بوده و بدعوت آن عالیجناب یا سببی دیگر از اسباب بعد از آنکه مدتها بیغوله گرد وادی جهالت و گمراهی و مرقب انواع فسوق و مناهی بود توبه و انابه نموده و بمقامات عالیه رسیده و از اکابر سلسله اولیا معدود است و آنچه در کتب معتبره مسطور است آنست که مدفن بشر حافی در بغداد است و الله يعلم - و در کنار کوه بسمت عقیلی مقامی دیگر است معروف ببابا کوهی و بآن مناسبت دیهی را که دران حوالی است تسمیه باین اسم نموده اند و در دار العلم شیراز مقامی ایضا موسوم باین اسم میباشد و محتمل است که یکی از این دو همان درویش باشد که مولانا رامی از کبار شعرای متقدمین در بعض مثنویات قصه او را بدینوجه نظم نموده *

پاد شهی بود ملک نام او	خلد برین ملک در ایام او
از همه خویان گل باغ بهشت	داشت یکی دختر نیکو سرشت
زهره جبینی که بیغما گری	برده کرو از مه و از مشتتری
سوره والشمس مه روی او	آیت واللیل دو گیسوی او

حکومت آخر عبد الله خان ايضاً دفينه در کنار رودخانه يافته شده بود
و سکه آنها خط کوفي بود باسم المقتدر با الله عباسي و اکثر آنها در وزن با اين
اشرفيهای عثماني موافق بود و بعضی مقدار نيم دانگ زياده بود و بقعه
سيد محمد مشهور بگياه خور در کنار آب از بقاع قديمه است و چندي
قبل از اين حاجي محمد قلي بن حاجي حسن کندزلو جماعتخانه
و بعضی عمارات بران افزوده و غالباً همان عابد باشد که شيخ بهاء الدين
عليه الرحمة در منظومه نان و حلوا بدین وجه آورده * * نظم *

نو جوانی از خواص پادشاه * ميشدی باحشمت و تمکين براه
دل ز غم خالي و سرپراز هوس * جمله اسبابا نفعم پيش و پس
بر یکی عابد دران صحرای گذشت * کو علف مي خورد چون آهو بدشت
تر زبان در ذکر حي لا يموت * شکر گوياي کش ميسر گشت قوت
نوجوان سويش خراميد و بگفت * کی شده با وحشيان در قوت جفت
سبز گشته چون زمرد رنگ تو * زانکه ناید جز علف در چنگ تو
شد تغت چون عنكبوت از لاغري * چون گوزنان چند در صحرای چري
گرچه من بودی تو خدمتگار شاه * در علف خوردن نشد عمرت تباه
پير گفتش کاي جوان نامدار * کت بود از خدمت شه افتخار
گرچه من تو نیز ميخوردي علف * مي نشد عمرت در اين خدمت تلف
و مقام شيخ شمس الدين گلچشم که اکنون اکثر آن خراب شده است از
عمارات عاليه و امکنه پرفيض بود و حال شيخ شمس الدين گلچشم الحال
معلوم نيست ليکن در قطعه نظمی که در پيش طاق آنجا نوشته است
بقطب سپهر معرفت موصوف است و از آنجا معلوم ميشود که باني
آن عمارت خواجه محمد نامي بوده و لفظ خواجه محمد تاريخ است و او
غير خواجه محمد است که باني مسجد عباس است زيرا که تاريخ اين

ساختن بقعه نمایم گفت مالی ضرور نیست در این ضلع این تل آجر پخته
 در زیر خاک قدری که کفایت بنما نماید هست و دران ضلع بتدریج احتیاج
 آهک پخته هم هست این خاکها را بردار و مصالح را بیرون بیاور و بمصرف
 برسان چون از خواب بیدار شد و این رؤیا را حکایت نمود همه کس باو
 استهزا می نمود و اعتقاد به هیچکس ننموده خود با اهل و اولاد بشگافتن آن
 تل مشغول گردید تا آنکه مساوی سطح زمین شگافت میخی دید در نهایت
 طول قامت و عظمت جثه که جمیع اعضای او بحال خود برقرار و در پائین
 او دو ضعیفه بهمان دستور که مطلق از اعضای ایشان چیزی نریخته بود
 و اطراف دیگر را بشگافت و اجر و آهک را بهمان نحو که در خواب دیده
 بود بیرون آورد و حاجی ابوالحسن ابن خواجه عنایت الله ابن خواجه
 عبد الباقی که دران وقت سرشته دار آن محل بود اجرت عمله بداد و بقعه
 را بنا نمودند و سابقا مقام شعیب در کنار رود دزفول معروف بود و مقام
 بسیاری از انبیاء بنی اسرائیل دران حوالی معروف است مانند اسحاق
 و شمعون و یعقوب و لوی و جرجیس و روبیل که در محل سرخان است
 و جمیع آنها در مرتبه شکست زیرا که مساکن ایشان در مداین و کنعان
 و مصر و بیت المقدس بود و انتقال باین حدود بسیار مستبعد می نماید
 خصوصاً که حضرت شعیب اعمی و کبیر السن و از حرکت عاجز بود و در
 صحرائی کرکر ایضا بقاع بسیار است و آثار عمارات قدیمه الی جبال کرائی
 و بعضی آثار ملوکانه اند و غالباً رود دود آنکه دره بود در وسط شهر ممر سیل
 و بعد از آنکه حفر نموده اند قدری از خانه ها بانطرف مانده باشد و بعد از ان
 بمرور ایام باینطرف نقل کرده باشند و آن طرف خراب شده باشد و الحال
 موضعی است که سرگنج گویند که در روزگار پیشین شخصی محمود نام
 درانجا گنجی یافته بود و آن افسانه ما بین مردم مشهور است و در عهد

جعدی از احوال گذشتگان داستانی و هربوته خاری شمع مزار گلعداری و هر
شاخ گیاهی نشانه خوابگاه زرین کلاهی *
* بیت *

هرکه آمد این جهان بیوفا را دید و رفت
پاره برستنی عهد جهان خندید و رفت
کس از این ویرانه ره یکدانه حاصل بر نداشت
هرکه آمد پاره تخم هوس پاشید و رفت
گلعداران بسکه در زیر زمین خوابیده اند
همچه شغبم میتوان بر روی گل غلطید و رفت
دار دنیا کاروان زندگی را مغزلی است
کار بار خویش را فرزانه باید دید و رفت

فصل هشتم

در محرابی شوشتر بقاع الخیر بسیار است ازان جمله در مغربی
شهر بقعه ایست که کف علی گویند و بانی آن حاجی طهماسب ملازم
اسفندیار بیگ میرو شکار است و در آنجا باغچه بسیار خوب مشجر نموده بود
و آب آن از نهر داریان بود و چون آن نهر بایر شد چاهی حفر نمود
و مداری قرار داد و سعیها نمود که باغچه خراب نشود آخر الامر بتواتر حوادث
زمان و کثرت فتن دران اوان از پیش نرفت و الحال محل باغچه غله کار
است نهایت عمارات آن بر قرار است و در محل حسام آباد بقعه ایست
که شعیب گویند و آن تل خاکی بود از قدیم که کسی حقیقت آنرا
نمی دانست و چند سال قبل از این شخصی از رعایای آنجا بن خواب
دید که کسی باو گفت که این تل را بشکاف که حضرت شعیب و دختران او
هر دو اینجا میباشند و بقعه بر ایشان بساز گفت مرا مالی نیست که صرف

و آنچه الحال ازان موجود است همه بساروج و آجر پخته است و در طرفین آثار انهار عظیمه است و پائین تر بند قیو است که یکی از سلاطین سلف جهت استحکام بعضی سنگ و ساروج قیو ریخته بود و پادشاه بعد از او آنرا نه پسندیده و گفت این کارها اینقدر قابلیت ندارد و فرمود که دو فرسخ پائین آن رودخانه معظم را بخاک بستند و بعد از اینها بند اهواز است که انهار آن از هر دو طرف هنوز نمایان است و آن از بلاد عظیمه دنیا بود و ملوک و خلفا آنجا را سلمة الخیر و مجمع المال نامیده بودند و مزارع و جنگلهای آن همه شکروستان بود و باین سبب خلق آنجا بکمال ثروت ممتاز بودند و بمضمون ان الانسان لیطغی آن راه استغنی همواره بر خلفا و امراء طریق طغیان می پیمودند و باین تقریب فتنه و فساد دران بلاد بسیار واقع میشد و علی بن محمد منجم مشهور بصاحب الزیم در آنجا خروج نمود و مدتها با اولیای دولت بنی العباس معارضا ورزید و خلائق بسیار از اهل آن دیار بعضی بموافقت و بعضی بمخالفت او مقتول گردیدند و بعد از تسکین آن فتنه چون علما را بعمارت آن ولایت رغبت باقی نماند و واماندگان آنجا از عهده ضبط آن همه نیشکر و ادای مالوجهاست دیوان بیرون نتوانستند آمد لاجرم اکثر جلای وطن نمودند و بسبب خرابی خانها و مزارع عقب ر جزاره که از مواد ارضه حاره متکون میگردد بسیار بهمرسید و بقیه خلق باین تقریب بجای دیگر نقل نمودند و اکنون از عمارات آنجا همین قلعه موجود است که شیخ ناصر بن حمیدان آنرا حصار کشیده مشتمل بر چند خانوار رعیت دیمکار نهایت آثار عمارات قدیمه بسیار و در نظر اعتبار شاهد بی نیازی حضرت آفریده گار است هر آجر پاره بغضای دنیا اشاره و هر تخته سنگی لوح مزار آواره هر سفال شکسته از نگره ایوانی نشانی و هر بانگ

مغرب به چم محمد علی بیگ و از رودخانه الی اوایل چم نهی هست که
 انحراف آنرا بسنگ و ساروج ساخته اند دیگر پائین بند میزان آخر شهر بندی
 ایضا از سنگ و ساروج هست انهم الحال خلل یافته مشهور به موسوم بند
 برج عیار که از طرف شهر آسیابها و چرخابهایی متعدد از آن دایر بود و باغ
 بر جعیار و بلا گردان و کلابی و سالم آباد که در میان شهر بودند با باغچه ها که
 در آن محلات بود همه بآن چرخابه ها معمور بود و در اکثر خانه ها آب جاری
 بود و از طرف صحرا باغ بلبل و باغ خواجه فیض الله لشکر نویس و طاش
 علیا و سفلی همه مشجر و معمور بود و گویند منشاء ساختن این بود ضعیفه
 بود که برج عیار خود را فروخت و ابتدا نمود و بعد از آن سایر ارباب مروت
 بتعصب افتاده باتمام رسانیدند و در جوار بند آستانه ایست که مقام
 علی گویند و آن از مغزهاست مستحسنة است و در آنجا باغچه بسیار بتکلف
 بود که میوزا حیدر بن میر شرف الدین حسین بن میر سید علی ابن
 میر اسد الله صدر غوس نموده و اشجار نازنی بسیار بعمل آورده بود و آنزمان
 سیرگاه مقبر اهل شوشتر آنجا بود و در آن محله فرقه از اهل کفر ساکن
 اند که ایشان را صابئه گویند و دین ایشان مابین یهودیت و نصرانیت است
 و قبایع و مفاکیر ایشان بسیار است و آنچه در کتب معتبره از مذهب صابئه بنظر
 رسیده با آنچه در آئین این طایفه مخدوله مشاهده می شود و آنچه مشایخ
 ایشان تقریر می نمایند مبنایت و مغایرت تمام دارد و اکثر ایشان جاهل
 بی معرفتند و سخنان پراگنده دارند که بر تعبیر ایشان در مذهب باطل خود
 دلالت تمام دارد و در یکفرسخی شهر بندی است خدا آفرین از سنگ خارا
 که شکارگاه ماهی است مشهور به بند ماهی بازان و در اطراف آن آثار
 چرخاب بسیار است و اکنون در طرف شهر آسیابها است که بسبب
 ترک از ارباب انحراف آنها خراب است و در هفت هشت فرسخی بند دارا است

و حيله نموده مؤثر نیفتاد تا آنکه عزم ارتحال ازان مقام نمود و چون سلاسل بر این معنی واقف شد دران نیم شب شمشیر بگردن انداخته خود را به ولی نعمت خود رسانید و بزبان تصریح عرض نمود که مدعی غلام از این عصیان بغی و سرکشی نبود بلکه مقصود آن بود که حسن خدمت این کمینده و استحکام معاهد این قلعه و حصار برادرایی دولت روشن گردد و والی اینمعدن را تحسین نموده اورا بذواخت و بایالت آن بلد سرافراز ساخت و در قبلی شوشتر بقلیل فاصله شهر عسکر مکرم بود که اکنون خراب است و بعض آثار قدیمه و تلهای مرتفع ازان باقی است و گویند مکرم اسم یکی از امرای عرب است که به تسخیر شوشتر آمده و درانجا معسکر ساخته چون مدت توقف ایشان زیاده طولی بهم رسانید خانه و بازار بنا نمودند و چون ایشان برفتند مردمان متفرقه از اطراف و جوانب در آنجا جمع شده در آنخانها سکنا نمودند و بعسکر مکرم موسوم گردید و غالب محصول آنجا نیشکر بود و شوشتر و عسکر مکرم هر دو از اقلیم سوم اند و در زیجات طول شوشتر را یعنی بعد آنرا از مبداء عمارت از جانب مغرب هشتاد و چهار درجه و سی دقیقه رصد نموده اند و عرض آنرا یعنی بعد از مبداء عمارت از جانب جنوب سی و یک درجه و سی دقیقه و عرض عسکر مکرم سی و یک درجه و پانزده دقیقه است چنانچه پانزده دقیقه جنوبی تر است و در طول با شوشتر مساوی است و از مشاهده آثار قدیمه مفهوم میشود که پادشاهان سلف را بشهرشوشتر عنایت عظیم بود و در عمارت اطراف و نواحی آن اهتمام زیاد می نموده اند و در اصل رودخانه بسوی شادروان قیصر بندها و آب گردانها از ملوک و غیرهم بسیار است ازان جمله بالاتر از بند میزان بندی از سنگ و ساروج بود که هنوز قدری ازان در وسط رودخانه باقیست مشهور به بند دختر که از طرف مشرق آب بریگستان راه عقیلی می بود و از طرف

نیست و مردم شوشتر بسبب مزید صفای اعتقاد و نهایت ارادت که با اهل صلاح و سداک دارند باندک کرامتی که از احدی مشاهده نموده باشند بعد از فوت قبه و بارگاه و وصایا و ندور و موقوفات مخصوص ساخته و مدافن و جماعت خانها قرار داده اند و بمرور ایام چگونگی مجهول گردیده *

فصل هفتم

شهر شوشتر الحال دو محله است دستوا و کرکر و هر یک مشتمل اند بر محلات جزیه متعده و بوجهی دیگر محله را که نزدیک درب عسکر است دستوا گویند و از کلام صاحب قاموس مستفاد میشود که دستوا اسم قصبه شهر است و دستوا لفظ عربی فصیح است و اینکه بعض خواص دست آباد و دشت آباد میگویند و می نویسند اشتباه است و غالباً بعض مردم که در کنار رود دود آنکه خانه داشتند کرکر نصب نموده بودند و آب از رودخانه می کشیدند باین سبب آن محله را کرکر گفته باشند و با روی شهر از آن طرف رودخانه است و از سایر اطراف حصاری عظیم است که قولهای بزرگ داشته و سابقاً سکتهای جماعت قزلباش در آن قولها بود و قلعه شوشتر قلعه بسیار مستحکم است و آنرا قلعه سلاسل گویند و گویند سلاسل اسم غلامی بود از والی فارس که بپنای این قلعه مامور گردیده و با روی ولایترا بطول رود داریان کشید بنحویکه داریان بمنزله خندق در پای حصار قرار یافت و صحرای بسیاری داخل حصار کردند که در اوقات احتیاج مردم دهات با حیوانات و دواب منزل توانند نمود و منقول است که سلاسل بعد از اتمام قلعه و حصار و جمع ذخایر و اقوات بر روی نعمت خود یاغی شده قدم از جاده اطاعت بیرون نهاد و والی فارس با جمیع عساکر متوجه او شده مدت سه سال بمحاصره او اشتغال و هرچند مساعی جمیله و انواع تدبیر

محلات شوشتر

بیان قلعه
سلاسل

بشوشتر آمده بود منقول است که از مشایخ صوفیه است و بسبب تسنن
و تصوف او را مردود داشت و بزیارت قبر او نرفت و تصحیح نسب سید
محمد بازار و سید محمد ماهر و قریب دروازه کوکر هر دو بحضرت امام موسی
کاظم علیه السلام نمود و مدافن جابر بن عبدالله انصاری و عبدالرحمن
بن عوف و سعد و سعید که همگی از مشاهیر صحابه اند در شوشتر معروفند
و هیچیک ثابت نیست و در جوار بقعه جابر جمعی کثیرونند که خود را
غلامزادگان جابر میدانند و نزدیک باغ دهکی بقعه ایست که اویس قرنی
گویند و آنچه در کتب معتبره مذکور است آنست که اویس قرنی در کنار
شط فرات آواز طبل شنید و از حقیقت آن استفسار نمود گفتند محاربه
علی ابن ابیطالب است با معاویه فی الفور بمعسکر شاه مردان ملحق شد
و ازان حضرت رخصت مبارزت طلبید و چند نفر از شامیان بقتل رسانید
تا مقتول شد و نقل جثه او از صفین بشوشتر بسیار مستبعد است والله يعلم
و در محله ما هذو بقعه ایست که مقام حسین گویند و همیشه جمعیت
طایفه قزلباش که دران جوار می باشند خصوصا جماعت چرکس در آنجا
میباشد و در ایام عاشورا مراسم تعزیه و مرثیه خوانی و سایر رسومی که
در بلاد شیعه معمول است در آنجا بعمل می آرند و چند سال قبل از این
مردم آن محله امداد و مسجدی در آنجا بنا نموده اند هرچند چندان
وسعتی ندارد نهایت در کمال فیض و صفا و معنویت است و در آن حوالی
نیز مزار می است که سید صالح گویند و متولیان آن او را صالح بن الحسن
المثنی بن الحسن بن علی بن ابی طالب سلام الله علیه می خوانند
و مقامی دیگر است مشهور به پیر فتح و گویند سلطان محمد علمدار است
که در روز فتح شوشتر بابرء بن مالک بود و بقعه دیگر نیز دران جوار می باشد
مشهور بصالح شهید و بقاع دیگر بسیار است که الحال حقیقت آنها معلوم

بود در آنجا نشسته‌اند و آن سر بریده بایشان متکلم است از مشاهده این امر
غریب بغایت متحیر گردید پسری داشت نوجوان ابراهیم نام در اندرون
دیگر خسپیده بود رفت و او را بیدار نمود و بآنجا آورد چون ابراهیم بدید
بمادر گفت که این شهید از جمله ذریه حضرت امیرالمؤمنین و برگزیدگان
رب العالمین است رای آن است که او را تجهیز نموده دفن کنیم مادر گفت
که از دست این مخالفان چگونه خلاص توانیم شد ابراهیم گفت سر مرا ببر
و بجای این سر بگذار که ایشان ببرند و چنان کردند و ابراهیم سر بخشش که
بقعه او در جوار امامزاده معروفست همان است و بانی اصل عمارت امامزاده
المتنصر بالله خلیفه عباسی است و بعد از آن سادات عالی درجات مرعشی
شوشتر که در نسب برادرزادگان آن بزرگوارند و حکام کرام آنجا و سایر مندان
بر آن افزوده اند و از بقاع مشهوره بقعه شیخ محمد سوار در جوار مسجد
آخوند ملا محمد نجار و بقعه سبری بن مفلس سقطی که این هر دو از کبار
مشایخ طریقت بوده اند و خانه سهل ابن عبدالله و مادر او در اصل شهر
و صحرای کرکوه هنوز معروفند و بقعه سادات از بقاع معروف است و بعضی
گویند عبدالله فطح است که پسر مهتر حضرت امام جعفر صادق است لیکن
ثابت نیست و این عمارت که الحال هست بقای حاجی صالح کاغذی است
که از معارف ارباب خیر بود و زایر تاریخ آنرا بدینوجه گفته * شعر *
این روضه منوره کز فروغ فیض طاعت در او بلند چه الله اکبر است
تعمیر کرده حاجی خوش خلق نیکذات صالح که خادمی ز محبان این در است
زایر برای مصرع تاریخ سال او پرسید از خود که بهر کار یاور است
استاد عقل سر ز تامل چه برگرفت گفتا بگوی مرقد فرزند جعفر است
و عبدالله با نوبه بعضی گویند پسر حضرت امام حسین است و آنهم ثابت
نیست و از آخوند ملا میرزای نساء به شیروانی که در ایام فتح علی خان

بود صاحب تاریخ این واقعه را در احوال شوشتر مذکور ساخته باشد - و ایضاً در احوال محمد بن جعفر الطیار رضي الله عنه ذکر نموده که در فتح شوشتر شهید شده و در آنجا مدفون است و الکمال مدفن محمد بن جعفر در حوالی دزفول معروفست و قریه جعفر آباد که از اعمال عربستان معدود است من جمله موقوفات آن سرکار بزرگوار است و هم چنین قریه شرف آباد دزفول و واقف این هردو شرف الغناء بیگم صبیحه شاه طهماسب بن شاه اسمعیل صفوی است و بمروار ایام از تصرف مباشرین موقوفات بیرون رفته اند و اکنون آنچه اسم وقفیت بران باقی است همین قطعه زمین برج است و آن هم در تصرف اغیار و چیزی از آن سرکار نمیگردد و در بعض کتب قدیمه شهر انطابلس در جوار شوش مذکور است و محتمل است که همین شهر دزفول باشد که در بعض تواریخ رعناش گفته اند و الکمال موضعی را خارج شهر در کنار رودخانه اهل دزفول رعناش میگویند و آن رودخانه را دز گویند و فول در لغت بمعنی باقلا و بعضی بمعنی موشی باقلا گفته اند و چون کشت و اکل باقلا و موشی آن دران بلد زیاده از سایر بلاد معناد است موسوم باین اسم شده باشد - و از جمله مزارات قدیمه بقعه امامزاده عبد الله است و نسب او بدین وجه است عبد الله ابن الحسن الدقه بن الحسین الاصغر بن زین العابدین علی ابن الحسین علیه السلام و گویند سر اوست که در شوشتر مدفون است و باقی اعضای او عضو عضو در بلاد متفرق گردید و چون مخالفان او را شهید نمودند و سر او را بر گرفته که نزد والی خود بردند مرور ایشان بشوشتر افتاد در خانه پیره زالی نزل نمودند و چون شب بخسپیدند و آن ضعیفه جهت مهمی بان اندرون که سر را گذشته بودند داخل شد دید که سقف اندرون شگافته و نوری چند از آسمان بزمین میآید و اشخاصی چند که آثار روحانیت بر ایشان غالب

وصیت کرد که هر که بعد از من خلیفه اسلام شود حفص را بخون هرمزان
فصاص نماید زیرا که آن تهمت موجب قتل هرمزان نبود و از جمله مطاعن
که بر عثمان گرفته اند یکی این بود که عمل بآن وصیت نمود تا آنکه خلافت
بعضرت امیر المؤمنین صلوات الله علیه رسید حفص بگریخت و نزد معاویه
بشام رفت و در حرب صفین مشغول شد و فتح شوشتر در سال بیستم از هجرت
بود *

فصل ششم

در بعض کتب تواریخ از ابو موسی اشعری منقول است که چون
عساکر اهلام شوشتر را مفتوح نمودند در آنجا تابوتی از سرب یافتند که
میتنی در آن بود و کیسه زری با او بود که هر که ضرور داشت بقدر احتیاج
از آن زر ها بعنوان قرض بر میداشت و چون رفع احتیاج شده بود ادا می نمود
و بجای خود می گذاشت و اگر بدون سبب تاخیر نموده بود بیمار می شد
این امر غریب را بصکابه که در مدینه بودند عرض نمودند و صکابه در جواب
نوشتند که این میت حضرت دانیال است و امر نمودند که او را دفن نمایند
و الحال مدفن دانیال در شوش مشهور است و بارگاهی بر آن ساخته اند که
آب نهر جند شاپور از زیر آن جاری است - و معبد این شهرت حدیثی
است که در بعض کتب معتبره روایت شده که مردم شوش از کثرت باران
بخدمت حضرت امام علی الفقی صلوات الله علیه شکایت نمودند و آن
حضرت فرمود این بسبب آنست که استخوانهای حضرت دانیال را شما
دفن نکرده اید و هرگاه استخوانهای انبیاء الله چیزى منکشف شود آسمان
بر او گریه می کند و بایشان بآنجا معاودت و استخوانها را دفن نمودند و باران
منقطع گردید غالباً چون شوشتر اعظم بلاد خوزستان و شوش از توابع آن معدود

سواران سپاه نزد برآ آمده گفت که من از حضرت پیغمبر در حق تو چنین شنیده ام و حدیث مذکور بر او خواند و گفت حال اگر خواهی این ولایت مفتوح شود دعا کن که البته مستجاب خواهد شد آنگاه براه روی بجاواب آسمان کرده گفت که پیروزگار با حق جاه جلال خودت این قوم را منکوب و مغرور و عساکر اسلام را مظفر و منصور گردان و سپر برو کشیده بر روی پل درید و دلبران لشکر متابعت و پیورش نمودند و در جنگ در دروازه قائم شده تا حوالی مغرب داخل ولایت شدند و هرمرزان حاکم آنجا را که عماره یزدجر بود دستگیر نمودند و براه دران واقعه هشتاد زخم برداشته بود و قشون مدت یکماه بسبب او توقف نمودند تا وفات یافت و در همین مکان که الحال معروف است مدفون شد آنگاه حرکت نمودند و هرمرزان را مقید و محبوس بمدینه نزد عمر فرستادند و هرمرزان سابقا با عساکر اسلام صلحی نموده و وفا بآن نموده و عمر او را ملامت نمود که عاقبت غدر را دیدی و مراوت ثمره آنرا چشیدی هرمرزان گفت سابقا که عرب و عجم با یکدیگر مکارنه می نمودند و خدای تعالی با هیچیک از ایشان نبود زیرا که همه کافر بودند همیشه عجم غالب و حاکم و عرب رعیت و زیر دست بودند اکنون که ببرکت اسلام حق تعالی با شما است غلبه شما بآن سبب است نه بقوت این سپاه کون برهنه بی استعداد آخر الامر مسلمان شد و او را بحضرت امیرالمؤمنین علیه السلام بخشید و آن حضرت او را آزاد نمود و دهی در حوالی مدینه داشت ینبع نام بآنجا فرستاد که متصدی و ضابط باشد و فرمود چون هرمرزان حکومت کرده است رویه امر و نهی و سیاست رعایا و زار عین را نیکو میداند و در آنجا بود تا ابولولوه که با با شجاع الدین گویند و او از اسرای عجم بود عمر را مقتول نمود و حفص بن عمر بتهمت اینکه این امر بتحریر هرمرزان بوده بینهج رفت و هرمرزان را مقتول ساخت و عمر هفوز رفق حیاتی داشت چون بشنید

همراه لشکر بود که در ایام خلافت خلیفه ثانی عمر بن الخطاب بفتح بلاد عجم آمده بودند و سردار کل سعد ابن وقاص بود و حضرت امام حسن فیز همراه ایشان بود و در آنوقت پای تخت ملوک فرس شهر مداین بود که شاهپور بعد از فراغ از مهم شادروان شوشتر در کنار رود دجله بنا نموده بود و سایر پادشاهان عجم بعد از او بر عمارت آن افزوده بودند و نوشیروان ایوان ساخته بود و پادشاه وقت یزدجرد بن شهریار و او در روز سه شنبه بیست و دوم ربیع الاول سال یازدهم از هجرت جلوس نموده بود بعد از رحلت حضرت رسالت پناهی بچند روزی و چون آن حضرت از زوال دولت فرسیان و انتقال آن بآهلی اسلام خبر داده بود مسلمانان باین مزده دلگرم و صادق المعزم و فرسیان مشوش و مضطرب حال بودند و مع هذا در حین عبور لشکر اسلام از شط دجله احوالی چند رخصمود که فرسیان یقین بمغلوبیت خود حاصل نمودند و دانستند که با مشیت الهی معارضة و مقاومة نمی توانند کرد بالضرورة یزدجرد از مداین فرار برقرار اختیار نمود تا در مرو خراسان مقتول شد و شهر بانو دختر اوست که بشرف فراش حضرت سید المهدی علیه السلام رسیده و مادر حضرت سید الساجدین است و حضرت امام حسن تا مداین بالشکر مرافقت نمود و سعد لشکر را برگرفته تا حدود خراسان مفتوح و بعد از فتح شوش متوجه شوشتر گردید و مردم شهر چون بشنیدند قبل از رسیدن لشکر خارهای سه پهلوی آهنگین بسیار بساختند و در صحرا پاشیدند چون قشون خالی الذهن بآن حوالی رسیدند خارها بدست و پاهاى ایشان نشست متعجیر گردیدند و مدتی در آنجا توقف نمودند تا آنکه شخصی از اهل بلد خفیه بیرون آمده از عساکر اسلام امان گرفت و ایشانرا براهی دیگر بلدیت نمود که تا سر پل رسیدند و گویند پدر بلدی که مزار او در شوشتر معروف است آن شخص است و مردم شهر بتیر و سنگ و فلاخن مدافعه می نمودند تا آنکه یکی از

کارها بسیار میکرد و در خارج دروازه کرکر سر راه آسیابها بدست چپ سنگ آسیای بزرگی افتاده است که میگویند آن پهلوان آورده و چون بسیاری از عوام الناس فریفته او شده بودند خان او را اخراج البلد فرمود - و قبله مسجد جامع را سخت و درست ساخته اند و کمترین بدایره هفتی و سایر اعمال ریاضی در کمال دقت احتیاط آن نموده در نهایت استوار و استقامت یافته و محاریب اکثر بلاد را که ملاحظه نموده از خراسان و آذربایجان و بعض بلاد فارس و عراقین و قری نجد و حجاز بغیر از مسجد کوفه هیچیک را بآن اعتدال ندیده و قبله مسجد میر شکار بر وفق آن بیژاده و نقصان اعتبار شده و اینکه مابین عوام بلند بعض خواص شوشتر نیز شهری داشت که در قبله مسجد جامع اذک تیامنی هست و باین سبب در نماز تیاسر می نمودند و مساجد جدید را نیز متیاسر ساخته اند شهری بی اصل است و از بنای قدیم مسجد الحال بغیر از دیوار قبلی و قطعه از دیوار شرقی مابین گلدسته و منار چیزی باقی نیست و در مسجد سنگها مقصوب است که بعض حکام و ارباب اختیار تاسیس بعض امور خیر یا رفع بعض بدع بصیغه لعنت بود نموده اند و بسنگها نقش نموده بدیوارها چسبانیده اند و اسامی ایشان همه مکتوب است *

فصل پنجم

قدیمترین مزارات شوشتر مزار برای بن مالک انصاری است و او از اکابر صحابه حضرت رسالت پناهی بود و در شان او روایت شده رب ائمت اغفر ذی طمرین لایوبه به لو اقم علی الله لا براء منهم البراء مالک یعنی بسا ژوئیده موی گرد آلود ژنده پوش گمنام که اگر خدا را سوگند دهند حق تعالی قسم او را راست کند ازان جمله است برای بن مالک و او

طالب ابن خواجه اسمعیل ابن خواجه افضل صراف تاریخ آنرا بدینوجه

* بیت *

گفته *

شک نیست که بانفی مساجد * در هر دو جهان بود سرافراز
هرکس توفیق ساختن یافت * گردد بجهان ز خلق ممتاز
فتحاً بزمود افتخارش * بادا برخش در جهان باز
طالب تاریخ ساختن ساخت * از صاحب سرو و میجرم راز
برخواست یکی از این میانه * گفتا مسجد شده خداساز

و منار گویند با اصل مسجد ساخته نشده و بانفی آن سلطان اویس ابن
شیخ حسن بونانی است و اسم او بکتابه جلی بر سنگی که بالای در زیر
گلدسته است منقوش است بتاریخ شهر ذی حجه سنه اثنین و عشرين
و ثمانمائه و این منار از غرایب اینیه است و منار باین ارتفاع کمتر دیده
شده و چند سال قبل از این قفسه آن شکستی خورده مشرف بانهدام بود
و آنرا تا بعد مقرر نس خراب نمودند - و جمعی از ثقات که خود مشاهده
نموده بودند استماع شده که در ایام و اخشتو خان پهلوانی بازیگر بشوشتر
آمده بود که انواع هنرها از او بظهور میرسید از آنجمله کاکل بسیار درازی
داشت سنگ دست آسی سنگین بکاکل می بست و میخ آهنی که طول
آن یکوجب و نیم بود بمنار میکوفت که نیموجب آن بمنار می نشست
و یکوجب بیرون میماند و بالای آن میرفت و می ایستاد و میخی دیگر
بهمان قرار بالا تر میکوفت تا هرجا دست او می رسید و دست بآن
میکوفت و بالای آن میرفت آنگاه انگشتان پا را بآن بند می نمود و سرنگون
آویز آن می شد و با چکش میخ اول را برون میاورد و راست میشد و آنرا
بالا تر میکوفت و بالای آن میرفت و آن سنگ بکاکل او بسته بود و بهمین
قسم تا قفسه منار بالا میرفت و از راه نردبانها پایین میآمد و از این مقوله

و مدت خلافت او سه سال و شش ماه و سه روز بود و بعد از او کسی متوجه اتمام آن نشده تا خلیفه بیست و پنجم القادر بالله احمد بن اسحاق المقتدر و اسم آن بچوب کنایه نوشته بود که کشیده بود تا منبر و این در چوب الحال برطرف شده اند و مدت خلافت او چهل و سه سال بود و آن نیز تمام نکرد و در سال چهار صد و بیست و دو وفات نمود و از او خلیفه بیست و هفتم مقتدی بامر الله ابوالقاسم عبد الله ابن القائم بن القادر شروع بکار مسجد نمود و مدت او نوزده سال و پنج ماه بود و قبل از اتمام ایضا وفات یافت و اسم او در محراب چوبین بالای منبر نوشته است مورخ بتاریخ شهر رمضان و تخته چوبیکه اسم سال بران مکتوب بود افتاده بود و بعد از او خلیفه بیست و نهم المستر شد بالله ابو منصور فضل بن المستظهر بن المقتدی دران باب کوشید و با تمام رسانید و اسم او در گچکاری بالای محراب نوشته است و مدت خلافت او هفده سال و هشت ماه بود و از این تواریخ معلوم میشود که آنچه فیما بین عوام شوشتر مشهور است که حضرت امام رضا علیه السلام در این مسجد نماز گذارده است از شهرتهای بی اصل است زیرا که آغاز بنای مسجد مدتها بعد از زمان آنحضرت بوده لیکن محتمل است که حضرت در آنحوالی که دران زمان صحرا بود نزول و دران مکان نماز گذارده باشد و بعد ازان بسبب این شرافت بنای مسجد را در آنجا اختیار نموده باشند و منشاء این شهرت این باشد و مسجد در اصل چرب پوش بود بهمین شاه چوب هندی که منبر و منظر ساخته اند و چند اصله از آنها در صفوف پیشین مابین ستونها کشیده است و ستونهای قدیم آن باریکتر و مرتفع تر بود مسامی گلدسته و چون اکثر آن چوبها بمرور ایام بشکست و خرابی دران غالب شد جمعی از خیرمندان که سرخیل ایشان حاجی فتح الدین خیاط بود تجدید عمارت آن باین هیئت که هست نمودند و خواجه

ضایع شوند این معنی باعث ضعف یقین زارعین نمیشود و در اساس توکل ایشان هیچ نوع خللی راه نمی یابد بلکه باعث زیادتی امیدواری ایشان بمرحمت رب العالمین است و این حالت مکرر مشاهده شده و حیل و مکر و شیطنیت بطبع مردم شرشتر کمتر وجود دارد و پرهیزگاری ایشان از حقوق الناس بیش از اهالی اکثر بلاد است و مسامحه در امور و ترک تاسف مافات از حالات جبلی ایشان است و شجاعت و دلادری در ایشان غالبست و در حسن اعتقاد بسلسله سادات و علماء و مشایخ و عباد در مرتبه اعلی میباشند و بسبب اوصاف بمجامع صفات حمیده آنجا را دار المؤمنین گویند .

فصل چهارم

در دار المؤمنین شوشتر مساجد و بقاع الخیر بسیار است و قدیمترین مساجد مسجد جامع است و آن در ایام خلفاء بنی عباس بنا شده و بر دیوار قبلی سوره یس را یکسطر بخط کوفی کجپری کرده اند و در آنجا کتابها بخطوط کوفی نوشته اند مشتمل بر آسامی خلفا و غیره و آنچه الی الان از آنها موجود است کتابه چوبین است که بطرف راست منبر بالای سطریش نزدیک سقف هفت سطر منقوش است مورخ بتاریخ خمس و اربعین و اربعمانه و کتابه چوبین ایضا که بر محراب چوبین بالای منبر نوشته است و کتابه بر ضلع مغربی منبر و کتابه کجپری دور محراب پایین و کتابه کجپری ایضا بالای محراب پنج سطر و کتابهای دیگر بوده که بمروار ایام مندرس شده و از مجموع اینها مفهوم میشود که المعتمد بالله محمد بن جعفر المتوکل آغاز بنای آن نهاده و او خلیفه سیزدهمین بنی العباس است و در سال دویست و پنجاه و چهار در زمان حضرت امام حسن عسکری علیه السلام بخلافت نشسته و اسم او در چوبیکه بزیر منظر بود نوشته بود

مافاریان آب می آورد و در زیر زمین صفاها و مجلسهای وسیع بدر آب میساختند و مردم هر محله بکاریزی که داشتند اکتفا می نمودند لیکن الحال مدتهاست که قنوت همه بایرو اکثر چرخابها نیز بر طرف شده و بنای خانه گلین منسوخست و عمارات جدیده بسنگ و آجر پخته و کچ ساخته میشود و این معنی باعث زیادتى اشتداد حرارت هوا گردیده است لاجرم طناز انیکه قاب گرما ندارند شوادان را اختیار نمودند و کار بجائی رسیده که کم خانه ایست که شوادانهای متعدد نداشته باشد و هوای بهار آنجا بغایت معتدل است و و فورگل و لاله و ریاحین خدا آفرین در صحرای آنجا بعدی است که وصف نتوان نمود و شعرمى سلف بهار شوشتر را ضرب المثل و تشبیه بهار سایر بلاد بآن نموده اند و نشاطی در طبایع خاص و عام آنجا دران فصل پیدا می شود که اکثر اوقات را بسیر و تغن و باغ روی میگذرانند و بفعل طبیعت ظرافتها و حرکات طفلانه چند از ایشان بظهور میرسد که در سایر اوقات از آن قسم شوخیها کمال تحاشی و استنکاف مینمایند و بهار نازج آنجا بسیار معطر و گل سوری نیز از گل اکثر بلاد ممتاز است و هرگاه درکشیدن عرق آنها بی پروائی نکنند از گلاب و عرق بهار سایر گرمیسرات امتیاز ظاهر دارد و هوای زمستان آنجا نیز معتدل است و به آتش کردن بخاری و نشستن کرسی خانه کمتر احتیاج میشود و برف بسیار نادر است و در مدت العمر راقم حروف که از پنججاه سال متجاوز است یکدفعه برف باریده و الحال بعنوان تاریخ مذکور میشود و باران در سنوات مختلف است و اکثر زرع آنجا الحال دیم است و چون اراضی پر برکت و هوا معتدل است بسه چهار باران که در تمام زمستان بشود محصولات حسب الخواش بعمل می آید و در بعض اوقات اتفاق شده است که بدو باران کامل زراعات نیکو بعمل آمده اند و چنانچه چند سال مقوالی بسبب کمی بارش یا سایر آفات زراعات دیم

در حق ایشان نموده و امراض و بایئی نیز بسیار کم است و غالب در اکثر امزجه صحت است و امراض کثیر الوقوع حمیات سهلة العلاج است و همینکه مرض مفارقت نمود بزودی رفع نقاهت می شود و در اکثر فصول اغذیه غلیظه در آنجا معتاد است و بسبب سلامتی آب و هوا منشا انحراف مزاج کمتر میگردد - و اصل رود آنجا چشمه کون است که از حوالی زنده رود اصفهان میجوشد و همه جا مابین کوهکیلو و بختیاری تا شوشتر جاری است و از این هر دو آبهای شور و شیبین بسیار داخل آن می شود و رودی عظیم میشود که در خوزستان بآن عظمت نیست و پایین بدقیر رود دزفول بآن می پیوندد و مجموع را دجله اهواز گویند و انشور اوصافیکه اطباء در مدح آب تعداد میدمایند از کثرت و غزارت و بعد منفع و شدت جریان بر صخور و جبال و صفای لون و سبکی وزن در آب شوشتر موجود است و در تابستان بسیار گرم باندک نسیم شمالی که بران بوزد بسیار سرد می شود و معتاد است که دران فصل وقت نماز دیگر آبها را بکوزه های سفالین در موضع مرتفع میگذارند تا حرارت آفتاب آنرا زیاده تاطیفی بنماید و بمجرد غروب آفتاب و هبوب شمال بمرتبہ سرد و لذیذ میشود که بجزعه واحد سیر نتوان خورد و هر چند زود تر بآفتاب بگذارند سرد تر میشود و هوای آنجا حار رطب است که در هر دو کیفیت موافق روح حیوانی است و رطوبت آن باعتدال است لیکن در بعض سنوات حرارت آن در فصل تموز بحد افراط میرسد - و سابقا معمول بود که منعمان اندرونهای گلین بسیار مرتفع میساختند و درها و روزنهای متعدد از اطراف جهت منفذ هوا قرار میدادند و گاهی اشترخار نیز بشعبایک آن میزدند و آب میپاشیدند و این قسم اندرونرا گلستان گویند و در اوقات شدت حر آنجا می غفوند و سایر الناس بشگافهای رودخانه دود انکه و سایه غرابها دفع آسیب گرما می نمودند و در بعض خانه ها قنات بود که از

برجا بود تا در زمان دولت بقی امیه که شبیب خارجی خروج نمود و شوشتر را پای تخت ساخت و حجاج بن یوسف ثقفی که از جانب عبد الملک بن مروان بن الحکم والی عراقین و خراسان نمود و مدت‌های در دفع او گوشید و فایده نبخشید و شبیب همه روزه با سپاه خود از شهر بیرون می‌رفت و با عساکر حجاج محاربه می نمود روزی وت خفتن بشهر مراجعت میکرد اتفاقاً آب سیل طغیان نموده و شبیب بکنار پل اسپ می‌راند و بتماشای آب مشغول بود و شخصی سوار مادیان پیشاپیش می‌رفت و اسپ شبیب بزبان بود چون بمادیان نزدیک شد میل کشید شبیب بدهن آن زده خود با اسپ بروی خانه پریدند و غرقه سیلاب فنا گردیدند - روز دیگر حجاج داخل ولایت شد و مردم را برجا دادن شبیب معاتب ساخت و ایشان معذرت خواستند که ما را از آمدن شبیب خبری نبود و در شب تاریک دفعه خود با سپاه از راه پل داخل شهر شد و ما بندگان را قدرت بیرون کردن او نبود حجاج این معذرت را قبول و از موأخذة ایشان در گذشت و بفرمود که پل را خراب کنند و مردم بدستور قدیم بکشتی عبور نمایند تا دیگر احدی ناگاه داخل ولایت نشود و از آن قرار معمول گردید تا فتح علی خان آن را تجدید نمود چنانکه مذکور خواهد شد *

فصل سوم

آب و هوای شوشتر بسیار سازگار و با اکثر امزجه موافق است و مردمان غریب در هر موسم که وارد آنجا بشوند کمتر بیمار می شوند و مرض طاعون هرگز مسموع نشده که در آنجا واقع یا از بلاد قریبه سرایت نموده باشد و عوام شوشتر گویند که این ببرکت دعای حضرت امام رضا علیه السلام است که در حین مسافرت از مدینه بخراسان وارد آنجا شده و این دعا

بمردم آذینار رسید از آنجمله معدن نقره تابع نموده بودند در خارج شهر
 نزدیک به چشمه آب گرمک و چون کیفیت بعمل آوردن آن را بهمه کس
 تعلیم ندادند شیوع بهم نرسانید و الحال موضع آن معلوم نیست - دیگر
 حیاکت دیباج از این کرکی که در فصل پاییز در جوزق قلبلب بهم میرسد
 که بمراتب از حوبر خالص لطیف تر میباشد و آنرا بطراز زر و سیم و نقوش
 و الوان مختلفه مزین می نمودند و در روزگار پیشین البسه و عمام ملوک همه
 ازان بود و دیبای شوشتری مثلند جمیع شعرا و ادبای زمان بود و عبدالواسع
 جبلی که از فصاحت شیرین گفتار بود در مدایح سلطان سنجر و غیره همه
 جا رنگینی بهار و طراوت رخسار یار و زینت مجلس پادشاه کامگار را بدیبای
 شوشتری تشبیه نموده و در مدح سلطان عبد الصمد گوید : * شعر *

گوید در آفرین تو هر روز مدحتی آراسته بگونه دیبای شوشتری
 و در موضع دیگر گفته :

که از سنبل حجابی بر فراز پرنیان پوشد

که از عنبر نقابی بر طراز شوشتر بندد

و چون اختراع این نوع لباس در عهد شاهپور واقع شد درر نیست که سابقه
 در بعض احادیث اهل بیت علیهم السلام مذکور است و فقهاء بٹیاب منسوبه
 بشاهپور تفسیر نموده اند همان باشد و الحال مدتهاست که آن هم منسوخ
 و علاج رشتن آن را نمیدانند و از بعض معمرین استماع شده که آنرا با بعض
 ادویه طبخی میکرده اند که قوتی بهم رسانید - دیگر دولاب رومی که در
 کمال سهولت آب را از حوض زمین باوج برین میرساند و الحال متداول
 است - دیگر عمل آتشبازی که در شبهای نوروز سلطانی معمول است
 چون رومیان را عادت آن بود که در شب سال نو که ابتدای تشرین الاول
 ایشان است این رسم را معمول میداشتند - القصه بل قیصر بحال خود

شوق کار کفان و تخفیف مؤنت مفرحی مرکب از بعض فواکه و اجزای حیوانی و معدنی و نباتی ترتیب نمایند که این هر دو فایده ازان حاصل تواند شد و حکیم حاذق فکرت اجزای آن را باین نحو نسخه نوشته

نسخه

برگ گل رخسار یک طبق - ورق نقره پیدشانی یک صفحه - گل شمشیرک
ابرو دو شاخه - بادام چشم دو دانه - زنبق بینی یک جزو - یاقوت رمانی اب
دو دانه - پسته خندان دهان یک دانه - مروارید فاسفته دندان بیست و
هشت دانه - عنبر اشهب خال لا اقل یک جزو - سیب ذقن یک جزو -
ترنج غبغب یک جزو - سفید الطیب زلف دو دسته - انارین پستان
دو دانه - صدف سینه یک لوحه - خمیره صندل شکم یک قرص -
نافه مشکین یک جزو - گل غنچه ناز یک جزو - یاسمن سرین یک بغل -
ماهیه سقن قورساق و ساعد چهار جزو - قصب الذریره انگشتان بیست عدد -
عذاب سرانگشتان بیست دانه - قند مکرر عشوه آن قدر که اجزا را شیرین کند
و قیصر بفرمود تا مرکب اجزا را بالتمام از شاهدان فرنگی گلعداز و دلفریبان
طناز عشوه کار با انواع باده و نقل و مزه و طعام خوشگوار بر سر کار آماده و
حاضر داشتند تا آخر روز که عمله از زحمت کار می آسودند بوعال آن دلبران
و هم آغوشی آن سیمبران خوش وقت میگرددند و مجمع آن ماه پارکان
کنار رود خانه بود و از این جهت آن رود را ماه پاریان گفتند و بآن هوس
کار کن بسیار از اطراف و جوانب فراهم آمده روز بروز آنچه را برسم اجرت
باز یافت می نمودند شب بشب بان غارت گران عقل و هوش میروسانیدند
تا آن کار با تمام رسید و رومیان ببلاد خود مراجعت نمودند و بعضی از
ایشان را از آب و هوای شوشتر خوش آمد و رخصت حاصل نمودند از
قیصر که در آنجا سکنا نمایند و بعضی از امور غریبه و صنایع عجیبه از ایشان

مجدداً بساختند و گویند شاهپور قیصر را الزام نموده بود که گلیکه در این کار صرف می شود باید از خاک قسطنطنیه باشد و قیصر مردم خود را امر نمود که از خاک قسطنطنیه بخراده آن قدر بیاورند که بعد از اتمام کار آنچه فاضل مانده بود در خارج شهر ریختند و این قلها که الحال هست و کوزه گران از آنها استعمال می کنند از آن است و قعر رود خانه را از دهانه مافاریان الی بزیل پل بیک ترازو بسنگ و ساروج فرش نمودند تا بمروزیایم دیگر باره عمیق نشود و از این جهت بذر میزان گویند و بعد ازان او را مامور داشت که بالای شادروان بر رود قدیم پلی عظیم جهت سهولت تردد انسان و حیوان بساخت و او را مرخص نمود و چهار دنگ آب تخمیناً بود قدیم از زیر پل جاری بود و دو دانگ از آنها رجز خابهای عبدک و دهکی و فرجهای بغد و خلل ها که بمروزیایم دران راه یافته بود برود کرکر لهدا دهی که بکنار این رود بود دو دانگ و آن را که بکنار آن رود بود چهار دانگه نام نهادند و این رود از منبع آن که در جبال بختیاری است الی منتهی که دریای عمان است فاصله ما بین عراق و فارس است *

فصل دوم

مورخان در وصف شادروان شوشتر مبالغه بسیار نموده اند و گفته اند که در عالم بغائی ازان محکمتر نیست و مشهور است که چون کار گزاران و مستوفیان قیصر شروع بکار و برآورد خرج نمودند دیدند که خزاین قیصر وفا باتمام آن نمی نماید و عمله و کار کنان ازان کار پر آزار نیز در زحمت بودند و هر روز دوریکه یک روز آنجا کار کرده بود روز دیگر طاقت کار نداشت و هر چند اجر ترا مضاعف می نمودند رغبت نمی نمود آخر الامر رای بران قرار دادند که جهت انتعاش قلوب و تحریک رواعی

یافت و هم چنان بماند تا نبیره او شاهپور بن هرمز بن نرسی بن بهرام بن هرمز بن شاهپور بن اردشیر جلوس نمود و در آنوقت بحسب سن کودک بود و طایفه عرب از بادیه حرکت نمودند و آن حدود را الی اطراف خراسان بتاختند و انواع خرابی در آن بلاد بظهور رسانیدند و چون شاهپور بعد کمال رسید اولاً بمواخذة و تادیب عرب پرداخت و خلقتی بسیار از ایشان اسیر فرموده بود که شانهایی ایشان را سوراخ و ریسمان گذرانیده دود و بیک دیگر بسته بودند و همراة اردو می گردانیدند و باین سبب او را ذوالکثاف گفتند و او را بعمارت شوشتر عنایت عظیم بود و چون بر قیصر تسلط یافت و او را محبوس ساخت گفت اگر نجات خود می خواهی باید شادروان شوشتر را ببندی و چنان کنی که در زمین نزدیک شهر مزارع صیفی پیدا شود و زرع مائی بتوانند کرد قیصر چون برجان خود ایمن گشت کس فرستاد تا صفاح و مهندسان زبردست از روم بیامدند و مال و خزاین بیارزدند و چنان کردند که ابتداء رود خانه کو کر را از زیر کوهی که الحال بقعه سید محمد کیاه خور بران واقع است الی بند قیر حفر نمودند و هنوز آثار کلدگ بر بعض اطراف آن نمایان است و آب را بان طرف سر داده این طرف را خشک نمودند و بسنگ و ساروج بند زیر پل را بساختند و قیصر بمقرمود که هر روز پس روز دو هزار گوسفند روانه کنند در گردن هر یکی قدری زر یا نقره یا آهن یا سرب یا ارزیز چنانچه هر بامداد هزار گوسفند و هر شب هزار گوسفند میرسید و بشیر گوسفند نوره و گل تر می کردند و بکار می بردند و سنگهای بسیار بزرگ که جز بجر الثقیل حرکت نتوان داد دو دو بیک دیگر می بستند و بطوقهای آهنین و سرب بهم می چسبانیدند و در کار می نهادند و بعد ازان رود کر را که شکافته بودند بهمان دستور مسدود نمودند و آب را باعمال بردند و باغ و بوستان

و بعدی سبک است که بیک دراز گوش شخم توان کرد و اشجار زود
ترقی نماید و نارنج و لیمو و انجیر و انار ممتاز و سایر ثمار متوسط و نمک
آنجا بغایت لطیف و ممتاز است و قلم از خواص آنجاست که بهمه بلاد
عالم از آنجا می برند و پالیز آنجا فیکوست و از آنجمله باذنجان و خیار
و هند وانه بسیار خوب است و جوزق آنجا بغایت نیکو و پنبه آن بهتر
از پنبه سایر بلاد است و تفکاو و خربوزه را اگر فیکو تربیت کنند بدستور و در

میاناب قدیم
شوشتر

روزگار قدیم در حوالی شهر باغ و بوستان نبود و مزارع صیفی عصرای کتوند
و جویند بود که از قنوات گلوگرد که پادشاهان کیان احداث نموده بودند
و هنوز هستند آب بانجا جاری می شد و چون از شهر دور بود و عبور از رود
خانه بکشتی بود و مردم باین سبب زحمت میکشیدند و دارای اکبر

نهر داریان از
ویر توپخانه
قلعه سلاسل
جاری بوده
است

نهر داریان را ابتدا و دارا این دارا تمام نمود و آب از میان شهر بصحرای
عسکر جاری ساخت و بغرس اشجار و زرع صیفی پرداخت و این قبل
از ظهور اسکندر ذو القرنین بود و بمور ایام رود خانه عمیق شد و آب از نهر
مقطع گردید و باغات که بعمل آورده بودند خشک و مزارع فاریاب دیم شد
و ان قنوات هم بایر شد و اینها در عهد ملوک طوایف بودند و کسی بحال
آنجا التفات نمود و چند سال متوالی خشک گذشت و فقط پدید آمد -

لاجرم ولایت خراب و مردم متفرق گردیدند و احدی از ایشان باقی نماند
و مدتها بدین منوال بگذشت تا اردشیر ابن بابک بن سلسان بر ممالک
استیلا یافت و ملوک طوایف را مقهور گردانید و همت بتجدید عمارت
شوشتر گماشت و مردم را از اطراف بانجا کوچانید و امر نمود که خانه بسازند
و در این باب تشدد بسیار نمود و منظور داشت که پایین دهنه داریان بعرض
رود خانه شاد روانی بنا نماید تا آب مرتفع و نهر داریان جاری شود و آن
زمان رودخانه منحصراً در مافاریان بود و قبل از اتمام شادر و ان اردشیر وفات

شادروان قیصر
همین پل بزرگ
است

تذکره شوشتر

استخوان مشغول گردید از ملاحظه این حال و مشاهده این فال پادشاه متاثر شد و آثار ملال بر ناصیه او ظاهر گردید دانشمندی از ندما این معنی را بفراست یافته معروض داشت که از رهگذر این سگ غباری بخاطر انور نه نشیند غالباً این چنین باشد که تربت این ولایت مقتضی فقر و درویشی و دین همگی و پست فطرتی و قناعت باشد و مردم آنجا بزحمت زندگی نمایند و کسب ایشان ضعیف و تحصیل ما یحکاج خود در وطن نتوانند نمود بلکه از جاهای دیگر بمسافرت و مشقت بهم رسانیده در آنجا صرف نمایند و مؤید این سخن آنکه صاحب نزهة القلوب در خواص بلدان آورده که خاک شوشتر مقتضی فقر و نیازمندیست و مردمان صاحب ثروت و توانگر در آنجا بغایت نادر می باشد و بزبان تازی شوشتر را تستر گویند بقاعده عرب که اکثر الفاظ عجمیه را تعریب می کنند و بعضی گفته اند که شخصی از بنی عجل تستر نام آنرا فتح نمود و باسم او مشهور شد و صاحب قاموس گوید تستر برون چنذب و شوشتر بشینین لحن است و با روی آن اول شهری است که بعد از طوفان بنا شده یعنی از بلاد معموره و در بعض کتب قدیمه مسطور است که طالع شوشتر جوز است و مولانا جلال الدین محمد بن عبد الله یزدی در کتّاب تحفة المنجمین سرطان گفته و این بصواب نزدیکتر است چنانچه مشاهده اخلاق و احوال آن ولایت دلالت تمام بران دارد و بتجربه رسیده که هرگاه قرانی از قرانات کبری یا خسوف یا کسوف در برج سرطان واقع شود معظم تاثیرات آن در آنجا کمال ظهور بهم می‌رساند *

فصل اول

در شوشتر نرخ غلات و اطعمه غالباً ارزان باشد و گندم و برنج و سایر حبوب نیکو بعمل آید و ریع زراعت فراوان باشد و اراضی آنجا پر برکت

احقاد نوح گفته اند) و خدمه و اسباب لازمه جهت او مرتب داشته هر یک از رعایا بقدر استطاعت چیزی از خالصه خود قبول نمودند که همه ساله بوسم خواجه جهت مصارف سلطنت بسرکار او رسانند و تاجی ساخته بوسر او نهادند که در مجلس دیوان بان علامت مردم او را بشناسند و مدت پادشاهی او بیست سال بود و بعد ازان هوشنگ پسر یا برادرزاده او بسلطنت نشست و او پادشاهی عادل و حکیمی کامل بود و تا آن زمان مردم بساختن خانه و عمارات گلین فیرداخته بودند و بکولا و کپرها که از چوب و نی ترتیب می نمودند بسر می بردند و بعضی بکھوف جبال و مغارها و جنگلها مسکن می نمودند و باین سبب تعب و رنج بسیار می کشیدند - لاجرم هوشنگ فرمان داد که مردم خانه بسازند و مقرر داشت که خانه را نزدیک یکدیگر و اساسها را محکم و دیوارها را بلند نمایند و بعد از اتمام خانها حصارى وثیق بدور خانها بنا نهاد که مجموع شهر حکم یک خانه بهم رسانند و چون مردم در مساکن خود قرار گرفتند و از زحمت گرما و سرما و باد و باران آسوده دل گشتند و ذخایر و اقوات خود را در مخازن و معازر مضبوط و اطفال و عورات را در اندرونها مستور نمودند و بسبب با روی شهر از آسیب سباع و حیوانات وحشی خلاص یافتند این وضع ایشانرا بسیار خوش آمد و آن شهر را شوش گفتند بلغت قدیم یعنی خوب و بعد ازان هوشنگ بتقریبی بکنار رود کَرَن رسید چون ملاحظه وضع آن مکان نمود گفت اینجا شوشتر است و استعداد آن برای بنای شهر بهتر است و مهندسان را امر نمود که طرح آن را ریختند و ببنای آن اشتغال نمود و گویند شوش بشکل باز ساخته شده و شوشتر بشکل اسپ و مشهور است که در وقت آغاز بنای شوشتر هوشنگ خود بر سر عملة حاضر بود دید که سگی از موضع شهر بیرون رفت و بعد از زمانی پاره استخوانی بدندان گرفته مراجعت نمود و بخوردن آن

تذکره شوشتر

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين - و الصلوة و السلام على محمد و اله و اصحابه

الطاهرين *

اما بعد آورده‌اند که در قضیه طوفان نوح که عالم غرق آب و معموره زمین خراب و جمهور بنی آدم اواره دیار عدم گردیدند معدودی که بمضمون فنجینا و اصحاب السفینه نجات یافته بودند بر فراق اصحاب و انقای احباب همواره مکدر و ملول و بنوحه و زاری مشغول بوده در کمال بیسامانی و پریشانی بسر می‌بردند و بعد از آنکه بمروزر روزگار و تمادی دهور و اعصار توالد و تناسل نمودند و کثرت در افراد انسان پدید آمد هرج و مرج و اختلاف و جدال و نزاع و دعوی و قیل و قال که از لوازم کثرت است در میان ایشان سنوح یافت و از بی اعتدالی و تغلب اقویا ضعفا در زحمت بودند تا آنکه دانشمندان را رای صواب پیرا بر این قاعده قرار یافت که فرمان فرمائی مقتدر مطاع واجب الاتباع فی مابین خود تعیین و در مواقع اختلاف برای رزین ارجوع نمایند و نظم مهم عباد و تنبیه و تادیب اهل فتنه و فساد مفوط بکفایت او بوده خلایق در مهد امن و امان آسوده باشند و بجهت این امر مهم کیومرث ابن آدم را که بحسب سن و عقل و کیاست و حکمت و رزانت و حسن سیاست ممتاز بود اختیار نمودند (بعضی از مورخین گفته‌اند که کیومرث نبیره حضرت آدم بود و برخی از